

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Dluhy jako sociální problém žadatelů o dávky hmotné nouze

Bc. Hana Lapáčková, DiS.

Vedoucí diplomové práce:
doc. PaedDr. Slavomír Laca, PhD.

Praha 2017

Prague college of psychosocial studies

Debts as a Social Problem of Material Need Allowance Claimants

Bc. Hana Lapáčková, DiS.

The Diploma Thesis Work Supervisor:
doc. PaedDr. Slavomír Laca, PhD.

Praha 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Praze dne 25. 4. 2017

Bc. Hana Lapáčková, DiS.

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu doc. PaedDr. Slavomíru Lacovi, Ph.D., za všechny cenné rady, vstřícnost a trpělivý přístup při odborném vedení mé diplomové práce. Dále děkuji respondentům z řad dlouhodobých žadatelů o dávky hmotné nouze za ochotu se zapojit do výzkumného šetření.

Anotace

Diplomová práce se zabývá tématem dluhů, jako aktuálním sociálním problémem žadatelů o dávky hmotné nouze. Práce je rozdělena do čtyř částí. V úvodní kapitole je vymezena sociální politika a její druhy, systém sociálního zabezpečení a systém dávek pomoci v hmotné nouzi. Druhá kapitola se týká sociální práce v systému dávek hmotné nouze se zaměřením na důležitost sociálního šetření a poslední teoretická kapitola je zaměřena na sociální práci se zadluženým klientem. Další část diplomové práce tvoří výzkum s cílem poukázat na důležitost odborného sociálního poradenství se zaměřením na dluhovou problematiku při vyplácení dávek hmotné nouze. K výzkumné části je zvolena kvantitativní metoda dotazníkového šetření s ověřením výsledků pomocí tzv. Chí-kvadrát testu. V závěru jsou uvedena doporučení pro praxi k zefektivnění sociální práce při vyplácení dávek hmotné nouze, tak aby byla naplněna podstata záchytného systému sociální pomoci a docházelo k dlouhodobému zlepšování sociální situace žadatelů o dávky hmotné nouze.

Klíčová slova: dávky pomoci v hmotné nouzi, dluhy, sociální politika, sociální práce, sociální zabezpečení, Úřad práce ČR, sociální pracovník, sociální šetření, exekuce, insolvence, předlužení, lichva, záchranná sociální síť

Abstrakt

The thesis deal with topic of debts as a current social problem of material need allowance claimants. The thesis is divided into four parts. In the first part is defined social policy and its types, social administration system and system of material need allowance. Second chapter covers social work in material need allowance system with focus on importance of social inquiry and the last theoretical chapter is dedicated to social work with indebted client. The further part of thesis consists of research with the task to highlight the importance of professional social advisory focusing on debts issues in material need allowance system. The research is done by the quantitative method of questionnaires with the results verification, using so called Chi-square test. The thesis concludes with recommendation for more effective social work in the payment of material need allowances, that way to meet the substance of social assistance system and long-term improvements in the social situation of material need allowance claimants.

Key words: material need allowance, debts, social policy, social work, social administration, Labor Office of the Czech Republic, social worker, social inquiry, execution, insolvency, over-indebtedness, social assistance system

Obsah

Úvod.....	9
1 Sociální politika.....	11
1.1 Druhy sociální politiky.....	15
1.2 Sociální politika ČR.....	16
1.3 Sociální zabezpečení v ČR.....	19
1.3.1 Systém dávek pomoci v hmotné nouzi.....	20
1.3.2 Zákon o pomoci v hmotné nouzi.....	22
1.3.3 Zákon o životním a existenčním minimu	23
1.3.4 Poskytované dávky v systému pomoci v hmotné nouzi.....	24
2 Sociální práce v systému dávek hmotné nouze	27
2.1 Klient hmotné nouze	28
2.2 Sociální pracovník.....	28
2.3 Sociální šetření v systému dávek hmotné nouze.....	31
3 Sociální práce se zadluženým klientem.....	36
3.1 Dluhy u žadatelů o dávky hmotné nouze	36
3.2 Vznik dluhů	37
3.3 Důsledky dluhů	38
3.4 Předlužení a lichva	39
3.4.1 Řešení předlužení	42
3.5 Finanční gramotnost.....	45
3.6 Exekuce	46
3.7 Insolvence	50
3.8 Zadlužený klient a možnosti řešení.....	51
3.8.1 Pošta a doručování.....	54

3.8.2	Mediace v sociální práci se zadluženým klientem	55
3.8.3	Neplatiči nájemného a služeb	56
3.8.4	Instituce poskytující sociální pomoc zadluženým klientům.....	57
4	Metodologie.....	60
4. 1	Cíl průzkumu.....	60
4. 2	Hypotézy průzkumu	60
4.3	Zkoumaný vzorek	61
4.4	Metody průzkumu	68
4.5	Výsledky průzkumu	69
4. 6	Diskuze a doporučení pro praxi	90
	Závěr	93
	Seznam literatury	94
	Citace zákona	96
	Další zdroje	97
	Seznam tabulek a grafů	98
	Seznam příloh	100

Úvod

Diplomová práce se zabývá dluhy, jako sociálním problémem žadatelů o dávky hmotné nouze. Dluhy se týkají všech vrstev společnosti, ale diplomová práce je zaměřena konkrétně na osoby, které se dostanou do zachytného systému sociální pomoci a zažádají o dávky hmotné nouze.

Pracuji jako sociální pracovnice na Úřadu práce ČR a dlouhodobě se setkávám s klienty pobírající dávky hmotné nouze při sociálním šetření v jejich přirozeném prostředí. Na základě zkušeností z praxe s odstupem let, hodnotím přílišnou zadluženost jako jeden z největších problémů, proč žadatelé mohou pasivně setrvávat v dávkovém systému. Z důvodu hledání nových metod k zefektivnění sociální práce s touto klientelou jsem se rozhodla studovat návazné magisterské studium právě na této vysoké škole, kde se zcela ztotožňuji s hlavní myšlenkou, že: „*Starost o druhé lidi je starostí o sebe i o svět*“¹. Na důvod volby studia se váže výběr tématu pro diplomovou práci. Vzhledem k tomu, že se sociální pracovník řídí při výkonu své profese mimo jiné i etickým kodexem, který obsahuje také etické zásady ve vztahu ke svému povolání a odbornosti měl by se snažit o udržení a zvýšení odborné úrovně sociální práce a uplatňování nových přístupů a metod, proto je výzkumná část zaměřena na průzkum mezi dlouhodobými žadateli o dávky hmotné nouze s cílem poukázat na důležitost odborného sociálního poradenství se zaměřením na dluhovou problematiku při vyplácení dávek hmotné nouze. Dále by se sociální pracovník měl dle etického kodexu ve vztahu ke společnosti zasazovat o zlepšení sociálních podmínek, proto bude výstupem výzkumného šetření ze získaných dat vyhodnocení hypotéz a doporučení pro praxi, tak aby byla naplněna podstata tohoto zachytného systému sociální pomoci.

S vysvětlením zdůvodnění volby tématu je důležité zmínit, že celá diplomová práce je rozdělena do čtyř částí. V první teoretické části bude systém dávek hmotné nouze ukotven v kapitole o sociální politice. Následně další kapitola pojedná konkrétněji o sociální práci v systému dávek hmotné nouze s poukázáním na důležitost sociálních šetření prováděných sociálními pracovníky Úřadu práce ČR. Třetí kapitola se bude teoreticky zabývat sociální prací se zadluženým klientem. Čtvrtá kapitola, jak bylo

¹ PRAŽSKÁ VYSOKÁ ŠKOLA PSYCHOSOCIÁLNÍCH STUDIÍ. [online]. ©2010, [cit. 1. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.pvsps.cz/>

zmíněno výše, je metodologická s cílem poukázání na důležitost odborného sociálního poradenství cílené na dluhovou problematiku při vyplácení dávek hmotné nouze.

1 Sociální politika

Úvodní kapitola diplomové práce je zaměřena na vymezení pojmu sociální politiky a její druhy, následně na systém sociálního zabezpečení, v němž bude pojednáno o systému dávek hmotné nouze.

Sociální politika je vždy součástí určitého společenského celku a ve všech vyspělých zemích je takto vnímána. Pro správné pochopení místa sociální politiky ve společenském systému musíme stručně vyjasnit význam pojmu sociální politika.² Sociální politika je pojmem ambivalentním. Slovo sociální je z latinského původu. V praxi se používá v mnohých významech, původně používáno ve smyslu společenský, týkající se společnosti (rok 1905). Později zúženo na význam týkající se vrstev slabých, závislých a vykořisťovaných (rok 1932). V tehdejší ČSSR se pojem sociální nesprávně zaměřoval pro označení hygienických zařízení. Dále je nutno vysvětlit pojem politika, což je pojem řeckého původu. Jedná se o velmi ambivalentní slovo. Mnoho lidí mu rozumí, ale definují velmi obtížně. Jinak ho používají sociologové, právníci či ekonomové. Jedni ho vnímají jako úsilí o udržení či změnu systému, další jako soubor sociálních činností nebo soubor politických nástrojů. Spojením obou uvedených slov vznikne pojem sociální politika, který můžeme definovat jako soustavné a cílevědomé úsilí jednotlivých sociálních subjektů o změnu či udržení fungování svého nebo jiného sociálního systému.³

Můžeme říci, že existuje mnoho definic sociální politiky, dle počtu autorů kolik o ní píše.⁴ Obecně lze říci, že sociální politika je politikou primárně orientovanou k člověku, kultivaci a rozvoji jeho životních podmínek, dispozic i k rozvoji jeho celé osobnosti a kvality života. Společnost je uspořádána jako určitý systém na základě několika prvků. V této souvislosti hovoříme o sférách společenského rozvoje, které bývají různě systemizovány. Nejčastěji hovoříme o sféře ekonomické, sociální, vědecko-technické, ekologické, politické a kulturní. Pro efektivní vývoj každé

² KREBS, Vojtech a kol. *Sociální politika*. 6. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 17.

³ TOMEŠ, Igor. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. vyd. Praha: Socioklub, 2001, s. 20.

⁴ ARNOLDOVÁ, Anna. *Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení*. I. část. 3. přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2007, s. 23.

společnosti je důležitý odpovídající a vyvážený rozvoj všech sfér. Právě tato vzájemná provázanost sfér života společnosti je v důsledku následků toho, že cíle, funkce a nástroje sociální politiky se neutváří izolovaně, ale v souladu s těmito sférami a v souladu s normami společnosti (ekonomické, politické i mravní). Spletitost vztahů komplikuje formulaci jednoznačné definice sociální politiky.⁵ Sociální politika právě svou zaměřeností na člověka může působit na hodnotovou orientaci společnosti a spoluvytvářet názory lidí, jejich postoje a chování. Není to tedy jen souhrn určitých opatření, ale je politikou s výraznou hodnotovou orientací. V moderní společnosti je sociální politika celkovou součástí a zaměřuje se na rozvoj sociální sféry a hledá odpovědi na zcela specifické otázky, na něž nereagují a neodpovídají ostatní sféry života společnosti nebo politiky.⁶ Každý člověk je nějak účasten sociální politiky, spoluvytváří ji ať už on sám nebo život jeho rodiny. Zároveň je tak každý vystaven sociálním podmínkám, které nemá ve své moci, a jsou pro něj objektivní určitostí.⁷ Rozlišujeme aktivní a pasivní sociální politiku. Aktivní sociální politika (perspektivní) se pokouší ovlivňovat příčiny sociálních problémů, zatímco pasivní (retrospektivní) pouze zmírňuje jejich následky.⁸ Sociální politika ovlivňuje celospolečenský vývoj. Zaměřuje se na řešení konkrétních sociálních problémů. Je realizována ve státě na základě předpokladů, které ji ovlivňují – tradice, realita, možnosti společnosti i očekávání občanů.⁹ Předmět sociální politiky v nejobecnějším smyslu můžeme vysvětlit jako regulaci podmínek práce a života společnosti, ochranu jedince před nepříznivými důsledky různých událostí v jeho životě a nabídku služeb.¹⁰

Sociální politika je vědecká disciplína, která má vztah i k jiným vědním oborům. Je to vědní obor, který se zabývá zkoumáním sociální politiky jako praktické aktivity. Jde o analýzu procesů tvorby a realizace politik, dále se zabývá nerovnostmi a jejich rozdělením ve společnosti. Věnuje se politickým procesům, institucím a činnostem,

⁵ KREBS, Vojtech a kol. *Sociální politika*. 6. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 17.

⁶ Tamtéž, s. 18.

⁷ POTŮČEK, Martin. *Sociální politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995, s. 30.

⁸ Tamtéž, s. 31 – 32.

⁹ DUKOVÁ, Ivana, DUKA, Martin a KOHOUTOVÁ Ivanka. *Sociální politika*. Praha: Grada, 2013, s. 35.

¹⁰ TOMEŠ, Igor. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. přeprac. vyd. Praha: Socioklub, 2001, s. 115.

kteře tyto nerovnosti ovlivňují.¹¹ Sociální politika se vyvíjela v západních zemích v průběhu 20. století ze sociální správy, která reagovala na nejpálčivější sociální problémy mezi světovými válkami jako nezaměstnanost, bydlení chudých, stav zdraví občanů a přístup ke vzdělání.¹² Je důležité vymezit rozdíl mezi pojmem sociální politiky a sociální správy. Sociální politika se zabývá volbami konfliktních politických cílů, jak jsou formulovány, prosazovány a realizovány záměry v sociálních službách. Sociální správa je věda zabývající se způsoby organizace lidí a tím jak je jejich činnost strukturována a prováděna, aby sociální služby byly poskytnuty.¹³

Sociální politika musí být soustavná a cílená. Cíle sociální politiky jsou zpravidla sociálními subjekty vyhlášovány sociálními programy.¹⁴ V sociální politice v systému, který je vyznačován složitostí, jde vždy nutně o soustavu cílů, kterými je naplňován cíl obecný. Základní cíl sociální politiky je tedy vytvoření lidsky důstojných podmínek života se zajištěním rovných příležitostí všem. Zajištění rovných příležitostí všem znamená zajištění rovného přístupu ke vzdělání, ke zdravotní péči (na dostatečně kvalitní úrovni), dále rovného přístupu k pracovním příležitostem, k možnostem získání přiměřeného bydlení a v neposlední řadě zajistit i garantovat dostatečný minimální příjem, který by odpovídal lidsky důstojným podmínkám ve vymezených sociálních situacích.¹⁵ Důležitý aspekt posuzování cílů sociální politiky je vztah obyvatel k těmto cílům a celkově k sociální politice. Sociální politika je svojí podstatou zaměřena ve prospěch i užitku lidí. Je významné, jaké názory občani na sociální politiku a postoje zaujímají a jak na ni reagují. Názory i postoje lidí v tomto ohledu nemohou být shodné ani stabilní, v čase se mění a jsou velmi rozporné. Tato nejednotnost a proměnlivost názorů lidí se nejvíce týká sociální politiky státu. Sociální politika je ve své podstatě kombinace výdajů, kterým se občané snaží vyhnout a podpor, kterých se snaží zajistit co nejvíce pro sebe. Obyvatelé mohou státní sociální politiku považovat buď za přijatelnou a podporují ji, nebo se neztotožní se sociální politikou a volí formy nesouhlasu - např. protesty. Pro státní sociální politiku je důležitá kontrola státními

¹¹ DUKOVÁ, Ivana, DUKA, Martin a KOHOUTOVÁ Ivanka. *Sociální politika*. Praha: Grada, 2013, s. 31.

¹² MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 211.

¹³ TOMEŠ, Igor. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. přeprac. vyd. Praha: Socioklub, 2001, s. 21.

¹⁴ MATOUŠEK, Zdeněk a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001, s. 155.

¹⁵ KREBS, Vojtech a kol. *Sociální politika*. 6. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 40.

orgány a institucemi, ale samozřejmě i širokou veřejností i různými nevládními organizacemi.¹⁶ K prosazení cílů je důležitá aktivní účast občanů a zúčastněných institucí i mnohdy značně složitě vyjednávání, což je zárukou sociálního smíru občanů a zúčastněných institucí a toho, že se s cíli sociální politiky veřejnost ztotožní.¹⁷

Dále bude pojednáno o objektech a subjektech sociální politiky, tedy konkrétně o tom, kým má být sociální politika naplňována a ke komu má její opatření směřovat. **Objektem** sociální politiky rozumíme ty, kterým je opatření sociální politiky určeno, na které je orientováno.¹⁸ Jsou to jednotlivci či sociální skupiny, kterým jsou opatření určena, na koho mají působit i vyvolávat potřebné sociální chování.¹⁹ Objekty jsou různě strukturovány podle charakteru a účelu konkrétních opatření – např. věk, pohlaví, příjmy, vzdělání apod.²⁰ **Subjektem** jsou ti, kteří mají zájem, schopnost, vůli, předpoklad, možnost i prostředky ke konkrétní sociální činnosti nebo chování a mohou je iniciovat i naplňovat. Subjekty navrhují, připravují i realizují sociální politiku a před objekty za ni nesou svůj díl zodpovědnosti.²¹ K subjektům patří například stát a jeho orgány, zaměstnavatelé i firmy, odborové orgány, místní komunity, obce, občanské organizace, iniciativy a další.²² Sociální politika plní v životě jedince i společnosti **mnoho funkcí**, které jsou různě členěny a vzájemně spolu souvisejí. Jejich vedoucím motivem by mělo být naplňování i respektování cílové funkce sociální politiky. Funkce spolu vzájemně souvisejí a mají i jistý globální vliv na společnost jako celek. V sociální politice hovoříme nejčastěji o funkci ochranné, rozdělovací a přerozdělovací, homogenizační, stimulační a preventivní. V praxi je nesnadným úkolem státu, který je významným subjektem sociální politiky sladit tyto funkce v praktickém politickém dění.²³ **Ochranná funkce** – jde o zmírnění nebo odstranění důsledků určitých sociálních událostí (např. nezaměstnanost, nemoc). Tvoří stabilní a tradiční prvek sociální politiky, je funkcí historicky nejstarší. **Rozdělovací a přerozdělovací funkce** – jde o opatření co, jak, komu a za co i dle čeho prostředky rozdělovat. Tato funkce je

¹⁶ KREBS, Vojtech a kol. *Sociální politika*. 6. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 43 – 44.

¹⁷ Tamtéž, s. 48.

¹⁸ Tamtéž, s. 49.

¹⁹ Tamtéž, s. 69.

²⁰ Tamtéž, s. 50.

²¹ Tamtéž, s. 69.

²² Tamtéž, s. 50 – 51.

²³ Tamtéž, s. 70.

nejvýznamnější, protože se jedná o realizaci vlastního obsahu opatření sociální politiky státu. Příkladem této funkce je rozdělování důchodů a mezd, rozdělování životních šancí a příležitostí.²⁴ **Homogenizační funkce** – jedná se o zmírňování sociálních rozdílů v životních podmínkách jednotlivců i skupin. **Stimulační funkce** – tato funkce podporuje, podněcuje i vyvolává žádoucí sociální jednání (jednotlivců i sociálních skupin) v oblasti ekonomické nebo mimo ni. **Preventivní funkce** – jde o předcházení či zabránění (zcela nebo ve větší míře) tomu, aby k nežádoucím situacím docházelo. Sociální politika musí touto funkcí svými opatřeními směřovat k odstranění příčin mnohých sociálních situací.²⁵

1.1 Druhy sociální politiky

Pro charakter, rozsah a efekty sociální politiky je rozhodující, jaká role je přisuzována jednotlivým subjektům. Na základě míry a účasti v praxi sociální politiky rozlišujeme i její určité typy (modely). Nejčastěji jsou uváděny tři základní typy sociální politiky. Každý typ se opírá o svůj vlastní myšlenkový koncept.²⁶ U **redistributivního typu** je nosná myšlenka, že sociální potřeby lidí jsou vnímány jako sociální práva. Tento model je náročný na ekonomické zdroje a vyžaduje značnou redistribuci. Prakticky se jedná o univerzální poskytování dávek na celou populaci, bez ohledu na jejich individuální potřeby. Mezi země blízké tomuto typu řadíme země Skandinávie, ale i Dánsko, Holandsko. Tento typ je blízký sociálním aktivitám bývalého ČSSR a bývalých socialistických zemích východní Evropy. U **výkonového neboli korporativního typu** je hlavní myšlenkou, že sociální potřeby mají být nejdříve uspokojeny na základě výkonu a produktivity. U tohoto typu je tedy zdůrazněn význam pracovních zásluh pro uspokojování sociálních potřeb lidí. Státem jsou garantovány pouze základní společensky uznaná minima potřeb s vytvořením prostoru pro další nestátních subjekty. Mezi země blízké tomuto typu sociální politiky řadíme Německo, Rakousko nebo Francii.²⁷ U **reziduálního typu sociální politiky** je hlavní myšlenka zdůraznění individuální odpovědnosti každého občana na uspokojení sociálních potřeb. V případě, že selžou subjekty jako trh, instituce nebo rodina nastupuje státní sociální

²⁴ KREBS, Vojtech a kol. *Sociální politika*. 6. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 57.

²⁵ KREBS, Vojtech a kol. *Sociální politika*. 6. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 62 – 63.

²⁶ Tamtéž, s. 52.

²⁷ Tamtéž, s. 53.

politika. Odpovědnost státu je minimální a dávky, které poskytuje, jsou velmi skromné s testováním příjmů. Stát coby subjekt sociální politiky má potlačenou roli, redistribuce ve srovnání s předešlými modely je velmi nízká. Mezi země blízké reziduálního typu sociální politiky se přibližuje Velká Británie, USA, Japonsko.²⁸

V čisté modelové podobě neexistují v jednotlivých zemích. Sociální politika v zemi je vždy výsledkem kombinace všech tří typů. Výše uváděné země jako příklady, vyjadřují spíše sklon sociální politiky k určitému modelu, ne její faktickou orientaci. Rozdílnost typů sociálních politik plyne z míry sociálního chování státu. Každý moderní stát se v sociální politice angažuje, ale sociální politiky se liší rozsahem i způsoby angažovanosti státu v jeho sociální politice. V každé zemi je tedy model sociální politiky jistým mixem výše uvedených typů. Toto tvrzení platí i pro model sociální politiky ČR, protože ani dnes nemůžeme ČR jednoznačně přiřadit k určitému typu. Model sociální politiky ČR se utváří v reakci na rok 1989. Podoba sociální politiky se vytváří postupně a dnes jsou v ní stejně jako jinde ve světě zastoupeny prvky uvedených typů, ale zastoupení závisí na mnoha okolnostech (např. očekávání populace, ekonomických možnostech apod.)²⁹

1.2 Sociální politika ČR

V sociální politice v České republice z historického hlediska došlo k zásadnímu procesu transformace roku 1989. Socialistické Československo sociální politiku v tom smyslu, jak je chápána po listopadu roku 1989, nemělo. V listopadu 1989 došlo k zásadním změnám ve všech oblastech života naší společnosti (změna politických poměrů, budování demokratické společnosti, zavádění tržního hospodářství, změny vlastnických vztahů, postavení jedince v pracovním systému). Sociální politika procházela po roce 1989 procesem velké transformace a je v několika ohledech nově definována.³⁰

Do roku 1990 skoro vůbec neexistovala sociální politika v České republice ve smyslu moderních trendů. Před rokem 1990 fungovala tzv. skrytost sociálních problémů, které socialismus údajně odstranil. Realizátor v sociální politice byl stát,

²⁸ KREBS, Vojtech a kol. *Sociální politika*. 6. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 54.

²⁹ Tamtéž, s. 54 – 55.

³⁰ Tamtéž, s. 100.

vládla politika řízené zaměstnanosti. Stát byl jedním zaměstnavatelem a zároveň provozovatelem národního hospodářství, existovaly pětileté plány a státní rozpočet. Tento systém znamenal nízké využití pracovního potenciálu a malou produktivitu. Centrálně pro celá odvětví byly určovány mzdy, často bez ohledu na výkonnost zaměstnance, kvalifikační předpoklady a hospodářský výkon podniku.³¹ Sociální problémy ve společnosti v době před rokem 1989 samozřejmě existovaly, ale byly skryty a řešeny prostřednictvím ekonomiky, nikoliv sociálními systémy. Řešením byla přezaměstnanost, což vedlo k zastírání sociálních problémů. Jednalo se pouze o aktivity státu, který monopolně realizoval aktivity v sociální sféře. Role ostatních sociálních subjektů jako občana a rodiny byla potlačena. Tehdejší systém byl značně nedemokratický. Občanům byla vnucena role pasivních příjemců sociálních dávek i služeb, aniž by mohli významněji o jejich rozsahu spolurozhodovat. Důležitým mezníkem v procesu transformace sociální politiky byl pokles a stagnace ekonomického rozvoje v 60. a 80. letech minulého století. Sociální systém signalizoval, že beze změn postavení občanů a způsobu financování sociálních účelů situace vyústí v krizi.

Podstata procesu transformace sociální politiky spočívá v přeměně dřívějšího společenského systému se všemi jeho základními vlastnostmi na nový společenský systém. Jedná se o změnu zásadního charakteru specifickou demokratickým uspořádáním celé společnosti a tržního mechanismu. Transformaci je také nutno vnímat nejenom jako proces směřující k nové podobě sociální politiky, ale zároveň jako proces směřující ke kultivaci jedince, ke změně jeho postojů, chování i hodnotových orientací. Nutno poznamenat, že v naší společnosti část lidí (myšleno i několik generací) nepoznala žádný jiný systém sociální politiky, než předchozí ani neměla možnost jiný systém poznat. Dosavadních postojů a návyků se člověk všeobecně zbavuje velmi dlouho a těžce. Nekomunistická vláda po rozpadu komunistického státu převzala moc v prosinci 1989. Sociální reformu připravovala nová federální vláda od ledna 1990. Sociální reforma byla se scénářem ekonomické reformy předložena Federálnímu shromáždění v září 1990.³² Sociální reforma byla doprovázena reformou ekonomickou z toho důvodu, aby postupný krok ekonomické reformy byl sociálně přijímán a aby

³¹ DUKOVÁ, Ivana, DUKA, Martin a KOHOUTOVÁ Ivanka. *Sociální politika*. Praha: Grada, 2013, s. 20.

³² TOMEŠ, Igor. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. přeprac. vyd. Praha: Socioklub, 2001, s. 216.

nedocházelo k nadměrnému sociálnímu napětí či krizi. Vládou byl přijat scénář sociální reformy současně se scénářem ekonomické reformy. Posláním sociální reformy je postupně měnit minulý sociální systém v nový, neboť sociální politika v období komunistickém reagovala na odlišné poměry ve společnosti. Se změnou politických podmínek, především práva a svobody občanů i v souvislosti s rozvojem tržní ekonomiky se ukázal původní systém jako nefunkční a neefektivní. Počátek sociální reformy je spojován s přijetím scénáře sociální reformy roku 1990, který byl vypracovaný vládou ČSFR. Byl prakticky sociálním programem tehdejší vlády zpracován na období dvou let. Program byl pojat spíše jako ochranný, který byl přednostně zaměřen na aktuální rizika dalšího vývoje, které spatřoval v nezaměstnanosti, inflaci i privatizaci a na opatření, která budou zmírňovat sociální napětí spojená s těmito riziky. Scénář svůj charakter přesáhl a podpořil vybudování sociální politiky nového typu tak, že vytvářel chybějící instituce (například úřady práce), instituty (například sociální pojištění) a mechanismy (například kolektivní vyjednávání). K tomuto účelu byla přijata počátkem 90. let řada zákonů. V souvislosti s tématem diplomové práce lze zmínit zákon o životním minimu a zákon o sociální potřebnosti, které prošly v průběhu 90. let a počátkem tohoto stolení mnohými změnami. Scénář sociální reformy podnítil budování záchranné sociální sítě.³³

Záchrannou sociální sítí rozumíme soubor legislativních norem upravující různá sociálněpolitická opatření, kterými stát garantuje všem občanům určitou minimální úroveň pomoci, v případě, že se dostanou do státem uznaných sociálních situací. Slouží jako reakce na nepříznivé sociální důsledky ekonomické reformy a fungování tržního mechanismu. Má zmírňovat nejpalčivější sociální dopady kroků transformace a vývoje ekonomiky. Je to výraz celospolečenské solidarity a zodpovědnosti státu ve vztahu k občanům v případě, že se dostanou ne zrovna svou vlastní vinou do stavu nouze a jsou tak ohroženy důležité sociální zájmy občana i společnosti. Záchrannou sociální sítí stát reaguje na změny, ke kterým dochází v reálném životě a garantuje společensky uznaný standard pomoci. Je to institut, který ve vyspělých zemích je značně rozšířen i používán. Z hlediska mezinárodních zkušeností je tato síť považována za důležitou součást jakéhokoliv programu

³³ KREBS, Vojtech a kol. *Sociální politika*. 6. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 105 – 106.

ekonomické reformy a fungování ekonomiky i společnosti vůbec. Má v podstatě hlavně zmírňovat nejvyhraněnější sociální dopady transformace a vývoje ekonomiky. Je to výraz společenské solidarity i zodpovědnosti státu ve vztahu k občanům, že se zrovna ne vlastní vinou dostanou do stavu nouze, případně jsou ohroženy důležité sociální zájmy občana, státu, společnosti.³⁴ Záchranná sociální síť je úložištěm poslední naděje pro lidi v ekonomické nebo sociální nouzi, kterou můžeme chápat jako jeden z nástrojů sociální politiky. Žurnalisté nebo politici někdy ztotožňují sociální politiku se záchrannou sociální sítí.³⁵ Pojmem záchranná sociální síť se označuje systémové uspořádání minimálních dávek sociálního pojištění, státních podpor a sociální pomoci, aby žádný občan nebyl ohrožen v čase ekonomických reforem, kdy se z nejrůznějších důvodů nemohou účastnit ekonomických aktivit.³⁶ V praxi fungování záchranné sociální sítě však není bezproblémové, protože v záchranných sítích jsou jisté mezery. Sítě jsou řídké a nepokrývají některé žádoucí sociální situace občanů (vůbec nebo v nedostatečné míře). Dále mohou zajišťovat přílišné sociální pohodlí občanů s nedostatečnou motivací k vlastní aktivní činnosti. V neposlední řadě je problémem fungování fakt, že mnohdy lidé sami ani nevyužívají možnost požádat o dávky nebo o nich ani nevědí či nevěří, že by na ně měli nárok. Občané mohou cítit pocitu poníženosti, odradí je způsob administrace dávek nebo nedostatek času na získání informací i vyplnění žádostí, popřípadě mají nedostatečnou znalost čtení nebo psaní.³⁷

1.3 Sociální zabezpečení v ČR

Sociální zabezpečení je součástí sociální politiky coby prostředek k uskutečňování jejích cílů a úkonů. Obecně chápeme jako soubor institucí, opatření, zařízení, kterými se uskutečňuje předcházení, zmírňování nebo odstraňování následků sociálních událostí obyvatel (stáří, invalidita, smrt, narození dítěte, těhotenství, úraz, nemoc).³⁸ Právo na sociální zabezpečení je velkou vymožeností 20. století. Stát má povinnost, realizovat sociální zabezpečení tak, aby naplněním ekonomických,

³⁴ KREBS, Vojtech a kol. *Sociální politika*. 6. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 107.

³⁵ TOMEŠ, Igor. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. přeprac. vyd. Praha: Socioklub, 2001, s. 21.

³⁶ Tamtéž, s. 28.

³⁷ KREBS, Vojtech a kol. *Sociální politika*. 6. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 108.

³⁸ Tamtéž, s. 202.

sociálních a kulturních práv zajistil důstojnost i svobodný rozvoj osobnosti každého člověka. Sociální zabezpečení vyšlo z myšlenky, že je třeba reagovat na neodpovědnost lidí a donutit občany postarat se o sebe v době své výdělečné činnosti odložením části své spotřeby a omezit sociální solidaritu jen těm, kteří se takto o sebe nemohou postarat.³⁹ Společnost potřebuje sociální soustavy, které svou aktivní politikou sociálně začlení občany do výdělečného nebo komunitního procesu i je udrží v jejich přirozeném sociálním procesu.⁴⁰

System sociálního zabezpečení v České republice má tři pilíře. Prvním pilířem je sociální pojištění, které zahrnuje důchodové i nemocenské pojištění, stejně jako příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. Druhým pilířem je státní sociální podpora sloužící rodinám s nízkými příjmy a upřednostňuje rodiny početné. Třetím pilířem je sociální pomoc, která je uskutečňována formou dávek osobám, jejichž příjem je nižší než životní minimum. U těchto dávek je prověřována majetková situace příjemce dávky. Příjmy a výdaje sociálního zabezpečení jsou součástí státního rozpočtu České republiky. Orgánem sociálního zabezpečení je v první řadě MPSV ČR.⁴¹ V souvislosti s tématem diplomové práce je další kapitola právě o třetím pilíři sociálního zabezpečení – sociální pomoci.

Sociální pomoc slouží k zabezpečení základních životních potřeb osobám v situaci, kdy nejsou schopny samy ani s pomocí své rodiny zabezpečit svoje základní životní potřeby. Sociální pomoc musí vytvořit síť, které má schopnost řešit problémy vyplývající z neopakovatelných lidských životních osudů, proto systém sociální pomoci řeší situace, kdy jsou ohrožena práva občana nebo se nachází v hmotné nouzi. Dále situace kdy občan není schopen zabezpečit své potřeby vlastními silami nebo mu taková situace hrozí.⁴²

1.3.1 Systém dávek pomoci v hmotné nouzi

Dávky pomoci v hmotné nouzi tvoří formu pomoci osobám s nedostatečnými příjmy, motivující tyto osoby k aktivní snaze zajistit si finanční prostředky k uspokojení

³⁹ TOMEŠ, Igor. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. přeprac. vyd. Praha: Socioklub, 2001, s. 106.

⁴⁰ TOMEŠ, Igor a kol. *Sociální právo České republiky*. Praha: Linde, 2014, s. 28.

⁴¹ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 234.

⁴² KREBS, Vojtech a kol. *Sociální politika*. 6. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 302.

základních životních potřeb. Je to jedno z opatření, kterým Česká republika bojuje proti sociálnímu vyloučení. V systému dávek pomoci v hmotné nouzi se nacházejí dávky pro osoby s nedostatečnými příjmy a tím jsou příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc. Řízení o přiznání dávky začíná na základě písemné žádosti na předepsaném formuláři, který je k dispozici na Úřadu práce ČR nebo v elektronické podobě na webových stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí ČR.⁴³ Pomoc v hmotné nouzi je postavena tak, aby osobám s nedostatečnými příjmy byla zajištěna pomoc, ale zároveň aby byla zajištěna jejich motivace a stimulace k soběstačnosti a odstranění závislosti na sociálních dávkách. Klade se důraz na snahu osob v hmotné nouzi zvýšit si příjem vlastním přičiněním, především prací.⁴⁴

Systém pomoci v hmotné nouzi najdeme v zákoně č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Dalším právním předpisem je zejména zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů a vyhláška č. 389/2011 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o pomoci v hmotné nouzi.⁴⁵

Pojem hmotné nouze byl v právním řádu České republiky poprvé použit v článku 30 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.⁴⁶ „Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.“⁴⁷ Základními životními podmínkami rozumíme podmínky biologické, psychické i sociální. Osoba v hmotné nouzi je osoba nebo rodina, která nemá dostatečné příjmy či její celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb na úrovni ještě přijatelné pro společnost.⁴⁸ Do stavu hmotné nouze se může člověk dostat v důsledku nízkého příjmu, ztráty nebo snížení příjmu

⁴³ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. *Slovník sociálního zabezpečení 2015*. Praha: 2015, s. 9.

⁴⁴ VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 79.

⁴⁵ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. Pomoc v hmotné nouzi [online]. [cit. 30. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5>

⁴⁶ BECK, Petr, NIEDERLE, Petr, HACAPERKOVÁ, Dana a KRÁLOVÁ, Jaroslava. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením*. Praha: Anag, 2012, s. 17.

⁴⁷ PARLAMENT ČESKÉ REPUBLIKY. *Poslanecká sněmovna*. [online], [cit. 28. 02. 2016] Dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

⁴⁸ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. *Slovník sociálního zabezpečení 2015*. Praha: 2015, s. 50.

z důvodu nemoci, invalidity nebo stáří. Takový člověk nemá majetek, jehož prodejem či pronájmem by mohl získat prostředky k zajištění svých potřeb.⁴⁹

1.3.2 Zákon o pomoci v hmotné nouzi

Zákon o pomoci v hmotné nouzi č. 111/2006 Sb. upravuje poskytování pomoci fyzickým osobám prostřednictvím dávek k zajištění jejich základních životních podmínek. Jedná se o podmínky, které zabezpečují základní biologické, psychické a sociální potřeby osob v hmotné nouzi. Mezi biologické potřeby patří zejména zajištění odpovídající výživy, dodržování určitého denního režimu umožňující mimo aktivit i potřebný odpočinek, spánek, vhodné bydlení, oblečení chránící před nepříznivými okolnostními vlivy. Mezi psychické a sociální potřeby patří zajištění soběstačnosti a ekonomické jistoty, zdraví (podle Světové zdravotnické organizace je za zdraví považována biopsychosociální pohoda), dále jistoty, lásky, bezpečí a uspokojení duchovní potřeby i učení. Nezbytné je zabezpečení sociální komunikace jak v úzké sociální skupině, k níž patří rodina, ale i v širším sociálním okolí. Patří sem i uspokojení estetických a kulturních zájmů.⁵⁰

V České republice se stalo první oficiální hranicí chudoby právě životní minimum, které bylo zakotveno v zákoně o sociální potřebnosti.⁵¹ Institut životního minima byl zaveden v souvislosti s budováním záchranné sociální sítě roku 1990 a byly poskytovány dávky sociální potřebnosti.⁵² Zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, který byl jedním z mnoha zákonů, které byly přijaty v rámci sociální reformy po změně společenských poměrů po roce 1989, nahradil zákon o pomoci v hmotné nouzi, který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 2007 a poté byl novelizován s účinností od 1. ledna 2012 zákonem č. 366/2011 Sb. ze dne 6. listopadu 2011. Novela zákona nastala po 5 letech jeho účinnosti. V rámci sociální reformy uskutečněné v roce 2011 došlo k obrovské novele zákona o pomoci v hmotné nouzi, která zjednodušila posuzování situace hmotné nouze osob a současně rozšířila prostor pro správné uvážení. Došlo k přesunu poskytování dávek pomoci v hmotné nouzi z přenesené působnosti

⁴⁹ TOMEŠ, Igor. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. přeprac. vyd. Praha: Socioklub, 2001, s. 153.

⁵⁰ BECK, Petr, NIEDERLE, Petr, HACAPERKOVÁ, Dana a KRÁLOVÁ, Jaroslava. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením*. Praha: Anag. 2012, s. 16.

⁵¹ KREBS, Vojtech a kol. *Sociální politika*. 6. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 304.

⁵² TOMEŠ, Igor a kol. *Sociální právo České republiky*. Praha: Linde, 2014, s. 229.

úřadů obcí na Úřad práce ČR.⁵³ Od roku 2007 prošel hlavně zákon o pomoci v hmotné nouzi novelizacemi a to hlavně z důvodu, že se jedná o **tzv. poslední záchranou sociální sít'**. Aby dávky pomoci v hmotné nouzi mohly plnit svůj účel, musí reagovat v průběhu času na měnící se potřeby jednotlivých osob i celé společnosti. Tento nepojistný dávkový systém je proto velmi proměnlivý.⁵⁴

1.3.3 Zákon o životním a existenčním minimu

Dalším důležitým zákonem v systému pomoci v hmotné nouzi je zákon o životním a existenčním minimu č. 110/2006 Sb. Cílem tohoto zákona je zabránit zneužívání systému a zefektivnit vyplácení dávek pomoci v hmotné nouzi. Tento zákon stanoví **životní minimum** jako minimální hranici peněžních příjmů fyzických osob k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb a **existenční minimum** jako minimální hranici příjmů osob, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití. Tento zákon dále upravuje způsob posouzení, zda příjmy osob dosahují částek životního minima nebo existenčního minima.⁵⁵ Životní i existenční minimum zahrnují pouze částky na výživu a další osobní potřeby, ale nezahrnují s ohledem na regionální rozdíly v nákladech na bydlení nezbytné náklady na bydlení. Poskytování pomoci k úhradě nezbytných nákladů na bydlení je zajištěno zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (poskytnutím příspěvku na bydlení) a zákonem č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi (poskytnutím doplatku na bydlení).⁵⁶

Částky životního minima se liší podle toho, zda je osoba posuzována samostatně nebo se společně posuzovanými osobami, podle pořadí osob. Fyzickou osobu, která není společně posuzována s jinými osobami, považujeme za jednotlivce.⁵⁷ Okruh společně posuzovaných osob je stanoven pro všechny dávky pomoci v hmotné nouzi dle § 4 zákona o životním a existenčním minimu. V případě, že je osoba

⁵³ BECK, Petr, NIEDERLE, Petr, HACAPERKOVÁ, Dana a KRÁLOVÁ, Jaroslava. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením*. Praha: Anag. 2012, s. 16 – 17.

⁵⁴ BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi. Zákon o životním a existenčním minimu. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. XIX.

⁵⁵ BECK, Petr, NIEDERLE, Petr, HACAPERKOVÁ, Dana a KRÁLOVÁ, Jaroslava. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením*. Praha: Anag. 2012, s. 19.

⁵⁶ VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 66.

⁵⁷ BECK, Petr, NIEDERLE, Petr, HACAPERKOVÁ, Dana a KRÁLOVÁ, Jaroslava. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením*. Praha: Anag. 2012, s. 21.

posuzována společně s dalšími osobami, tvoří tzv. okruh společně posuzovaných osob a následně nárok i výši dávek ovlivňují všechny osoby v okruhu svými příjmy a majetkem.⁵⁸

„Částky životního minima v Kč za měsíc

- pro jednotlivce	3 410
- pro první dospělou osobu v domácnosti	3 140
- pro druhou a další dospělou osobu v domácnosti	2 830
- pro nezaopatřené dítě ve věku	
- do 6 let	1 740
- 6 až 15 let	2 140
- 15 až 26 let (nezaopatřené)	2 450

Životní minimum je součtem všech částek životního minima jednotlivých členů domácnosti.

Částka existenčního minima v Kč za měsíc

- existenční minimum 2200.⁵⁹

Existenční minimum náleží osobám, které jsou po celý kalendářní měsíc v přímém zaopatření zdravotnického zařízení nebo jako sankční opatření u osob, které mají dluh na výživném vůči nezletilému dítěti.⁶⁰ Existenční minimum se nepoužívá u nezaopatřeného dítěte, u osoby pobírající starobní důchod, osoby invalidní třetího stupně či osoby starší 68 let.⁶¹

1.3.4 Poskytované dávky v systému pomoci v hmotné nouzi

Jak již bylo uvedeno, v systému pomoci v hmotné nouzi jsou poskytovány dávky, jejichž základní charakteristika bude rozepsána na dalších straně.

⁵⁸ BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi. Zákon o životním a existenčním minimu. Praktický komentář.* Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 38.

⁵⁹ INTEGROVANÝ PORTÁL MPSV. *Životní a existenční minimum.* [online]. ©2016, poslední revize 30. 11. 2016 [cit. 11. 4. 2017]. Dostupné z: https://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/zivotni_min

⁶⁰ BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi. Zákon o životním a existenčním minimu. Praktický komentář.* Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 246 – 247.

⁶¹ INTEGROVANÝ PORTÁL MPSV. *Životní a existenční minimum.* [online]. ©2016, poslední revize 30. 11. 2016 [cit. 11. 4. 2017]. Dostupné z: https://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/zivotni_min

V kapitole týkající se systému sociálního zabezpečení již bylo zmíněno, že řízení o dávky začíná na základě podání žádosti na příslušném formuláři. Důležité zmínit, že standardní lhůta na vyřízení žádosti činí 30 kalendářních dnů od data podání. Pokud jde o zvlášť složitý případ tak se připočte ke standardní lhůtě dalších 30 dnů.

Příspěvek na živobytí

Příspěvek na živobytí je základní opakující se dávka pomoci v hmotné nouzi, jenž pokrývá potřeby osoby na úrovni zabezpečující její základní životní podmínky. Nárok na tuto dávku má osoba, která byla uznána za osobu v hmotné nouzi, pokud její příjem a příjem společně posuzovaných osob snížený o přiměřené náklady na bydlení nedosahuje částky živobytí posuzovaných osob. Nárok vzniká dnem splnění podmínek stanovených zákonem o pomoci v hmotné nouzi.⁶²

Doplatek na bydlení

Ochrana v oblasti bydlení je řešena v rámci nepojistných sociálních dávek obzvláště dvěma systémy – státní sociální podporou prostřednictvím dávky příspěvek na bydlení a dále právě zmíněným systémem pomoci v hmotné nouzi prostřednictvím dávky doplatek na bydlení.⁶³ Doplatek na bydlení je opakující se dávka pomoci v hmotné nouzi, která společně s příjmy občana a příspěvkem na bydlení ze systému dávek státní sociální podpory vypomáhá uhradit odůvodněné náklady na bydlení (např. nájemné, služby spojené s užíváním bytu, náklady za dodávku energií).⁶⁴

Mimořádná okamžitá pomoc

Mimořádná okamžitá pomoc je dávka jednorázová, nenároková. Poskytuje se osobám, které se ocitnou v situacích, jež je nutné bezodkladně vyřešit. Důležité je zmínit, že osoba nemusí pobírat příspěvek na živobytí nebo doplatek na bydlení, ale nachází se v takové specifické situaci, kterou by právě bez poskytnutí mimořádné okamžité pomoci ze strany státu sama nezvládla vyřešit. Dávka se může přiznat i při současném pobírání příspěvku na živobytí a doplatku na bydlení. Záleží na orgánu

⁶² BECK, Petr, NIEDERLE, Petr, HACAPERKOVÁ, Dana a KRÁLOVÁ, Jaroslava. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením*. Praha: Anag. 2012, s. 96.

⁶³ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Normativní instrukce 3/2013: Postup v řízení o doplatek na bydlení podle zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů*. Praha: MPSV, 2016, s. 3.

⁶⁴ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. *Slovník sociálního zabezpečení 2015*. Praha: 2015, s. 19.

pomoci v hmotné nouzi, zda v rámci správného uvážení vyhodnotí, zda konkrétní situace vyžaduje mimořádnou okamžitou pomoc.⁶⁵ V zákoně o pomoci v hmotné nouzi najdeme šest takových situací, kdy:

- osobě hrozí vážná újma na zdraví.
- osobu postihne mimořádná událost.
- osoba nemá dostatečné prostředky k úhradě jednorázového výdaje.
- osoba nemá dostatečné prostředky na úhradu nákladů spojených s pořízením nebo opravou nezbytných základních předmětů dlouhodobé potřeby.
- osoba nemá dostatečné prostředky k úhradě nákladů souvisejících se vzděláním či zájmovou činností nezaopatřeného dítěte na zajištění nezbytných činností souvisejících se sociálně-právní ochranou dětí.
- je osoba ohrožena sociálním vyloučením.⁶⁶

První kapitola pro ukotvení podstaty tématu diplomové práce systematicky pojednala o sociální politice a systému sociálního zabezpečení, v kterém je zasazen systém dávek pomoci v hmotné nouzi. V následující kapitole bude konkrétněji přiblížena sociální práce právě v systému dávek hmotné nouze.

⁶⁵ BECK, Petr, NIEDERLE, Petr, HACAPERKOVÁ, Dana a KRÁLOVÁ, Jaroslava. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením*. Praha: Anag. 2012, s. 106.

⁶⁶ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Pomoc v hmotné nouzi*. [online]. [cit. 13. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5>

2 Sociální práce v systému dávek hmotné nouze

Jeden z nástrojů sociální politiky je sociální práce.⁶⁷ Tato kapitola pojednává o důležitosti sociální práce v systému dávek hmotné nouze. Kapitola obsahuje pro pochopení celého tématu diplomové práce nejprve základní pojmy. Bude objasněn význam pojmu sociální práce, dále kdo je klientem hmotné nouze, funkce sociálního pracovníka a poukázáno na důležitost sociálního šetření. Vymezení těchto pojmů je důležité pro uchopení podstaty a důležitosti sociální práce v systému dávek hmotné nouze.

Sociální práce je společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti s cílem odhalovat, vysvětlovat, zmírňovat i řešit sociální problémy. Opírá se o společenskou solidaritu a o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu.⁶⁸ Sociální práce je profesí stále vývoji s charakteristickými stále pokračujícími debaty o hlavních cílech a funkcích.⁶⁹

V systému pomoci v hmotné nouzi má každá osoba **právo na základní sociální poradenství** vedoucí k řešení hmotné nouze či jejímu předcházení. Prostřednictvím tohoto poradenství jsou poskytovány osobám v hmotné nouzi důležité informace vedoucí k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Ze sídla orgánu pomoci v hmotné nouzi nemůže osoba, která se obrátí o pomoc, odejít bez poskytnutí potřebných informací. Základní sociální poradenství mají povinnost poskytovat zaměstnanci všech orgánů pomoci v hmotné nouzi, je to nedílná součást sociální práce, kterou zabezpečují sociální pracovníci orgánů pomoci v hmotné nouzi a sociální pracovníci pověřených obecních úřadů a obecních úřadů obcí s rozšířenou působností v souladu s ustanovením § 64 odst. 3 zákona o pomoci v hmotné nouzi.⁷⁰

Je důležité, aby se pomoc osobám v hmotné nouzi nesoustředila pouze na vyplácení dávek pomoci v hmotné nouzi, ale aby **bylo vyplácení dávek doprovázeno sociální prací**. Sociální práce reaguje na širší škálu problémů osob v hmotné nouzi nebo ohrožených hmotnou nouzí s cílem dosáhnout stavu, kdy pracovníci ÚP ČR

⁶⁷ MATOUŠEK, Zdeněk a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001, s. 155.

⁶⁸ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 213.

⁶⁹ SMITH, Roger. *Social Work with Young People*. Cambridge: Polity Press, 2008, s. 1.

⁷⁰ BECK, Petr, NIEDERLE, Petr, HACAPERKOVÁ, Dana a KRÁLOVÁ, Jaroslava. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením*. Praha: Anag. 2012, s. 16.

a sociální pracovníci obcí používají v procesu pomoci lidem v hmotné nouzi či ohrožených osob postupy sociální práce, které umožní klientům hmotné nouze zvládat své problémy, které je do hmotné nouze přivedly nebo jim brání se z ní dostat. Sociální práce umožní snížit riziko dlouhodobé závislosti klientů na dávkách hmotné nouze nebo zlepšit schopnosti osob v hmotné nouzi řešit vlastní životní situaci samostatně.⁷¹

2.1 Klient hmotné nouze

Slovem klient označujeme subjekt, který využívá sociální služby. Může se jednat o osobu, rodinu, skupinu i komunitu. Někteří autoři dávají přednost výrazům uživatel nebo konzument služeb i zákazník. V České republice však velmi převládá označení klient.⁷² Vymezení hmotné nouze není v žádném právním předpisu přímo jasně uvedeno. Zákon o pomoci v hmotné nouzi č. 111/2006 Sb. definici hmotné nouze neobsahuje, ale vymezení osoby v hmotné nouzi vyplývá ze zákona nepřímo a to výčtem podmínek, které musí daná osoba nebo okruh společně posuzovaných osob splňovat, aby měli nárok na dávky pomoci v hmotné nouzi.⁷³

2.2 Sociální pracovník

Předpokladem pro výkon povolání sociálního pracovníka je způsobilost k právním úkonům, bezúhonnost, zdravotní i odborná způsobilost. Odbornou způsobilost k výkonu povolání sociálního pracovníka je možné získat absolvováním vyššího odborného vzdělání v akreditovaném programu oborů sociální práce, sociální pedagogika či humanitární práci nebo studiem vysokoškolského vzdělání v akreditovaném bakalářském, magisterském či doktorském studijním programu se zaměřením na sociální práci, sociální pedagogiku, sociální politiku, sociální péči, sociální patologii, speciální pedagogiku nebo právo. Způsobilost lze získat i absolvováním akreditovaného vzdělávacího kurzu i praxe výkonem povolání

⁷¹ MUSIL, Libor, HUBÍKOVÁ, Olga, HAVLÍKOVÁ, Jana a KUBALČÍKOVÁ, Kateřina. *Metodika integrace sociální práce a poskytování dávek pomoci v hmotné nouzi*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2013, s. 3.

⁷² MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 90.

⁷³ MUSIL, Libor, HUBÍKOVÁ, Olga, HAVLÍKOVÁ, Jana a KUBALČÍKOVÁ, Kateřina. *Metodika integrace sociální práce a poskytování dávek pomoci v hmotné nouzi*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2013, s. 10.

sociálního pracovníka v předepsané délce.⁷⁴ Sociální pracovník musí umět získat důvěru klienta, který se nachází v nepříznivé sociální situaci. Je k tomu potřeba, aby sociální pracovník měl několik vlastností i dovedností – empatii, vřelost, opravdovost, tvořivost, flexibilitu, důraznost. Dále aby uměl hledat řešení dané nepříznivé sociální situaci, aby uměl obměňovat i improvizovat. Důležitý je samozřejmě jeho respekt k základním hodnotám sociální práce tj. respektování lidské důstojnosti klienta.⁷⁵ „Zaměstnavatel je povinen zabezpečit sociálnímu pracovníku další vzdělávání v rozsahu nejméně 24 hodin za kalendářní rok, kterým si obnovuje, upevňuje a doplňuje kvalifikaci.“⁷⁶ Mezi formy dalšího vzdělávání patří účast v kurzech s akreditovaným programem, odborné stáže, účast na školicích akcích nebo konferencích a také specializační vzdělávání zajišťované vysokými školami či vyššími odbornými školami, které navazují na získanou odbornou způsobilost k výkonu povolání sociálního pracovníka.⁷⁷

Funkci sociálního pracovníka vykonávají zaměstnanci orgánu pomoci v hmotné nouzi, kteří jsou zařazeni jako sociální pracovníci podle § 109 Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Sociální pracovníci jsou povinni v souvislosti s posouzením stavu hmotné nouze u příjemců příspěvku na živobytí i společně posuzovaných osob, které jsou ve stavu hmotné nouze déle než tři kalendářní měsíce, výjimkou jsou nezaopatřené děti. Užití etapy sociální práce i metody, dále by měl sociální pracovník shromažďovat i analyzovat údaje o osobách v hmotné nouzi, které jsou potřebné pro posouzení jejich situace. Dále by měl dohodnout postup a spolupráci s osobami v hmotné nouzi k řešení jejich situace hmotné nouze. Měl by používat při řešení metody i postupy, které jsou vhodné pro takové osoby a vést nezbytnou dokumentaci o těchto metodách a postupech vedoucí k řešení situace hmotné nouze včetně zhodnocení při ukončování spolupráce s těmito osobami v hmotné nouzi. Sociální pracovník by měl spolupracovat i s dalšími zaměstnanci orgánu pomoci v hmotné nouzi v případě řešení situace osob v hmotné nouzi i by měl shromažďovat kontrolu použitých metod a také postupů. A v neposlední řadě by měl spolupracovat s provozovateli sociálních služeb, organizacemi

⁷⁴ TOMEŠ, Igor a kol. *Sociální právo České republiky*. Praha: Linde, 2014, s. 306.

⁷⁵ VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 62.

⁷⁶ ČESKO. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 14. 3. 2006. ISSN 1211-1244.

⁷⁷ TOMEŠ, Igor a kol. *Sociální právo České republiky*. Praha: Linde, 2014, s. 306.

a poradenskými zařízeními, které těmto osobám v hmotné nouzi pomáhají.⁷⁸ Sociální pracovník orgánu pomoci v hmotné nouzi je samostatným profesionálem, který je odborně způsobilý pro výkon svého povolání a řídí se etickým kodexem své profese.⁷⁹

Vzhledem k tomu, že moc a privilegia mohou být zneužita je nutný kodex regulující jednání členů.⁸⁰ Profesní organizace vydávají etické kodexy sociálních pracovníků. V České republice vydala etický kodex v roce 1995 Společnost sociálních pracovníků, která vznikla roku 1990. V etickém kodexu najdeme respektování jedinečné hodnoty i důstojnosti každé lidské bytosti, podporu sebeurčení klienta i jeho sociální spravedlnosti.⁸¹ Pokud sociální pracovník cítí, že stojí před dvěma či více stejně nevhodnými možnostmi, které jsou v konfliktu s morálními principy, a není jasné, jaké rozhodnutí by bylo přijatelnější, vzniká etické dilema.⁸² O etických dilematech v souvislosti s výkonem sociální práce v systému dávek hmotné nouze bude zmíněno v následující kapitole.

Sociální pracovník při práci s klienty v hmotné nouzi vstupuje do různých rolí, které se liší dle toho, zda je cílem působení na deficity klienta, na osoby či organizace v prostředí klienta nebo usiluje o změnu vztahů mezi klientem a jeho prostředím. Často sociální pracovník zastává několik rolí současně.

V roli **terapeuta** ovlivňuje to, jak klient vnímá sama sebe, aby získal nad svou situací nadhled, součástí této role je doprovázení klienta technikami aktivního naslouchání, povzbuzování a podpory při snaze vyrovnat se se svou situací a řešit ji.

V roli **zprostředkovatele** poskytuje klientovi pomoc vymezit své problémy a řadit je dle závažnosti, vyjádřit přání i pomoc zvládat emoce, pomáhá rozpoznat potenciál a poskytuje informace o dostupných zdrojích pomoci (sociálního zabezpečení, další pomáhající i odborné organizace).

⁷⁸ BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi. Zákon o životním a existenčním minimu*. Praktický komentář. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 195 – 196.

⁷⁹ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Instrukce č. 19/2016: Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi*. Praha: MPSV, 2016, s. 6.

⁸⁰ MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 3. aktual. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013, s. 40.

⁸¹ Tamtéž, s. 41.

⁸² Tamtéž, s. 24.

V roli **trenéra** aktivní adaptace klienta na prostředí poskytuje informace způsobem, aby jim klient rozuměl, předkládá návrhy řešení klientovi a vymazuje možné důsledky jejich využití, učí klienta technikám řešení problémů, může doprovázet klienta na jednání s dalšími osobami nebo subjekty v jeho prostředí.

V roli **obhájce** jedná jménem klienta s organizacemi nebo lidmi v prostředí klienta, kde vztahy (postoje i rozhodování) vůči klientovi jsou překážkou k uspokojení klientových základních materiálních potřeb.

V roli **plánovače změny** se formálně i neformálně většinou s představiteli obce nebo poskytovatelů sociálních služeb podílí na změně v lokalitě existujících služeb, aby dokázaly s větší přesností reagovat na dosud neuspokojené nebo vznikající potřeby klientů.

V roli **mediátora** trpělivě naslouchá sdělením pocitů i faktů obou stran interakce (klient – organizace či osoba v jeho prostředí, aby dokázal odhalit důvody neshod mezi oběma stranami a nezaujal přitom stanovisko ani jedné strany. V této roli vytváří sociální pracovník nestranný prostor a podporuje obě strany, aby jej využili k nalezení uspokojivého řešení jejich problému nebo konfliktu.

V roli **distributora** pomáhá klientovi najít zdroje služeb nebo příležitostí, které korespondují s jeho potřebami.

V roli **koordinátora** usnadňuje změnu vztahů klienta s prostředím tak, že je spojuje dohromady i pomáhá určit společné cíle a cesty k dosažení.⁸³

2.3 Sociální šetření v systému dávek hmotné nouze

Dle zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi na základě § 63 odst. 1: *„Zaměstnanci orgánů pomoci v hmotné nouzi jsou na základě souhlasu žadatele o dávku, příjemce dávky a osob společně posuzovaných oprávněni v souvislosti s plněním úkolů podle tohoto zákona vstupovat do obydlí, v němž tyto osoby žijí, a to s cílem provádět sociální šetření, popřípadě šetření v místě pro vyhodnocení podmínek*

⁸³ MUSIL, Libor, HUBÍKOVÁ, Olga, HAVLÍKOVÁ, Jana a KUBALČÍKOVÁ, Kateřina. *Metodika integrace sociální práce a poskytování dávek pomoci v hmotné nouzi*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2013, s. 12.

*nároku na dávky. Oprávnění k této činnosti jsou povinni prokázat služebním průkazem “ ... O sociálním šetření, popřípadě o šetření v místě pro vyhodnocení podmínek nároku na dávky podle věty první se vždy učiní záznam ve spise.”*⁸⁴ V zákoně o pomoci v hmotné nouzi je přímo zakotveno v § 63 odst. 2 důležitost umožnění sociálního šetření: „*Pokud žadatel o dávku, příjemce dávky nebo osoba společně posuzovaná tím, že nedají souhlas se vstupem do obydlí, znemožní provedení sociálního šetření k ověření skutečností rozhodných pro nárok na dávku nebo její výši, může jim být žádost o dávku zamítnuta nebo dávka odejmuta, popřípadě snížena její výše.*“⁸⁵ Sociální šetření se může provádět neohlášeně tedy bez předchozího upozornění klienta a to právě z důvodu objektivního zjištění stavu věci. Ohlášení předem by mohlo způsobit zmaření cíle a účelu šetření (§ 4 odst. 2 až 3 správního řádu). Pokud osoba není opakovaně zastižena a nelze sociální šetření provést nelze vyvozovat bez dalšího jednání sankce. Nejprve je nutné osobu vyzvat podle § 49 odst. 1 nebo 2 k tomu, aby umožnila provést sociální šetření v konkrétním termínu s poučením o následcích nevyhovění výzvy. Při nevyhovění výzvě nastává sankce podle § 49 odst. 5. Pokud žadatel o dávku, příjemce či společně posuzovaná osoba je zastižena, ale nedá souhlas se vstupem do obydlí a nemůže tak orgán pomoci v hmotné nouzi ověřit skutečnosti rozhodné pro nárok na dávku nebo její výši i výplatu možno využít sankce, která je výše zmíněna v § 63 to znamená možno žádost o dávku zamítnout nebo odejmout či snížit výši. V praxi se v případě nesouhlasu žádosti zamítají nebo odejímají, protože zákon přímo nestanovuje, o jakou částku by se dávka snížila. V aplikačním programu je nastaveno sankční snížení o 10 %.⁸⁶

Sociální šetření se provádí v přirozeném prostředí klienta buď na základě podání žádosti o dávky hmotné nouze za účelem zjištění rozhodných skutečností pro nárok na dávku, její výši nebo výplatu, tedy konkrétně zjištění sociálních a majetkových poměrů a také ověření skutečností uváděných klientem nebo jako kontrola využití dávek. Dále

⁸⁴ ČESKO. Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi. In: *Sbirka zákonů České republiky*. 14. 3. 2006. ISSN 1211-1244.

⁸⁵ ČESKO. Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi. In: *Sbirka zákonů České republiky*. 14. 3. 2006. ISSN 1211-1244.

⁸⁶ BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi. Zákon o životním a existenčním minimu*. Praktický komentář. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 193.

sociální pracovník může provést sociální šetření na základě dožádání jiného správního orgánu, které se řídí dle ust. § 13 zákona č. 500/2004 Sb., správního řádu.⁸⁷

Sociální šetření jako nástroj sociální práce s klientem je povinen využít sociální pracovník orgánu pomoci v hmotné nouzi. Navázat přímý kontakt s klientem a členy jeho rodiny je nezbytné pro hledání řešení nepříznivé sociální situace nebo k další sociální práci. Je důležité, aby byl klient předem srozuměn s účelem sociálního šetření. Při sociálním šetření je nezbytné motivovat klienta ke spolupráci v hledání řešení hmotné nouze.⁸⁸ Právě v možnosti sociálního šetření a jeho kvalitním provedením sociálním pracovníkem shledává autorka diplomové práce důležitost při poskytování dávek osobám v hmotné nouzi. Je důležité, aby sociální šetření prováděl sociální pracovník, který poskytne klientovi potřebnou pomoc v tomto státem nabízeném zachytném systému sociální pomoci. Na základě jeho odborných kompetencí může nadále pracovat s klientem, protože se s ním setkává v jeho přirozeném prostředí a vzhledem k tomu, že může probíhat pro objektivní zjištění neohlášeně, může vidět fungování domácnosti bez dalších vlivů, vidí spontánní vystupování všech členů domácnosti i chod rodiny. Dále může na základě získané důvěry postupně odhalovat další sociální problémy, které by mohli bránit žadateli vystoupit ze systému dávek hmotné nouze. Dává podněty dalším institucím na řešení rodinné situace i jiných problémů v rodině tak, aby se naplnila podstata tohoto zachytného systému a klientům se dostalo včasné intervence, která povede k řešení stavu hmotné nouze. Sociální pracovník je spojovacím článkem mezi dalšími institucemi. Je tak možné pracovat s těmito lidmi již od počátku jejich vstupu do tohoto zachytného systému sociální pomoci, aby se co nejdříve dokázal žadatel odrazit ze zachytné sociální sítě, aby se v co nejkratším čase mohl zařadit do společnosti jako soběstačný občan, který bude zvládat nadále situaci bez pomoci státu.

Zároveň je sociální šetření činností správního orgánu, který saturuje finanční potřebu klienta i z toho důvodu příkládá autorka diplomové práce sociálnímu šetření a vstupu do obydlí klienta důležitost. Důležitost je tedy nejenom z důvodu včasné

⁸⁷ CERMANOVÁ, Renata, GRUNEROVÁ, Ivana, JANEBOVÁ, Radka, LUKEŠOVÁ, Miloslava, aj. *Sociální pracovníci Úřadu práce ČR: Sociální práce na ÚP – podklady*, [s. 1.], s. 3.

⁸⁸ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Instrukce 19/2016: Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi*. Praha: MPSV, s. 9.

intervence klienta, tak aby byl naplněn záměr dávkového systému a záměr státu, aby dávky sloužili na přechodnou dobu, ale v praxi se ukazuje, že dochází i k neoprávněnému pobírání dávek hmotné nouze, takže je důležitost z důvodu úspor státního rozpočtu.

Zaměstnanci Úřadu práce ČR uskutečnili v loňském roce 2016 celkem 95 830 sociálních šetření a 64 880 šetření v místě. Poté bylo na základě zjištěných skutečností zamítnuto 1116 nových žádostí o některou z dávek hmotné nouze a odejmuto 2 355 již vyplácených dávek. Celkové úspory tak dosáhly 49 449 992 korun českých.⁸⁹

S odkazem na celkové státní úspory je vhodné zmínit, že při vstupu do přirozeného obydlí klienta mohou pracovníci orgánu pomoci v hmotné nouzi cítit etické dilema pomoc nebo kontrola. Matoušek říká, že by sociálnímu pracovníkovi při rozhodování měla pomoci znalost etických teorií, dále základních hodnot profese i etického kodexu sociálních pracovníků a v neposlední řadě znalost své osoby, protože základním nástrojem jeho práce je jeho vlastní osobnost. Důležité poznamenat, že při rozvoji osobnosti hraje supervize velmi důležitou roli.⁹⁰

V souladu s ustanovením § 64 odst. 2 výše uvedeného zákona jsou sociální pracovníci povinni s klienty, kteří se nacházejí ve stavu hmotné nouze více než tři kalendářní měsíce dojednat postup, který vede k řešení nepříznivé sociální situace a to i ve spolupráci s dalšími zaměstnanci ÚP ČR, poskytovateli sociálních služeb, s poradenskými organizacemi v obci a se sociálními pracovníky obecního úřadu.⁹¹ Provedení sociálního šetření v obydlí žadatele můžeme spojit s činnostmi sociální práce podle výše zmíněného § 64 odst. 2. V takovém případě je podmínka, že sociální šetření vykonává zaměstnanec krajské pobočky zařazený jako sociální pracovník, který splňuje podmínky pro výkon funkce sociálního pracovníka. Informace získané v rámci sociálního šetření neslouží primárně pro účely nároku na dávky, ale hlavně pro

⁸⁹ ÚŘAD PRÁCE ČR. Díky sociálním šetření se výrazně uspořilo na dávkách. *Noviny Ministerstva práce a sociálních věcí ČR*. 2017, ročník 14, číslo 3, s. 3. ISSN 0049-092.

⁹⁰ MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 3. aktual. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013, s. 26.

⁹¹ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Instrukce č. 19/2016: Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi*. Praha: MPSV, 2016, s. 12.

intervenci s klienty ze strany Úřadu práce.⁹² Doporučuje se, aby výkon sociální práce nebyl kombinován s jinou pracovní funkcí, protože se jedná o specializovanou odbornost v rámci agendy dávek hmotné nouze hodně náročnou a jedná se o práci v tzv. první linii – práce s osobami v nepříznivé sociální situaci orientující se na klienta a hledání řešení, jak zařadit klienta opět do běžného života.⁹³

Druhá kapitola pojednala o důležitosti sociální práce v systému dávek hmotné nouze. Vymezila pojmy jako klient hmotné nouze a definovala sociálního pracovníka v uvedeném sociálním systému. Kapitola byla cílena na důležitost sociálního šetření při vyplácení dávek hmotné nouze a v návaznosti bude pokračováno následující kapitolou o konkrétní sociální práci se zadluženým klientem.

⁹² BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi. Zákon o životním a existenčním minimu. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 192.

⁹³ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Instrukce 19/2016: Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi*. Praha: MPSV, 2016, s. 15.

3 Sociální práce se zadluženým klientem

Kapitola je zaměřena na konkrétní oblasti sociální práce se zadluženým klientem s postupným prolnutím zdůrazňující důležitost terénní sociální práce při vyplácení dávek hmotné nouze.

Pokud je potřebná personální kapacita tak mohou sociální pracovníci klientovi poskytnout odborné sociální poradenství. Tento specializovaný poradenský rozhovor se zaměřuje na konkrétní sociální problematiku nebo cílovou skupinu osob, klientům je tedy nabízena adresnější i cílenější pomoc. V normativní instrukci účinné od ledna 2017 coby minimálního standardu rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů je zmíněno, že v případě otázky odborného sociálního poradenství se jedná mimo jiné i o **podporu klienta při hledání řešení zadluženosti nebo rozvoje jeho finanční gramotnosti**. Sociální pracovník by měl klientovi pomoci se orientovat v právních předpisech, dále pomoci orientovat se při vyřizování běžných záležitostí.⁹⁴

3.1 Dluhy u žadatelů o dávky hmotné nouze

Je nutné nejprve vysvětlit co je to vlastně dluh. Dluh je označením toho, co je osoba povinna vyrovnat. Je to předmět vztahu mezi věřitelem a dlužníkem zahrnující oprávnění věřitele a povinnost dlužníka vyrovnat dluh. Věřitel tento vztah označuje jako pohledávku, neboť to znamená, že má oprávnění požadovat od dlužníka plnění. Dluh je zpravidla doprovázen písemným potvrzením dlužníka věřiteli a splátkovým kalendářem.⁹⁵ Dluh je tradičně vnímán negativně, ale úvěr je vnímán neutrálně a je součástí podnikání i hospodaření. Úvěr i jeho další podoby mají subjektivní výhodu, že předmět naší potřeby máme k dispozici hned. Užitek z úvěru často převažuje nad možnými riziky do budoucnosti. Úvěr je často vnímán jako součást moderního života, je prostředkem uspokojování našich potřeb a přání, podporuje image i socioekonomický status ve společnosti. Postoje k úvěrům jsou různé. Velký význam má primární rodina, která prostřednictvím **transgeneračního přenosu** poskytuje vhodné vzorce

⁹⁴ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Instrukce 19/2016: Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi*. Praha: MPSV, 2016, s. 7.

⁹⁵ KOPECKÁ, Lucie. *Úvod do dluhového poradenství*. Studijní a pracovní listy. Akreditace MPSV-2014/0785-SP. Ostrava, s. 4.

ekonomického chování i vzory iracionální nebo nezodpovědného chování.⁹⁶ Tento teoretický fakt lze potvrdit z praxe. Při jednání s klienty je možné se setkat s odlišným přístupem k dluhové problematice. Někteří klienti pobírající dávky hmotné nouze sdělí, že si na požadované sehnali peníze úplně normální cestou, což pro ně znamená, že si půjčili peníze a jiní s hrůzou v očích sdělí, že žádné dluhy a úvěry nechtějí. Vzhledem k tomu, že se dlouhodobě autorka diplomové práce setkává s klienty v hmotné nouzi tak lze potvrdit, že je velmi často vidět jak potomci jdou ve stopách rodičů a při svém osamostatnění kopírují nevhodné vzorce ekonomického chování.

3.2 Vznik dluhů

Dluhy dělíme dle několika hledisek, zpravidla dle původu dluhu a právě původ dluhu ovlivňuje způsob, jakým bude dluh vymáhán i jaké formy řešení může dlužník zvolit. Dluh v dnešní době může vzniknout velmi jednoduše, jeho původ je různorodý. Za vznikem dluhu ne vždy stojí nekalý záměr, často je na počátku zapomenutí nebo komunikační nesrovnalosti či neznalost. Nejběžnější členění dluhů:

Z finančních produktů: sem patří různé úvěry, půjčky, pojistné smlouvy a poplatky na finančních produktech.

Dluhy státu: do této kategorie spadají dluhy na zdravotním i sociálním pojištění, neoprávněné vyplácení dávek či důchodů, dluhy na daních, poplatcích nebo pokutách.

Ze smluv poskytující služby: dluhy na nájemném, energiích (elektrina, voda, plyn), dluhy na poplatcích za TV, radio, internet a dále dluhy na jízdném, kurzovním nebo školném.

Náhrady škod a související tresty: škoda na majetku a zdraví, soudní poplatky, advokátní služby, dluhy spojené s výkonem trestu, dluhy na výživném.

Ostatní druhy dluhů: zprostředkovatelské poplatky, rezervační poplatky realitní kanceláři, půjčky v rodině a u známých.

Příčiny vzniku dluhů u osob jsou různé, mezi nejčastějšími důvody najdeme snížení příjmů v důsledku nemoci, ztráta zaměstnání, nenadálé výdaje (oprava, vyúčtování apod.), nevhodné investice (investice do podnikání nebo do žádosti o úvěr),

⁹⁶ VYBÍHAL, Václav. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 25.

nevedení rozpočtu a přeceňování svých možností a v neposlední řadě finanční, ekonomická i právní negramotnost. Dlužníci svou situaci často neřeší, neboť podceňují vážnost situaci i přeceňují své možnosti. Dále neumí přijít s řešením pro věřitele a dohodnout se. Často se také drží hesla „nemám peníze = nemůžu platit, tak co budu řešit“. Mnohdy se stydí či neví kam se obrátit pro radu.⁹⁷

Hlavními motivy k uzavření smluv o půjčce či spotřebitelském úvěru najdeme v absenci finanční hotovosti v době krizové životní situace (např. dluh na nájmu nebo dalších poplatkách spojených s užíváním bytu v případě nezaplacení vede k výpovědi z nájemního bytu). V takovém případě hraje důležitou roli tzv. **faktor tísně** (uzavření smlouvy o půjčce v tísně). Dále nedostatek finanční hotovosti v mimořádné situaci (např. pohřeb, výdaje spojené s nástupem dětí do školy), nákup spotřebního zboží, který se pojí se sociálním statutem nebo nákup spotřebního zboží pojící se s nízkou odolností vůči reklamě. Motiv půjčování peněz najdeme i v případě závislosti (alkohol, drogy, gamblerství).⁹⁸

3.3 Důsledky dluhů

Neschopnost splácet své finanční závazky, je jeden z faktorů, který uvrhuje předlužené osoby do života v sociálním vyloučení a setrváváním v dávkovém systému. Předluženost má vliv na zdravotní i psychický stav jedince. V důsledku předlužení může docházet ke ztrátě bydlení (buď vystěhováním z bytu pro neplacení nájemného či nucené dražbě vlastní nemovitosti). Dochází ke změně místa bydliště, pobyt v azylových domech, žití na ubytovnách, u příbuzných, což má samozřejmě vliv na celou řadu dalších oblastí v životě klienta. Je zde zvýšené riziko ztráty zaměstnání, absence školní docházky u dětí, rodina se stává závislou na systému státní sociální pomoci.⁹⁹

Nesplácení dluhů může vést k exekuci majetku dlužníka. Exekutor se nejprve poohlédne po pravidelných příjmech dlužníka. V případě vlastního bydlení, je dům

⁹⁷ KOPECKÁ, Lucie. *Úvod do dluhového poradenství*. Studijní a pracovní listy. Akreditace MPSV-2014/0785-SP. Ostrava, s. 5 – 6.

⁹⁸ DVOŘÁKOVÁ, Zuzana a kol. *Vysoká škola ekonomická v Praze. Finanční gramotnost jako prevence předlužení občana* [disk]. Vysoká škola ekonomická v Praze, Oeconomica, 2010, s. 4.

⁹⁹ MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, s. 453.

zpravidla zastaven ve prospěch bance, kvůli hypotéce. Exekutor sáhne na bankovní účty či úspory na účtech stavebních spořitelů. Z pravidelného příjmu tak může dlužníkovi zbýt jen životní minimum.¹⁰⁰ Důležité poznamenat, že dávky hmotné nouze nepodléhají exekuci.

3.4 Předlužení a lichva

Předlužení je taková forma zadluženosti, kdy člověk již není v dlouhodobější perspektivě schopen splácet své finanční závazky. Samotná zadluženost je často nedílnou součástí moderní společnosti a nepředstavuje přímé společenské riziko, ale s předlužením se pojí riziko společenského uplatnění dlužníků. Stav předlužení může postihnout jakoukoliv osobu, která má nějaké finanční závazky. Není podstatné, zda zadlužení vznikne aktivně, tedy čerpáním finančních prostředků jako například úvěr, nebo pasivně například neplněním nebo porušením některých povinností jako je jízda městskou hromadnou dopravou bez platné jízdenky, neplacení vyměřeného výživného, dluhy na nájemném či dluhy na zdravotním pojištění. Předlužení se pojí s řadou společensky nebezpečných strategií, můžeme hovořit o nárůstu závislostí, kriminality, prostituce, rozpad rodin a mnoho dalších neblahých důsledků.¹⁰¹

Problém předluženosti se váže na jedince nemajetné, kteří se nacházejí ve zhoršené sociální situaci nebo jejich finanční gramotnost je snižena. Předlužený jedinec je ohrožen mnoha problémy:

- nevyplatí se mu legálně pracovat, neboť by na část mzdy byla uvalena exekuce, proto preferuje pobírání sociálních dávek a nelegální práci,
- je ohrožen uvalením exekuce na svůj majetek,
- osoba upadá do závislosti na sociálních dávkách a materiální chudoby, dále je předlužená osoba ohrožena rizikovým způsobem života, vytlačování na okraj společnosti mezi znevýhodněné skupiny obyvatel,
- osoba je vystavena sociálně-patologickým jevům jako závislosti na návykových látkách, gamblerství, kriminalitě (zvýšené riziko stát se pachatelem i obětí trestné činnosti),

¹⁰⁰ KRÁLOVÁ, Lenka a kol. *Krotitelé dluhů: Průvodce vaším rodinným rozpočtem*. Praha: Plot, 2009, s. 20.

¹⁰¹ MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, s. 337.

- s neplacením nákladů spojené s užíváním bytu (nájemné, energie, služby) se poji hrozba vystěhování do velmi nekvalitního bytu (holobytu, ubytovny), případně úplnou ztrátou bydlení,
- předluženým rodinám s dětmi může hrozit i odebrání dětí do ústavní péče.¹⁰²

Předlužení je problémem sociálním, protože je obtížné sociální začlenění předlužené domácnosti do běžného života společnosti a stejně tak problémem ekonomickým, neboť osoby v produktivním věku nejsou motivovány k legální práci. Z důvodu podléhání příjmů exekuci legálně nepracují a pobírají sociální dávky. Sociální dávky často končí v rukou lichvářů a poskytované dávky hmotné nouze se mívají svým účinkem, neboť slouží k obohacování úzké skupiny lichvářů. Celkově dochází ke zvýšení celospolečenských nákladů pojící se s bojem proti sekundárním důsledkům předluženosti. Zahrneme sem zvýšené náklady na sociální služby, boj proti kriminalitě a mnoho dalších. V české sociální praxi se v této oblasti jeví důležitá prevence předlužování pomocí terénní sociální práce podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.¹⁰³

V důsledku nepříznivé životní situace, kterou předlužení je, jsou dlužníci často **oběťmi spekulantů a lichvářů**. Pokud osobám hrozí postih za neplacení nájemného v podobě vystěhování z bytu či exekuci majetku často si půjčují od lichvářů nebo firem poskytující tzv. rychlé půjčky na vysoký úrok. Výše dlužných částek tak stoupá během krátké doby do takové úrovně, která je z rozpočtu rodin závislých na sociálních dávkách prakticky nezaplacitelná. Zadlužené domácnosti se tak dostávají do uvěznění v koloběhu splácení a dalšího narůstání dluhu, ze kterého se prakticky nejsou schopny sami vymanit a jsou **tzv. v dluhové pasti**. Tímto koloběhem celý problém narůstá a předlužení domácností představuje jednu z největších překážek k opětovnému sociálnímu začlenění do společnosti. Předlužení se tak stává příčinou dalšího sociálního vylučování a snahy o řešení jsou obtížné, mnohdy nemožné.¹⁰⁴ **Lichva** znamená půjčování peněz nebo jiných věcí na přemrštěný úrok, na vyšší úrok než povoluje zákon. Slovo lichva má slovanské kořeny a pochází z výrazu lichý, nesprávný, nerovný a lichva jako činnost znamená jednání nesprávné, nemravné. Do druhé poloviny 19. století se lichva vázala

¹⁰² VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 51.

¹⁰³ Tamtéž, s. 55.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 56.

výhradně ke smlouvám o půjčce. Poté se začala vnímat komplexně jako zneužití ekonomicky nerovného postavení subjektů při uzavírání smluv (nejen o půjčce) a to v souvislosti s koncepcí sociálního státu, která si kladla za cíl zajistit snesitelné životní podmínky pro všechny obyvatele a vytvářet zákony se snahou dosáhnout sociálního smíru.¹⁰⁵ Ve druhé polovině 19. století se ustálil názor na lichvu, že jde o jakýkoliv právní vztah, v němž silnější strana zneužívá jistých omezujících vlastností slabší strany k tomu, aby od ní získala plnění, které je k jejímu vlastnímu protiplnění ve výrazném nepoměru. Názory na lichvu se v průběhu času velmi lišily, ale trvalou platnost pro všechna historická období i dnešní dobu mají důvody k odsouzení lichvy formulované již antickými filozofy Platónem i Aristotelem. Lichva rozvrací společnost, neboť dravě a bezohledně se obohacují jedni příslušníci na úrok druhých, rostou neúměrně rozdíly v majetnosti občanů a také vzrůstá sociální napětí v komunitě. Lichvář se zmocňuje cizího majetku bez vynaložení smysluplné práce a nevytváří tak žádné hodnoty prospěšné celku, protože žije jen z operací, při nichž nechává obíhat peníze a množit je prostřednictvím jich samotných. V důsledku vede lichva ke společenskému rozvratu a likvidaci sociálního smíru.¹⁰⁶ Lichva je úmyslným majetkovým trestným činem.¹⁰⁷ Občanský zákoník č. 89/2012 Sb. zná přímou úpravu lichvy a lichevní smlouvy, který dle § 1796 říká, že: „*Neplatná je smlouva, při jejímž uzavírání někdo zneužije něčí tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti, rozrušení nebo lehkomyšlnosti druhé strany a dá sobě nebo jinému slíbit či poskytnout plnění, jehož majetková hodnota je k vzájemnému plnění v hrubém nepoměru.*“¹⁰⁸ Pokud srovnáme výklad pojmu lichva s trestním zákoníkem č. 40/2009 Sb. zjistíme, že občanský zákoník č. 89/2012 Sb. používá stejnou terminologii. Vystává tak otázka, zda úmysl zákonodárců směřoval k tomu, aby formální strana lichvy byla vnímána z občanskoprávního hlediska i z trestního hlediska shodně a každé naplnění lichevní smlouvy po občanskoprávní stránce s sebou přineslo i trestní odpovědnost.¹⁰⁹ „*V trestním zákoníku č. 40/2009 Sb. se v § 218 odst. 1 dozvíme v souvislosti s lichvou postihy a výše trestu odnětí svobody. Dle míry poškození jedince*

¹⁰⁵ KOUDELKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 1.

¹⁰⁶ KOUDELKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 202.

¹⁰⁷ VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 119.

¹⁰⁸ ČESKO. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 22. 3. 2012. ISSN 1211-1244.

¹⁰⁹ KOUDELKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 82.

zde najdeme peněžitý trest, zákaz činnosti nebo hranici odnětí svobody, která se pohybuje od šesti měsíců do osmi let.“¹¹⁰

Odborníci z praxe poukazují na to, že ve znění zákona je největší potíž. Shora uvedené kategorie jsou totiž příliš obecné a lze je charakterizovat mnohými způsoby. Složitá je průkaznost tvrzení jako ku příkladu jednání v tísní. I z toho důvodu je za lichvu odsouzeno málo lichvářů. Často se pochybní finančníci domáhají svých splátek ne zcela legální cestou a dochází k návazné trestné činnosti, jež je zdokumentovatelná mnohem lépe. Mluvíme zde o ublížením na zdraví, vyhrožování, únosech, organizování prostituce apod. Usvědčit z těchto zločinů poté bývá jednodušší než ze samotné lichvy.¹¹¹ Na první pohled se zdá, že lichva je v České republice jen okrajovým problémem, který nežadá žádná zásadní omezující opatření. Nasvědčují tomu dlouholeté policejní i soudní statistiky s čísly kolik případů trestného činu lichvy bylo v posledních letech stíháno i odsouzeno. Oproti tomu je zřejmé, že počty nucených exekucí v České republice rostou a že se na nich podílí velkou měrou právě nároky uplatňované různými společnostmi i fyzickými osobami půjčující finanční prostředky. Srovnávat počet exekucí ve vztahu k objemu vymáhaných závazků, které mohou splňovat kritéria lichvářských smluv je zavádějící, protože statistika nedokáže odlišit charakter vymáhaných částek nebo způsob vzniku závazků, ale varovný je vysoký nárůst případů exekucí proti insolventním dlužníkům. Rozhodně nesvědčí o zdravém stavu české společnosti a jejího právního řádu stav, kdy je zjednodušeně řečeno za jeden rok nařízeno tolik exekucí, že by se nucený výkon rozhodnutí mohl dotýkat každého desátého občana České republiky včetně dětí. Lichva je problémem velmi závažným, neboť jej české právo neumí ani správně vymezit a pojmenovat, natož postihnout a potrestat.¹¹²

3.4.1 Řešení předlužení

Míra společenské nebezpečnosti fenoménu předlužení je nezbytná k tomu, aby tento problém byl dlouhodobě řešen a vnímán v následujících pohledech:

¹¹⁰ ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 9. 2. 2009. ISSN 1211-1244.

¹¹¹ VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 119.

¹¹² KOUDELKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 221 – 222.

Prevence předlužení – jedná se o rozvoj vzdělávání ve finanční gramotnosti na všech úrovních vzdělávacího systému s cílem zvýšit kompetence populace při správě rodinných rozpočtů. Osvědčeným nástrojem v oblasti prevence je podpora terénní sociální práce a odborného sociálního poradenství. O finanční gramotnosti bude pojednáno návazně v následující kapitole.

Regulace vzniku předlužení – často za příčinu předlužení bývá považována výše úroku, o který společnost navyšuje půjčenou jistinu, ale ve skutečnosti jsou hlavním problémem právě sankce, které v případě porušení smluvních podmínek vedou k významnému zvýšení finančního závazku dlužníka a v poslední fázi mohou tyto sankce mít za následek právě předlužení. Bylo by vhodné, aby stát reguloval tyto mechanismy, které skokově zhoršují situaci dlužníků.

Regulace vymáhání pohledávek – pohledávky se vymáhají u finančních závazků (týká se aktivně i pasivně vzniklých). Ideální stav je takový, že náklady spojené s vymáháním aktivně vzniklých dluhů vedou věřitelé, neboť se jedná o podnikatelské riziko. Tato praxe je běžná např. ve Švýcarsku. Minimálně by mělo dojít k legislativní změně, že garantované zisky jednotlivých subjektů v procesu vymáhání budou odpovídat jejich reálným nákladům. Zodpovědně by měly při vymáhání pohledávek jednat hlavně veřejnoprávní instituce.

Efektivní řešení předlužení – osoby zatížené předlužením mají ztížené postavení v řadě společenských oblastí především v zaměstnání a bydlení, což má za následek v konečném důsledku zvýšené nároky na státní rozpočet, je proto pro celou společnost prospěšné umožnit alternativní formy řešení (pomocí oddlužení či jinými způsoby).

Důležité také poznamenat, že včasná identifikace rizika předlužení u klienta zvýší šanci na úspěšnou intervenci ve prospěch dlužníka.¹¹³

Řešení problému předlužení osob vyžaduje komplexní přístup ze strany státní správy a samosprávy. Je samozřejmě nezbytná prevence předlužení, ale samotná prevence problém nevyřeší. Příkladem podpory prevence je vzdělávání ve finanční gramotnosti. Výsledky těchto aktivit se projeví až v dlouhodobém horizontu a zároveň vždy bude

¹¹³ MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, s. 337-338.

existovat část populace, která je obecně obtížně vzdělavatelná a tím pádem vzdělání jako prevence na ni nebude mít potřebný dopad.¹¹⁴

V případě řešení problému předlužení hraje významnou roli komunitní plánování, což je metoda plánování sociálních služeb na úrovni obce nebo krajů tak, aby odpovídaly místním specifikům a potřebám jednotlivých občanů. Pokud se na úrovni obce vyskytuje znevýhodněná skupina obyvatel a k tomu žijí ve znevýhodněné lokalitě (bytový dům, část obce či sídliště), která je ohrožena problémem předlužení, je nutné zajistit, aby těmto občanům byly poskytnuty takové sociální služby, které jim pomůžou vymanit se z nepříznivé sociální situace.

Předlužené domácnosti se často nacházejí ve stavu hmotné nouze. Pomoc osobám v hmotné nouzi je postavena tak, aby osobám s nedostatečnými příjmy byla zabezpečena pomoc, ale současně zajištěna jejich motivace a stimulace k soběstačnosti i odstranění jejich závislosti na sociálních dávkách. Klade se proto důraz na snahu osob v hmotné nouzi zvýšit si příjem vlastním přičiněním, hlavně prací.¹¹⁵ Do výpočtu dávek hmotné nouze se započítává: „70 % příjmů ze závislé činnosti dle zákona, který upravuje daně z příjmů, a to po odečtení daně z příjmů fyzických osob a pojistného na důchodové spoření, pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a pojistného na veřejné zdravotní pojištění, a ze mzdových nároků vyplácených krajskou pobočkou Úřadu práce podle zákona o ochraně zaměstnanců při platební neschopnosti zaměstnavatele...“ Dále se započítává: „80 % příjmů z náhrady mzdy (platu) platu při pracovní neschopnosti, dále z podpory v nezaměstnanosti i rekvalifikaci a důchodů poskytovaných v rámci důchodového pojištění...“ V případě dalších příjmů „podle zákona o životním a existenčním minimu je započítáno 100 % příjmů.“¹¹⁶

¹¹⁴ MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, s. 337.

¹¹⁵ VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 79.

¹¹⁶ ČESKO. Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 14. 3. 2006. ISSN 1211-1244.

3.5 Finanční gramotnost

Finanční gramotnost je souborem znalostí, dovedností i hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zajistil sebe i svoji rodinu.¹¹⁷ Finanční gramotnost je tedy soubor základních znalostí každého občana. V době finanční krize nebo reforem se její důležitost zásadně zvyšuje a nezbytnost finanční gramotnosti se stává základní životní nutností i potřebou každého občana ČR i EU.¹¹⁸ Finanční gramotnost je nezbytná k běžnému životu stejně jako čtení i psaní, protože chybějící základy finanční gramotnosti způsobí, že si občané neumějí sestavit domácí rozpočet, netuší jak s penězi hospodařit, získat je či udržet. Ve výsledku se zadlužují i předlužují, což vyústí do osobních, pracovních nebo rodinných tragédií.¹¹⁹ Půjčování si peněz nad své možnosti i nakupování spotřebního zboží je často doprovázeno nízkou úrovní vzdělání a prakticky nulovou finanční gramotností. Základem spotřebitelského trhu by měla správně být schopnost spotřebitele se umět na základě dostatečného množství informací rozhodnout – základem ochrany spotřebitele by měl být princip odpovědného a svobodného rozhodnutí.¹²⁰

Finanční gramotnost zvyšuje ochranu osoby před nesprávnými rozhodnutími v oblasti financí. Je důležité být orientován ve světě financí, neboť při množství druhů finančních produktů, počtu institucí i odlišné úrovni jejich zástupců je to velmi obtížné. Každý produkt je vhodný nebo méně vhodný pro jinou situaci, jiný požadavek nebo jinou dobu.¹²¹ S tématem předlužení je slovo prevence používáno nejčastěji. Každý by si měl osvojit jisté finanční minimum, které ho bude chránit před agresivními útoky nevýhodných půjček. Je to však běh na dlouhou trať, protože postupné vzdělávání populace, obzvlášť těch nejproblematičtějších nízkopříjmových vrstev, není otázka měsíců nebo let, můžeme spíše počítat nároky v desetiletích.¹²²

Důvody předlužení domácností můžeme najít na straně dlužníka i věřitele. V nízké finanční gramotnosti však tkví hlavní příčiny problémů a zároveň

¹¹⁷ VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 37.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 13.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 12.

¹²⁰ DVOŘÁKOVÁ, Zuzana a kol. *Vysoká škola ekonomická v Praze. Finanční gramotnost jako prevence předlužení občana* [disk]. Vysoká škola ekonomická v Praze, Oeconomica, 2010, s. 4.

¹²¹ KOCIÁNOVÁ, Helena. *Finanční gramotnost v kostce*. Ostrava: Anag, 2012, s. 6.

¹²² VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 119.

v nedostatečných právní úpravě i regulace na straně druhé. K tomu se přidávají další faktory jako nedostupnost bezplatné právní pomoci, nedostatečná spolupráce mezi subjekty státní správy a samosprávy i absence kompletního podchycení neziskových institucí zaměřených na poradenství lidem ohroženým sociálním vyloučením i na zvyšování finanční gramotnosti obyvatel. V praxi v současné době převažuje zmírňování i napravování důsledků než prevence, která je hlavní. Vytvoření kompletního systému finančního vzdělávání s cílem zvýšit finanční gramotnost obyvatel a to ve spolupráci všech rozhodujících subjektů i zároveň odstranění nedostatků v právní úpravě související s poskytováním spotřebitelských úvěrů jsou těmi správnými cestami k nápravě.¹²³

Velkým problémem by se většina osob mohla vyvarovat, kdyby si četli to, co podepisují. Čím drobnějším písmem je text k podpisu napsaný, tím důležitější je ho číst, neboť v něm jsou obvykle podivuhodné sankce, výluky z pojištění a další povinnosti, které se podpisem zavazují dodržet.¹²⁴ Základní rada, jak předejít exekuci – nepodepisovat nic, čemu nerozumíme. Některé smlouvy, obzvláště ty vytvořené nebankovními věřiteli bývají pro dlužníka plně nevýhodných ustanovení. Před uzavřením každé smlouvy je nutné si prostudovat především tu část, která se zabývá zajištěním půjčky či sankcemi v případě nesplácení.¹²⁵

3.6 Exekuce

Hlavní příčinou chování jednotlivců, které vede k předlužování i osobním krachům je nedostatečná informovanost, neznalost problematiky i lehkovážnost („nějak bylo, nějak bude“). Je všeobecně známé, že v kritických situacích jednáme krátkozrace. Část populace na hranici bídy si totiž naivně myslí, že když nic nemá, nic si na nich nikdo nevezme. Což bohužel není pravda, protože český právní řád umožňuje exekuci sociálních dávek, respektive pouze části z nich.¹²⁶

¹²³ DVOŘÁKOVÁ, Zuzana a kol. *Finanční gramotnost jako prevence předlužení občana* [disk]. Vysoká škola ekonomická v Praze, Oeconomica, 2010, s. 7.

¹²⁴ KRÁLOVÁ, Lenka a kol. *Krotitelé dluhů: Průvodce vaším rodinným rozpočtem*. Praha: Plot, 2009, s. 5.

¹²⁵ Tamtéž, s. 27.

¹²⁶ VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 118.

Exekuci částečně podléhá mzda, odstupné, podpora v nezaměstnanosti, důchod, nemocenská, peněžitá pomoc v mateřství a dávky státní sociální podpory nevyplácené jednorázově (přídavek na dítě, rodičovský příspěvek). Exekuci nepodléhají dávky pomoci v hmotné nouzi, dávky sociální péče a dávka státní sociální podpory (příspěvek na bydlení, porodné, přídavek na dítě).¹²⁷ Tento fakt je důvodem, proč některé firmy půjčují peníze a nestarají se o to, zda je dlužník schopen splácet. Firmy jsou tak zbaveny rizika úvěrování osob, které nemohou dluhy řádně splácet, půjčování peněz se pak pro ně stává zlatým dolem. Pro situaci dlužníka se pak používá označení **trvale udržitelný dluh**. Dlužník svými splátkami pak pokrývá pouze úroky a sankční poplatky, ale nemá na to, aby umořoval úvěr samotný – splácet pak může do nekonečna. Exekuce sociálních dávek sice nenabízí horentní sumy v měsíčním úhrnu, ale většinou postačí právě na to, aby byl dluh trvale udržován. Splácení, které je realizováno touto formou může trvat několik let, někdy i celoživotně. Prostřednictvím exekovaných sociálních dávek, které pocházejí z tohoto daňového výtěžku tak celá společnost nechtěně sponzoruje lichváře.¹²⁸

Dluh jakožto nesplněný závazek vzniká okamžitě po nesplnění povinnosti, ale věřitel nebo jiná smluvní strana postupují při vymáhání způsobem, jaký mají interně nadefinovaný. Dlužníkem se osoba stává v okamžiku podpisu spotřebitelské smlouvy, ale společnost vnímá dlužení od chvíle, kdy jsou vynechané řádné platby. Tento princip platí i u smluv, které ošetřují poskytování služeb nebo jiné dluhy smluv. Reálně tedy mluvíme o dluhu ve chvíli, kdy se dlužník či odběratel služby opoždí s plněním či splácením splátek nebo je přestane platit.¹²⁹

Pro řešení dluhových situací můžeme rozčlenit jednotlivé situace následovně:

Krátkodobé prodlení se splácením – jedná se nejčastěji o situace, kdy dlužník řádně nehradí své závazky vyplývající ze smluv o půjčce, úvěru, nájemní smlouvy (nezaplacení nájemného) či smlouvy o poskytnutí služby (nezaplacení služeb – energie, telekomunikace, odpad). **Řešení:** vyvolat jednání s věřitelem (telefonicky, písemně,

¹²⁷ KOPECKÁ, Lucie. *Úvod do dluhového poradenství*. Studijní a pracovní listy. Akreditace MPSV-2014/0785-SP. Ostrava, s. 14.

¹²⁸ VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 118.

¹²⁹ KOPECKÁ, Lucie. *Úvod do dluhového poradenství*. Studijní a pracovní listy. Akreditace MPSV-2014/0785-SP. Ostrava, s. 12.

osobně) k tomu je i potřeba mít připravený návrh k jednání s rozmyšlením možností řešení. Dlužník by měl hradit navrhované částky a tím ukázat zájem na řešení situace a zároveň nepřestat hradit.

Dlouhodobé nesplácení (tři a více měsíců) – je to poměrně běžná situace, kdy věřitelé v dnešní době rychle zhruba po třech měsících výpadku plateb zásadně řeší, rychlost i síla řešení však záleží na podmínkách smlouvy. **Řešení:** možno vyvolat jednání s věřitelem (telefonicky, písemně, osobně) a k tomu též jako v předešlém bodě mít připravený návrh k jednání s rozmyšlením možností řešení. Dlužník by měl s věřitelem komunikovat a nastalou situaci řešit návrhem upraveného splátkového kalendáře či refinancováním, snížením částky platby nebo přechodem na jinou službu, popřípadě přestěhováním.

Mimosoudní vymáhání – toto řešení nastává v případě, když dlužník nekomunikuje ani neřeší své prodlení. Věřitel pak předává věc k řešení inkasní agentuře či situaci řeší vlastním oddělením vymáhání pohledávek. **Řešení:** vyvolat jednání s inkasní agenturou a to buď telefonicky, písemně či osobně. K tomu je potřeba mít připravený návrh k jednání nebo rozmyšlené možnosti řešení. Důležité je v této fázi komunikovat.

Soudní vymáhání – je situace, kdy s dlužníkem přestal komunikovat věřitel a ani inkasní agentura nezaznamenala výsledek při vymáhání pohledávek. Věc se poté předává soudu a dlužník již má jen poslední možnost situaci ovlivnit. **Řešení:** zde je důležitá komunikace a reagování na všechny písemnosti. Je důležité mít správně uvedenou adresu a přebírat poštu – nutné dát pozor na fikci doručení. Proti platebnímu rozkazu je možné podat odpor.¹³⁰

Exekuce je výkon rozhodnutí nařízený soudem a prováděný soudem s pověřeným exekutorem (což upravuje zákon č. 120/2001 Sb.). Exekuce je obvykle poslední nástroj vymáhání pohledávek, kdy dlužník dosud nesplnil svou povinnost a věřitel tuto zákonnou možnost využívá k uspokojení svých pohledávek. **Exekuce je prováděna na základě exekučního příkazu způsobem uvedeným v zákoně:** exekuce určující zaplacení peněžité částky (srážky), příkázání pohledávky, prodej movitých věcí

¹³⁰ KOPECKÁ, Lucie. *Úvod do dluhového poradenství*. Studijní a pracovní listy. Akreditace MPSV-2014/0785-SP. Ostrava, s. 13.

či nemovitostí, prodej podniku nebo pozastavení řídičského oprávnění. Proti exekučnímu příkazu nemá odvolání odkladný účinek.

Výkon exekuce začíná zasláním Výzvy k dobrovolnému splnění exekuce, kde je dlužník/povinný vyzván, aby do 30ti dnů dobrovolně splnil svou povinnost. Pokud tak osoba učiní, sníží se **základní odměna exekutora o 50 %**. S touto výzvou je zároveň poučen dlužník o dalším postupu. Pokud nesplní dlužník dobrovolně, je následně zapsán do exekučního rejstříku a exekutorský úřad poté vymáhá jeho povinnost podle zákona. Celé exekuční řízení se vede podle Exekučního řádu (Zákon č. 120/2001 Sb.) a náklady exekuce upravuje znění vyhlášky Ministerstva spravedlnosti (č. 330/2001 Sb.). Náklady exekuce hradí dlužník/povinný. Mezi dalšími legislativními normy v exekučním procesu můžeme zmínit Občanský soudní řád (Zákon č. 99/1963 Sb.) i Zákon o zvláštních soudních řízeních (Zákon č. 292/2013 Sb.).

S exekutorem se vyplácí komunikovat a spolupracovat. Exekutor má rozsáhlé pravomoci a musí s ním spolupracovat orgány státní správy, zaměstnavatelé, banky i ostatní instituce, může i vykonat exekuci bez účasti dlužníka a ve spolupráci s Policií ČR nebo Městskou policií může otevřít byt dlužníka a exekuci vykonat. Je důležité vědět, že všechny náklady exekutora jsou na účet dlužníka/povinného a tak se výraznou měrou navyšuje dluh. Forma exekuce je volena soudním exekutorem, který jedná nezávisle podle exekučního řádu, dle kterého musí využívat formy postupně, jak zákon popisuje. Exekuční příkazy může vydat i pro několik zákonem stanovených způsobů najednou.

Srážky ze mzdy nebo jiných příjmů – u této formy ponechá exekutor nezabavitelnou částku (její výše se odvíjí od životního minima a normativních nákladů na bydlení). Exekuci nepodléhá příjem státní sociální podpory - přídavků na dítě, porodného a pohřebného a dávky pomoci v hmotné nouzi.¹³¹ V celém rozsahu nelze postihnout mzdu, ale pouze její část. Zaměstnavatel nepotřebuje souhlas povinného ke srážkám ze mzdy. Výkon rozhodnutí srážkami ze mzdy se vztahuje i na srážky z pracovní odměny členů družstev a z příjmů, které náležejí jako odměna za práci (z nemocenského, peněžité pomoci v mateřství, důchodu, stipendia, náhrady ucházejícího výdělků, náhrady poskytnuté za výkon společenských funkcí i ze

¹³¹ KOPECKÁ, Lucie. *Úvod do dluhového poradenství*. Studijní a pracovní listy. Akreditace MPSV-2014/0785-SP. Ostrava, s. 13.

zabezpečení uchazeče o zaměstnání). Srážky se provádějí z čisté mzdy a nesmí být sražena základní částka. Způsoby výpočtu základních částek jsou stanoveny nařízením vlády České republiky č. 595/2006 Sb.¹³²

Příkazání pohledávky – nejčastěji se provádí zablokováním účtu. Odkud jsou peníze na účet posílány, exekutora nezajímá, protože peníze na účtu jsou podle zákona chápány jako peníze v hotovosti. Účet exekutor zablokuje až do doby, než dlužník zaplatí celý svůj dluh. Pokud dojde k zablokování, může dlužník požádat v bance o vyplacení dvojnásobku životního minima (možnost lze využít pouze jednou).

Pozastavení řídičského oprávnění – tento způsob exekuce je možné využít pouze při vymáhání dlužného výživného pro nezletilé děti. Příkaz je zrušen, pokud dlužník prokáže, že řídičské oprávnění potřebuje k uspokojení základních životních potřeb.

Prodej movitých věcí a nemovitostí – tímto způsobem nařízení provede exekutor v katastru nemovitostí exekuční zástavní právo a tak zablokuje dlužníkův majetek. Poté je nařízena dražba nemovitosti, zda se nemovitost podaří prodat je ze získané sumy zaplacená dlužná pohledávka věřiteli a zbývající část ze zisku se dlužníkovi vyplatí. V dražbě se pak prodávají zastavené movité věci. Exekutor může také provést také tzv. mobiliární exekuci, což znamená návštěvu exekutora doma a oblepí samolepkami elektroniku, šperky a nábytek v domácnosti. Exekutor sepisuje zápis, jehož kopii musí obdržet dlužník. Při této formě exekuce však nemůže zabavit základní vybavení domácnosti, věci osobní povahy, žádné zdravotní pomůcky a hotovost do dvojnásobku životního minima, nemůže zabavit ani zvířata (domácí mazlíčky).¹³³

3.7 Insolvence

S nárůstem rizika předlužení ve společnosti byl přijat tzv. insolvenční zákon (Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení), který umožňuje oddlužení soukromých osob při splnění jistých podmínek.¹³⁴ Tento zákon dává lidem, kteří se

¹³² VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 374.

¹³³ KOPECKÁ, Lucie. *Úvod do dluhového poradenství*. Studijní a pracovní listy. Akreditace MPSV-2014/0785-SP. Ostrava, s. 14.

¹³⁴ MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, s. 336.

ocitli v dluhové pasti možnost nového začátku poté, co uhradí alespoň část svých závazků.¹³⁵ Insolvenční zákon umožňuje za daných podmínek řešení předlužení soukromých nepodnikatelských osob. Mezi podmínky patří dostatečný majetek nebo dostatečný příjem, aby bylo možné ze získaných prostředků zaplatit věřitelům nejméně 30 % jejich pohledávek.¹³⁶ Návrh na prohlášení insolvence může u soudu na speciálním formuláři podat fyzická osoba a zažádat, aby její úpadek byl řešen formou oddlužení, dle zákona lze 2 možnými formami – zpeněžením majetkové podstaty nebo formou splátkového kalendáře (v návrhu nutno uvést). Oddlužení neboli osobní bankrot má mnoho výhod, protože se tak zastaví úroky, znemožní se vykonání i nařízené exekuce, odpustí se nezaplacené pohledávky a končí zadlužování. Dává možnost nového začátku ve složité situaci. Podmínky pro podání insolvenčního návrhu se mění v čase, protože se soudy přizpůsobují realitě. Dlužník musí prokázat jeho čestný úmysl vypořádat své závazky, možno pouze u fyzické osoby, která má závazky vůči dvou a více věřitelům a tyto závazky jsou po splatnosti 30ti dnů. Povinný musí mít zaměstnanecký vztah po uplynutí zkušební doby nebo jiné příjmy (možno dohoda o provedení práce, dohoda o pracovní činnosti). Beztrestnost nebo zahlazený záznam v rejstříku trestů také zcela neplatí (dnes možno zažádat o insolveni i se záznamem v rejstříku trestů o majetkové trestné činnosti). A v neposlední řadě jak už bylo řešeno výše, schopnost splatit za 5 let minimálně 30 % závazků. Po skončení insolvenčního řízení vydá soud usnesení o skončení a dlužník může požádat o zproštění od placení zbylých závazků i těch, které neuhradil a samozřejmě těch, které věřitelé nepřihlásili. Po zproštění se stává závazek promlčenou pohledávkou.¹³⁷ V praxi je možno vidět, že dlouhodobější žadatelé o dávky hmotné nouze si zažádají o insolveni, ale vzhledem k tomu, že nemají příjmy, uzavřou darovací smlouvu pro účely insolvenčního řízení, v které se dárce zavazuje klientovi darovat částku po dobu 60 měsíců.

3.8 Zadlužený klient a možnosti řešení

Dluhové poradenství je poradenství zadluženým klientům, kteří jsou ohroženi neschopností splácet své finanční závazky či jsou se splácením v prodlení. Intenzita

¹³⁵ KOPECKÁ, Lucie. *Úvod do dluhového poradenství*. Studijní a pracovní listy. Akreditace MPSV-2014/0785-SP. Ostrava, s. 16.

¹³⁶ MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, s. 337.

¹³⁷ KOPECKÁ, Lucie. *Úvod do dluhového poradenství*. Studijní a pracovní listy. Akreditace MPSV-2014/0785-SP. Ostrava, s. 16.

spolupráce s klienty a metody dluhového poradenství se liší podle cílových skupin a fází zadlužení, v níž se nacházejí. Dluhové poradenství může být poskytováno mimo jiné i terénní formou v přirozeném prostředí klientů, kteří žijí na okraji společnosti a k řešení své finanční situace potřebují spolupráci a podporu sociálního pracovníka. Dluhové poradenství má za cíl poskytnout klientovi takové informace, které mu pomohou se v jeho pohledávkách zorientovat nebo zvolit vhodný způsob řešení usilující o stabilizaci jeho finanční situace či obnovit schopnost splácet i zamezit dalšímu nárůstu dluhů. Cílem je, aby klient zvládal své pohledávky splácet v termínu splatnosti a jeho dluh nenarůstal.¹³⁸

Peníze mají řadu vlastností, které je činí žádanými. Nejdůležitější vlastnost je ta, že peníze jsou jedinou věcí všeobecně uznávanou při placení zboží či služeb i při splácení dluhů. Pokud by každá osoba, která potřebuje zaplatit účet nebo fakturu měla u sebe peníze v hotovosti nebo vyinkasované pohledávky v hodnotě rovné celkové částce, kterou dluží, nevznikla by tak žádná obchodní poptávka po penězích. Příjmy a výdaje nelze v životě nikdy přesně předvídat je proto nezbytné peníze plánovat a provádět rozpočty, abychom se vyhnuli finančním potížím.¹³⁹ Jediným důvodem proč si lidé potřebují vypůjčit je ten, že jim došli peníze. Lidé potřebují peníze pro dva základní účely: zaplatit dluh nebo si koupit co potřebují či chtějí. Je mnoho příčin, proč jednotlivci mohou dojít peníze, všechny jsou ale způsobeny nerovnováhou příjmů a výdajů. Aby jednotlivec mohl ekonomicky fungovat, je důležité, aby **příjmy neustále převyšovaly výdaje**. Může totiž přijít doba, kdy jednotlivec potřebuje více hotovosti, než má k dispozici. Jako příklad takové situace může být zaplacení nečekaných a nepojištěných lékařských výloh, nákup sezónního oblečení nebo zaplacení poplatků ze školy. Pokud vzniknou výdaje, kdy je potřeba hotovost navíc tak za normálních okolností jsou možné dva způsoby. Lidé buďto sáhnou do úspor nebo si potřebné peníze vypůjčí. Pokud jsou k dispozici úspory je tento způsob lepší. Pokud však žádné úspory nejsou je možnost odložit výdaj nebo si půjčit z některých dostupných zdrojů. Aby člověk udržel v rovnováze běžné příjmy a výdaje a současně se vyrovnal i s neplánovanými osobními výdaji existuje starodávná technika, která je známá pod

¹³⁸ MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, s. 452.

¹³⁹ WOOD, Oliver G. a BARKSDALE, William. *Jak si půjčovat peníze*. Přeložil Pavel Prudký. Praha: Victoria Publishing, 1994, s. 20.

pojmem osobní nebo **rodinný rozpočet**.¹⁴⁰ Příběhy dlužníků jsou různé, ale podstata zadlužení je stejná – nedostatečné plánování rodinných financí. Nejčastějším kamenem úrazu je nepořádek v peněžích a skutečnost, že se dlužníci nedostatečně dívali do budoucna.¹⁴¹ Velký pocit bezpečí dává zajištění příjmů. Hlavní roli hraje zodpovědnost každého občana vůči sobě i blízkým, vždy s ohledem na aktuální situaci. Je důležité, abychom měli zajištěný příjem pro případ nenadálé události, kdy bychom dočasně nebo trvale nebyli schopni vydělávat. Z výdělečné činnosti může každého občana vyřadit jiná událost.¹⁴²

Pokud odečteme veškeré výdaje od pravidelných měsíčních příjmů, dostaneme částku, kterou bychom měli na konci sledovaného období najít na bankovním účtu. S touto částkou můžeme dále počítat při plánování rezervy, investic a větších výdajů. Je důležité jeden měsíc sledovat příjmy a výdaje a psát si to.¹⁴³ Vytipujeme si tak výdaje, na kterých se dá ušetřit. Nestačí, pokud se po sečtení měsíčních výdajů a splátek dluhů dostaneme na úroveň měsíčních příjmů. Je potřeba vytvářet finanční rezervu na pokrytí nenadálých výdajů. Bez existující rezervy se rodinný rozpočet ocitá velmi snadno v problémech.¹⁴⁴

Jestliže se dostane osoba do finančních problémů, je důležité se před nimi neschovávat. Je lepší sebrat odvalu a obrátit se na příslušnou instituci a zkusit se domluvit na změně splátek. Zpravidla každá slušná instituce raději akceptuje pomalejší splácení, než aby musela řešit vymáhání pohledávky. Včasné řešení nastalých finančních komplikací působí zodpovědně a banka nebo jiná instituce je mnohem ochotnější vyjít klientovi vstříc.¹⁴⁵ V zájmu obou stran je totiž uhrazení dluhu.¹⁴⁶ Pokud se svými věřiteli nekomunikujeme včas sami a dobrovolně, později se stejně každá osoba musí bavit s exekutorem. Poté místo diskuze následuje pouze sdělení o tom, jak odstává plat a co se z majetku zabavuje. Po příchodu exekutora je na diskuze již pozdě a dluhy se mohou vzhledem k nákladům na vymáhání velmi rychle vyšplhat i na

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 22.

¹⁴¹ KRÁLOVÁ, Lenka a kol. *Krotitelé dluhů: Průvodce vaším rodinným rozpočtem*. Praha: Plot, 2009, s. 8.

¹⁴² KOCIÁNOVÁ, Helena. *Finanční gramotnost v kostce*. Ostrava: Anag, 2012, s. 105.

¹⁴³ KRÁLOVÁ, Lenka a kol. *Krotitelé dluhů: Průvodce vaším rodinným rozpočtem*. Praha: Plot, 2009, s. 10.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 44.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 6.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 64.

dvojnásobek.¹⁴⁷ Pro řešení předluženosti je vhodné podpořit dlužníka v jeho zodpovědném přístupu ke svým závazkům, vytvořit přehled dluhů, věřitelů a seřadit podle důležitosti. Dále udělat přehled rodinného rozpočtu a zmapovat možnosti zvýšení příjmů i omezení výdajů a kontaktovat věřitele. Na paměti je vhodné mít, že v kterékoli fázi lze získat odbornou podporu.¹⁴⁸

3.8.1 Pošta a doručování

Signálem pro sociální práci při kontaktu s klientem může být zmínka klienta, že nevěděl, že něco dluží a při nástupu do zaměstnání zjistil, že má exekuční srážku na plat. Existují exekuční tituly, o jejichž existenci se osoba nemusí dozvědět, to pouze za předpokladu, že si nevyzvedává zásilky uložené na poště. Takovým chováním se vystavuje nepříjemnému překvapení a nikdy se takto svých povinností včas a řádně nezbaví.¹⁴⁹ V praxi se vyskytuje chování dlužníků nepřebírat poštu, protože se domnívají, že když doručenu zásilku nepřeberou, nemohou nastat její účinky. Takové chování dlužníků se jeví jako značně nevhodné i kontraproduktivní. Podobné chování a vyhýbání se zodpovědnosti je pro každodenní život velmi nepraktické a vede v konečném důsledku k tomu, že se dlužník, který si zásilku nevyzvedne, zbavuje jakékoli možnosti bránit se vůči obsaženým tvrzením, též se zbavuje i možnosti podat v zákonem stanovené lhůtě řádný opravný prostředek, který by mohl zabránit nepříznivému rozhodnutí. Vyhýbání se doručování zásilek staví dlužníka do špatného světla vůči místně příslušnému soudu. V konečném důsledku takové chování může ovlivnit výsledek sporu v neprospěch dlužníka. Skutečnost, že si někdo nevyzvedne zásilku, však neznamená, že zásilka není doručena. Při doručování písemností mezi účastníky právních úkonů (dlužník a věřitel) platí, že právní úkon je vůči adresátovi účinný dne, kdy adresát získá možnost seznámit se s tímto úkonem. V právní i soudní praxi je chápána možnost nejen samostatné převzetí písemného úkonu adresátem (převzetím dopisu), ale i takové případy, kdy bylo vhozeno oznámení o uložení zásilky do poštovní schránky a získal tak adresát příležitost seznámit se s obsahem zásilky.

¹⁴⁷ KRÁLOVÁ, Lenka a kol. *Krotitelé dluhů: Průvodce vaším rodinným rozpočtem*. Praha: Plot, 2009, s. 6.

¹⁴⁸ KOPECKÁ, Lucie. *Úvod do dluhového poradenství*. Studijní a pracovní listy. Akreditace MPSV-2014/0785-SP. Ostrava, s. 8.

¹⁴⁹ VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 371.

Přítom není nezbytné, aby se adresát s obsahem zásilky opravdu seznámil. Zjednodušeně řečeno nepřebírání pošty od věřitele má za následek považování těchto dopisů za doručené dnem vhození dopisů do schránky. Novela občanského soudního řádu účinná od července 2009 upravuje a zjednodušuje způsob doručování, který se používá mimo jiné v exekučním i insolvenčním řízení a zvyšuje odpovědnost adresáta za doručitelnost soudních písemností. Adresa trvalého pobytu se rozumí jako povinná doručovací adresa, pokud není soudu nebo v evidenci obyvatel uvedena jiná adresa, na kterou má být doručováno. Poštovní schránka by měla být volně přístupná, funkční i zřetelně označena příjmením a jménem. Listinné zásilky soudů, státních zastupitelství, notářů, exekutorů i dalších orgánů, které se doručují podle výše uvedeného občanského soudního řádu, jsou zasílány v obálkách se zeleným pruhem.¹⁵⁰

3.8.2 Mediace v sociální práci se zadluženým klientem

Celý vznikající spor ohledně neuhrazení dlužné částky lze urovnat ještě před tím, než bude podána žaloba k soudu. Mimosoudní uznání sporu může být na základě osobního jednání s věřitelem nebo za pomoci advokáta. Typická forma předsoudní dohody je uznání dluhu dle občanského zákoníku, popřípadě uznání závazku podle obchodního zákoníku s možností posunutí termínu úhrady dlužné částky. Tímto právním institutem uznání dluhu potvrzuje dlužník věřiteli, že skutečně důvod i výši dlužní předmětné částky zaplatí. Uznání závazku se používá ve vztazích podléhající obchodnímu zákoníku (například vztahy ze smlouvy o úvěru). Výhoda mimosoudního uznání sporu pro věřitele je taková, že mají ulehčenou důkazní pozici pro případný budoucí spor a také se mu výrazně prodlužuje lhůtě, kdy je oprávněn uplatit svůj nárok na žalobu u soudu – tzv. promlčecí lhůta.¹⁵¹ Výhoda pro dlužníka je v případě mimosoudního uznání závazku nebo dluhu ujednání o splátkovém kalendáři, protože v rámci takové dohody není dlužník povinen uhradit dluh jednorázově, ale postupně po menších částkách. Pokud dlužník nezaplatí jednu splátku, toto oprávnění ztrácí.¹⁵²

¹⁵⁰ VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 356 -357.

¹⁵¹ VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 360.

¹⁵² Tamtéž, s. 361.

3.8.3 Neplatiči nájemného a služeb

Velmi častá príčina predĺženia je od počiatku 90. let s poplatky spojenými s užívaním bytu. V sociálnej oblasti jsou sledovány nasledujúce dôvody:

- Neschopnosť uhradiť vysoké nedoplatky ročného vyúčtovania (voda, elektrina, plyn), i keď nájemné a ďalšie poplatky za služby spojené s bydlením jsou rádne hrazeny.
- Financovanie nečakaných výdajů domácností na úkor mimořádných událostí (svatba, pohřeb, nemoc).
- Závislost člena rodiny na návykových látkách (alkohol, drogy či gamblerství).
- Chybí schopnosť racionálne hospodařit, což je způsobeno apatií vyvolanou bezvýhodnou životní situací.
- Upřednostňování nákupu nákladnějších předmětů (především elektroniky) před uhrazením nezbytných potřeb, což má za následek zadluženost domácnosti a půjčování peněz od lichvářů nebo firem, které poskytují půjčky na vysoký úrok.

Každému problému je vždy lepší předcházet, než zmírňovat jeho důsledky, proto i neplatičství nájmu, energií i služeb spojených s bydlením je vhodné předcházet. Při prevenci se osvědčuje využívat terénní sociální práci. Terénní sociální pracovníci mohou působit preventivně, to znamená, že mohou motivovat obyvatele k placení nákladů na bydlení a dále se mohou podílet na řešení vzniklých problémů (dohodnout splátkový kalendář nebo vyjednat zvláštního příjemce pro výplatu sociálních dávek). Splátkový kalendář umožňuje postupné umoření dluhu na nájemném nebo službách oběma stranami dle dohodnutého harmonogramu. Dále možnost institutu zvláštního příjemce umožní převedení části či celé sociální dávky na účet jiného subjektu, než je oprávněná osoba. Tato možnost může být využita v situaci, kdy se výplatou dávek příjemci nedosahuje účelu, ke kterému je dávka poskytnuta. V případě dávek na bydlení je možnost ustanovit zvláštního příjemce (pronajímatele bytu) tehdy, pokud oprávněná osoba nevyužívá příslušnou sociální dávku k danému účelu (placení nájemného nebo služeb). U stanovení zvláštního příjemce je nutný souhlas zvláštního příjemce, nikoli souhlasu oprávněné osoby (žadatele o dávku). Tento nástroj působí preventivně

i u rodin, které se již zadlužily, což brání dalšímu nárůstu dluhů a předcházení dalšímu předlužení.

Důležitý předpoklad k efektivnímu fungování terénní sociální práce je vybudování důvěrného vztahu mezi klientem a sociálním pracovníkem. Budování důvěry je dlouhodobý proces, takže i efekt prevence neplatičství pomocí tohoto nástroje se dostaví až za relativně delší dobu. Různý je však přístup obcí nebo soukromých majitelů domů k neplatičství. Preventivní opatření formou splátkových kalendářů ne vždy využívají a mnohdy čekají, až dluhy narostou do takové míry, že je možné nechtěné nájemníky vystěhovat. V boji proti sociálnímu vylučování osob nebo celých skupin obyvatelstva ze života společnosti je důležitá prevence. Při prevenci předlužení je důležité využívat terénní sociální práci, ale i asistenci Policie ČR. Pokud by se podařilo vzájemně vybudovat pozitivní vztahy mezi terénními sociálními pracovníky a příslušníky Policie ČR, mohou být rozkrývány negativní jevy jako je lichva a lichváři mohou být stíháni.¹⁵³

3.8.4 Instituce poskytující sociální pomoc zadluženým klientům

Řešení se dá vždycky najít, ale bolí tím více, čím déle se odkládá jeho hledání.¹⁵⁴ Před svými problémy je důležité neschovávat hlavu do písku. Pokud nezvládá klient splácet, je nutné, aby okamžitě kontaktoval své věřitele a vysvětlil jim, jaké má potíže. Pokud si neví rady s řešením svízelné situace je možnost kontaktovat některou občanskou poradnu či neziskové sdružení, kde bezplatně poradí. Pokud není již dohoda s věřiteli možná, alespoň pomohou s podáním návrhu na oddlužení podle tzv. insolvenčního zákona u soudu.¹⁵⁵

Jak zjistit kde klient dluží

Je důležité vědět, že každá osoba v okamžiku, kdy podepíše žádost o jakýkoliv úvěr, dává automaticky souhlas s nahlédnutím do registru. Registry jsou bankovní a nebankovní. Nebankovní se týkají splátkových společností i společností telekomunikačních. Okamžik, kdy pracovník nahlédne do registru je klient v podstatě

¹⁵³ VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 56 -57.

¹⁵⁴ KRÁLOVÁ, Lenka a kol. *Krotitelé dluhů: Průvodce vaším rodinným rozpočtem*. Praha: Plot, 2009, s. 6.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 28.

nahý. Vidí jakékoliv současné finanční produkty, kreditní karty, kontokorenty nebo úvěrové produkty. V registrech je vidět, kdy jsme zmeškali splatnost, to i v případě nebankovního registru, splátkových nebo telekomunikačních společností. Je vidět naše úvěrová angažovanost a platební morálka za posledních 3 roky. Po 3 letech jsou „prohřešky“ smazány. V registrech je patrné, kde osoba v posledních 3 měsících žádala o úvěr nebo jinou půjčku.¹⁵⁶

Dluhy mohou být, jak bylo uvedeno v předešlých kapitolách nejenom z důvodu půjček, takže v případě následné sociální práce s klientem je vhodné vědět, kde lze zjistit přítomnost dluhů nebo exekucí. Viz příloha č. 5 – Důležité odkazy a kontakty.

Občanské poradny

Občanské poradny jsou založeny na principu spolupráci i komunikace s veřejnou správou, s nevládními neziskovými organizacemi a celou místní komunitou. O dobrou spolupráci těchto partnerů se musí usilovat, protože není samozřejmostí.¹⁵⁷

Z hlediska zákona je občanské poradenství služba odborného sociálního poradenství dle § 37 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Občanské poradny poskytují rady, informace i pomoc včetně odkazování, zastupování, vyjednávání všem, kdo se nacházejí v tíživé životní situaci nebo jim tato situace hrozí. Občanské poradny zastřešuje Asociace občanských poraden (AOP), která sdružuje poradny do sítě a podporuje je v jejich činnosti.¹⁵⁸ Asociace občanských poraden má za cíl budovat systém tak, aby poradny byly schopny poskytovat kvalitní služby, protože jednotlivé poradny by to měly daleko složitější.¹⁵⁹ V současné době na území České republiky síť AOP sdružuje 38 občanských poraden, jejich detašovaných pracovišť a kontaktních míst. Celkem na 76 místech po celé České republice.¹⁶⁰ Činnost a zaměření je často přizpůsobeno místním potřebám, takže často přidružují další specializované služby nebo

¹⁵⁶ KOPECKÁ, Lucie. *Úvod do dluhového poradenství*. Studijní a pracovní listy. Akreditace MPSV-2014/0785-SP. Ostrava, s. 103.

¹⁵⁷ RICHTROVÁ, Michaela. *Občanské poradenství*. Sešity pro sociální politiku. Praha: Sociopress, 2002, s. 7.

¹⁵⁸ VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 87.

¹⁵⁹ RICHTROVÁ, Michaela. *Občanské poradenství*. Sešity pro sociální politiku. Praha: Sociopress, 2002, s. 7.

¹⁶⁰ ASOCIACE OBČANSKÝCH PORADEN. *O nás*. [online]. Dostupné z: <http://www.obcanskeporadny.cz/o-nas/>

projekty. Služby těchto poraden jsou poskytovány na základě mnoha principů (diskrétnost, bezplatnost, nezávislost, nestrannost, respekt ke klientovi a nediskriminace jsou tedy určeny všem lidem bez rozdílu, dále univerzalita, odpovědnost poradců ke své profesi).¹⁶¹ Občanské poradny poskytují občanům nezávislé, odborné, nestranné i bezplatné odborné sociální poradenství v několika právních oblastech. Stálou součástí nabídky služeb občanských poraden je i finanční a rozpočtová problematika. Žadateli je dle potřeby vše vysvětleno, hlavně jaké daně se jej týkají, jeho práva i povinnosti, pokud je dlužníkem nebo věřitelem. Také jsou mu sděleny i vyhodnocena rizika spojená se zadlužením a popřípadě předány další kontakty a doporučení. Občanské poradny dále upozorňují na příslušné státní i místní orgány na různé nedostatky legislativy a na neřešené problémy občanů.¹⁶²

Poslední kapitola teoretické části zmapovala konkrétní oblasti možné sociální práce s klienty. Bylo vysvětleno důležitých pojmů od vzniku dluhů po možné důsledky s odkazem na rizika předlužení a lichvy. V kapitole byl kladen důraz na finanční gramotnost, protože bez chybějící finanční gramotnosti si mnohdy lidé ani neumějí sestavit nutný domácí rozpočet a mohou se točit v dluhové pasti.

¹⁶¹ MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, s. 446.

¹⁶² VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011, s. 87.

4 Metodologie

Metodologická část navazuje na předchozí teoretickou část, která obsahovala teoretická východiska tématu diplomové práce.

Pro výzkumnou část je zvolen kvantitativní výzkum, protože již máme problém existující v teorii i sociální realitě. Problém je přeložen do hypotéz, které poslouží jako základ pro výběr proměnných. Sebraná data použijeme pro testování hypotéz a výstupem bude soubor přijatých nebo zamítnutých hypotéz.¹⁶³

4.1 Cíl průzkumu

Cílem výzkumné části je poukázání na důležitost odborného sociálního poradenství se zaměřením na dluhovou problematiku při vyplácení dávek hmotné nouze.

Při kvantitativním výzkumu je cílem testovat hypotézy a podmínkou pro jejich testování je získání informací, které jsou reprezentativní pro celou cílovou populaci.¹⁶⁴

4.2 Hypotézy průzkumu

Hypotéza je určité tvrzení o podstatě situace ve zkoumané oblasti. Hypotéza je vlastně návrh či představa o vztahu mezi výzkumnými proměnnými. Návrh je výzkumem zamítnut nebo potvrzen.¹⁶⁵ Hypotéza je vyvozená z vědecké teorie, tedy z toho co je o problému teoreticky známé. Je to určitý vědecký předpoklad. Hypotéza může vzniknout i na základě osobní zkušenosti výzkumníka, jeho předvídání či pozorování avšak tyto teoretické i praktické zkušenosti se musí posunout dál a výzkumem se potvrdit nebo vyvrátit.¹⁶⁶

K naplnění cíle výzkumné části diplomové práce jsou stanoveny následující hypotézy:

¹⁶³ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2002, s. 287.

¹⁶⁴ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2002, s. 286.

¹⁶⁵ HENDL, Jan. *Přehled statistických metod: Analýza a metaanalýza dat*. 4. rozš. vyd. Praha: Portál, 2012, s. 25.

¹⁶⁶ GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 4. rozš. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského, 2008, s. 63-64.

Hypotéza 1: Více než polovina oslovených klientů v hmotné nouzi je zadlužených.

Hypotéza 2: Zadlužení klienti nejsou motivováni k nástupu do zaměstnání.

Hypotéza 3: Více než polovina zadlužených klientů nemá zájem řešit své dluhy.

4.3 Zkoumaný vzorek

Při kvantitativním výzkumu musíme usilovat o výběr zkoumaných osob tak, aby co nejlépe reprezentoval určitou populaci.¹⁶⁷ Základní soubor tvoří lidé, o kterých chceme získat informace. Přesné vymezení souboru je důležité, aby bylo jasné, na koho se výsledky výzkumu vztahují.¹⁶⁸ Výběrový soubor je nejlepší ten, který je zmenšeninou základního souboru, takže připomíná zmenšenou fotografii a obsahuje všechny náležitosti originálu, ale rozměr je menší. Výběrový soubor by měl dobře základní soubor reprezentovat, proto je důležité vhodně vybrat lidi.

Nejlepší způsob určení výběrového souboru je náhodný výběr ze základního souboru. Z hlediska teorie pravděpodobnosti je náhodný výběr nejlepším výběrem, protože osoby dobře reprezentují základní soubor. Osoby výzkumu tak dobře reprezentují základní soubor, protože každá osoba měla stejnou pravděpodobnost dostat se do výběrového souboru.¹⁶⁹ Specifickým typem náhodného výběru je stratifikovaný výběr, který je použit v diplomové práci.¹⁷⁰ V tomto typu výběru se základní soubor rozloží podle některého podstatného znaku. Znaky, dle kterých zvolíme stratifikovaný výběr, volí výzkumník podle svých potřeb a musí to být znaky podstatné pro cíl výzkumu.¹⁷¹ Pro výzkumnou část diplomové práce jsou zvoleny následující znaky: pohlaví, věk, vzdělání, národnost a délka pobírání dávek hmotné nouze. Respondenti jsou vybráni statisticky dle rozložení terénových lokalit. Pro lepší orientaci v získaných datech jsou základní znaky zobrazeny statisticky již v této kapitole.

Výběr zkoumaného vzorku pro účely výzkumné části diplomové práce a realizace sběru dat u respondentů probíhala v období tří týdnů na přelomu března a dubna 2017 u dlouhodobých žadatelů o dávky hmotné nouze v Lounech a spádových

¹⁶⁷ GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 4. rozš. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského, 2008, s. 35.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 73.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 75.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 77.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 77.

oblastech po výkonu sociálního šetření. Zdůvodnění shromažďování dat po sociálním šetřením je dále objasněno v následující kapitole. I přesto, že sociální šetření probíhá na oddělení hmotné nouze i u nových žadatelů o dávky, je průzkum zaměřen pouze na dlouhodobější žadatele, aby poukázal na zdůraznění nutnosti řešení tohoto sociálního problému při vyplácení dávek hmotné nouze. V teoretické části již bylo zmíněno, že je v zájmu státu, aby se osobám dostalo takové pomoci, aby se snížila jejich závislost na dávkách a mobilizovala se jejich snaha řešit vlastní životní situaci samostatně.

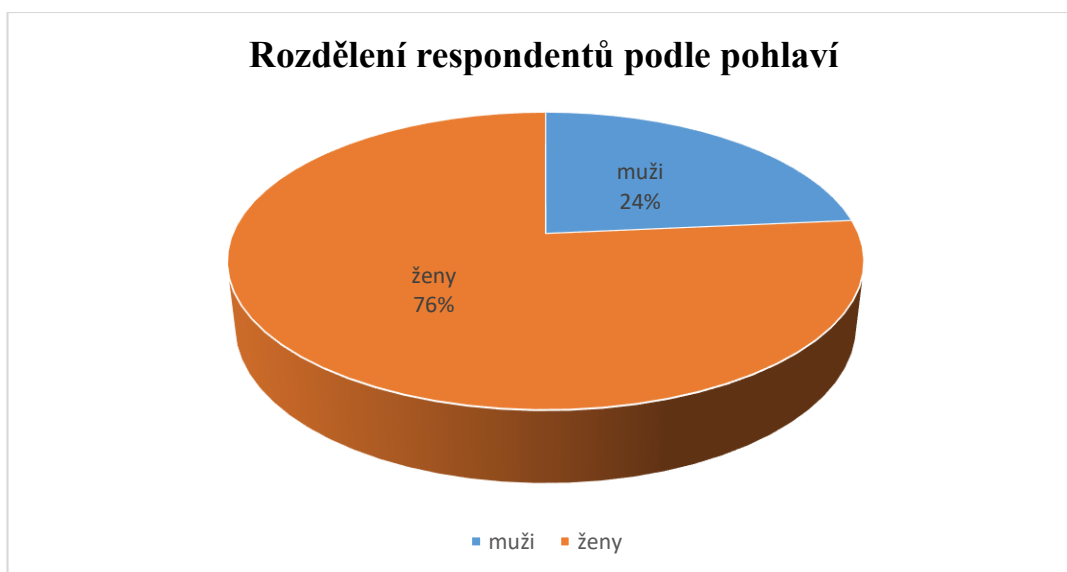
Průzkumu se účastnilo celkem 76 % žen a 24 % mužů. Vzhledem ke skutečnosti, že respondenti byli vybíráni statisticky dle terénových lokalit je zde i přesto vidět větší procento zastoupení žen. Jednalo se nejenom o matky samoživitelky, které mají všeobecně s ohledem na péči o nezletilé děti obtížnější možnosti na pracovním trhu, ale v mnoha případech se jednalo o rodiny, kde žadatelem o dávky byl muž, ale při sociálním šetření byla v domácnosti zastížena pouze společně posuzovaná osoba žena. Na základě vyhodnocených dat bude i tomuto faktoru v doporučeních pro praxi přikládán význam.

Tabulka 1 - Rozdělení respondentů podle pohlaví

POHLAVÍ	POČET RESPONDENTŮ
muži	20
ženy	65
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 1 – Rozdělení respondentů podle pohlaví

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

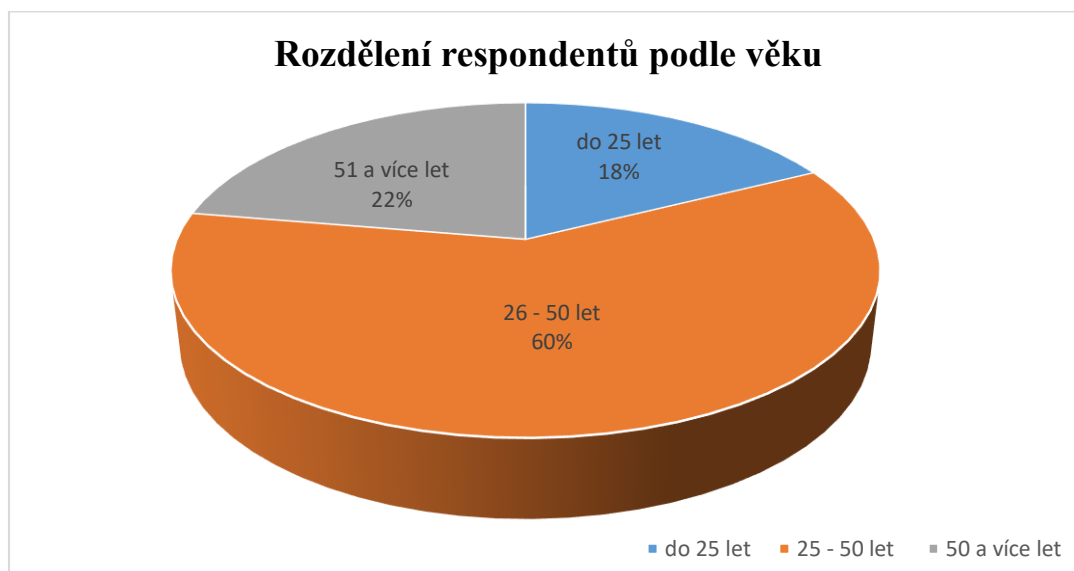
Dalším znakem bylo rozdělení respondentů podle věku. Věková kategorie činila 3 stupně. První věkovou skupinu tvoří mladé lidi do 25 let, kterých se v průzkumu účastnilo 18 %. O trochu více tj. 22 % se účastnilo respondentů ve věku 51 a více let. Z výsledků vyplývá, že nejpočetnější skupinu tvoří právě osoby v produktivním věku tj. 26 – 50 let, kterých se účastnilo 60 %.

Tabulka 2 – Rozdělení respondentů podle věku

VĚK	POČET RESPONDENTŮ
do 25 let	15
26 - 50 let	51
51 a více let	19
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 2 - Rozdělení respondentů podle věku

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

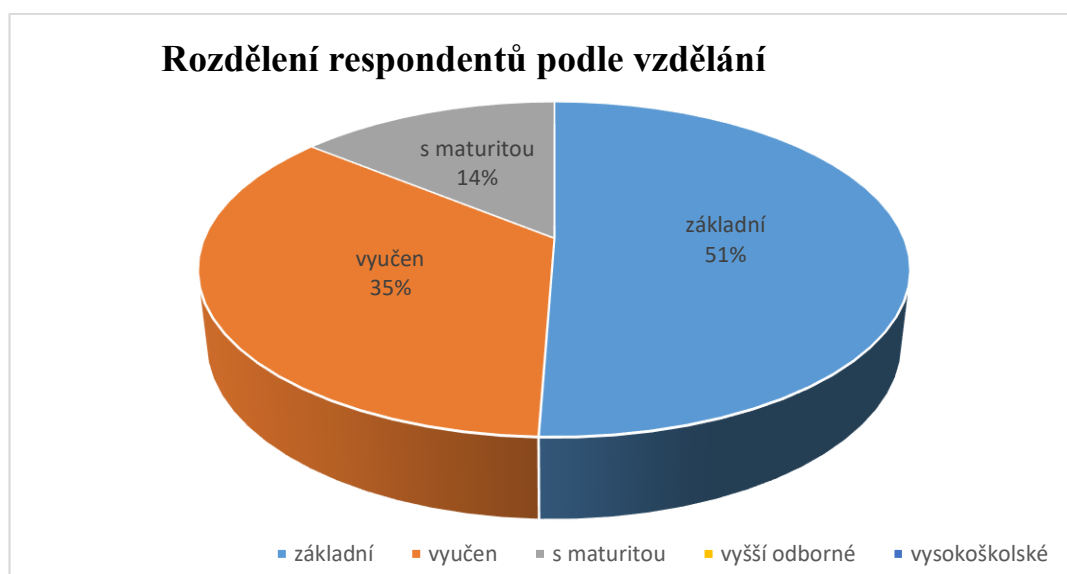
Třetím znakem bylo vzdělání respondentů. Zde vidíme, že největší skupinu tvoří respondenti se základním vzděláním, kterých se účastnilo celkem 51 %. Další početnější skupinu s počtem 35 % respondentů tvoří osoby s vyučením a 14 % oslovených respondentů má nejvyšší dosažené vzdělání s maturitou. Nikdo z oslovených 85 respondentů neměl vyšší odborné nebo vysokoškolské vzdělání, což může poukázat na skutečnost, že je vyšší vzdělání dobrým předpokladem k zaměstnanosti a lepší uplatnitelnosti na trhu práce.

Tabulka 3 – Rozdělení respondentů podle nejvyššího dosaženého vzdělání

VZDĚLÁNÍ	POČET RESPONDENTŮ
základní	43
vyučen	30
s maturitou	12
vyšší odborné	0
vysokoškolské	0
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 3 - Rozdělení respondentů podle vzdělání

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

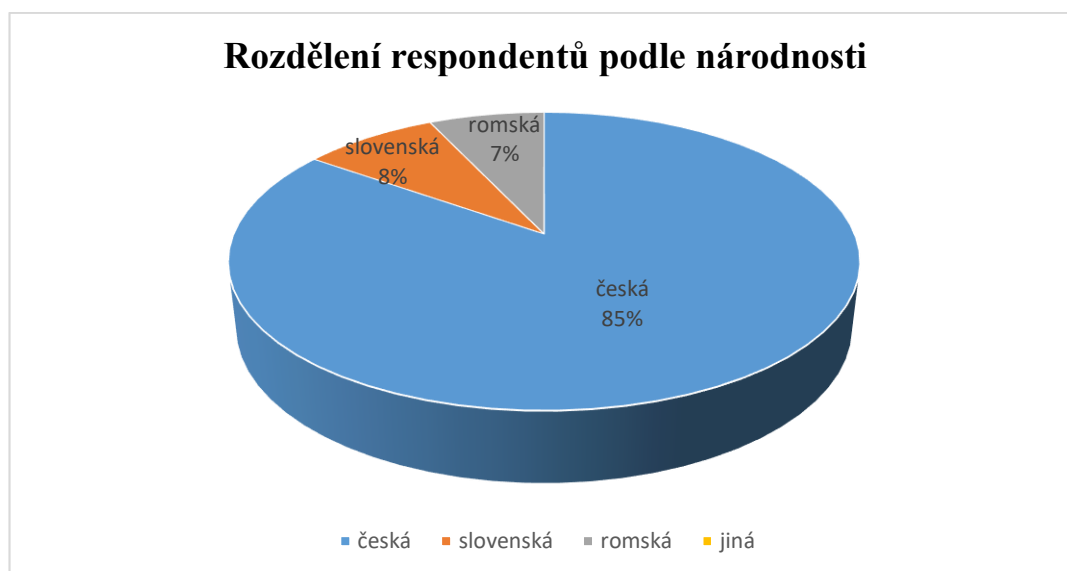
Předposledním znakem rozdělení respondentů byla národnost. Z oslovených 85 respondentů se přihlásilo 72 osob k české národnosti, dále 7 respondentů ke slovenské a 6 k romské národnosti.

Tabulka 4 - Rozdělení respondentů podle národnosti

NÁRODNOST	POČET RESPONDENTŮ
česká	72
slovenská	7
romská	6
jiná	0
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 4 - Rozdělení respondentů podle národnosti

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

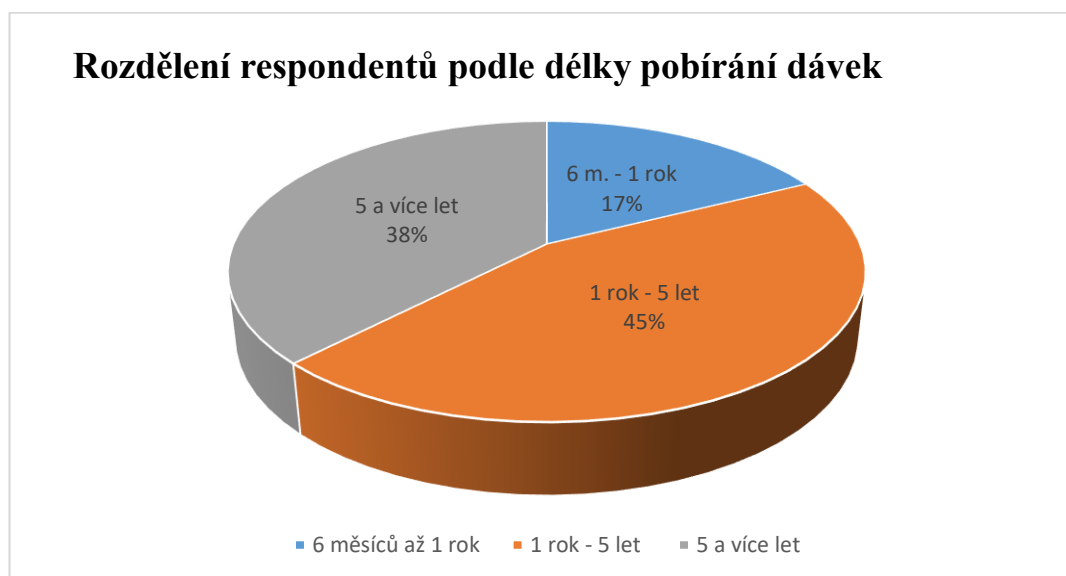
Posledním znakem rozdělení respondentů byla délka pobírání dávek hmotné nouze. Jak již bylo zmíněno výše, celé výzkumné šetření bylo zaměřeno na dlouhodobější žadatele o dávky. S ohledem na skutečnost, že mnoho osob procházející evidencí občanů v hmotné nouzi je zároveň dlouhodobě v evidenci uchazečů o zaměstnání tak byla volena první hranice délky pobírání dávek od 5 měsíců do 1 roku. Oddělení zaměstnanosti s uchazeči, kteří jsou v evidenci déle, než 5 měsíců sepisuje individuální akční plán, který má zvýšit možnosti daného uchazeče na trhu práce. Tuto skupinu tvoří 15 oslovených respondentů, nejpočetnější skupinu o 38 respondentech tvoří osoby pobírající dávky od 1 roku do 5 let a druhé místo s celkovým počtem 32 z oslovených respondentů obsadili ti, kteří pobírají dávky hmotné nouze 5 a více let.

Tabulka 5 - Rozdělení respondentů dle délky pobírání dávek hmotné nouze

DÉLKA POBÍRÁNÍ DÁVEK	POČET RESPONDETNŮ
5 měsíců až 1 rok	15
1 rok - 5 let	38
5 a více let	32
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 5 - Rozdělení respondentů podle délky pobírání dávek hmotné nouze

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

4.4 Metody průzkumu

Jak již bylo zmíněno výše, pro výzkumnou část je zvolen kvantitativní výzkum, konkrétně metoda dotazníkového šetření. Dotazníkem získáme údaje o velkém počtu odpovídajících. Je to velmi ekonomický výzkumný nástroj, protože můžeme získat velké množství informací při malé investici času. Osoba, která vyplní dotazník, se nazývá respondent.¹⁷² Každý dobrý dotazník má jasný cíl, který musí být konkrétní. Pokud by tomu tak nebylo odrazilo by se to v koncepci dotazníku, konkrétně ve formě položek, obsahu nebo struktury.¹⁷³ Dotazník ve výzkumné části obsahuje, kromě jedné demografické otázky pouze uzavřené otázky. Tento typ odpovědí je nejobvyklejším nástrojem pro standardizaci. Respondent z uzavřených otázek vybírá vhodnou odpověď.¹⁷⁴ Vždy je nutné dbát na pokyny pro vyplnění i navrácení. Metody zahrnují i osobní setkání výzkumníka s respondentem.¹⁷⁵ Způsob, jak data shromáždíme, může velmi silně ovlivnit kvalitu výsledných dat, proto je vhodné zvážit alternativní způsoby distribuce dotazníku vždy s přihlédnutím k okolnostem. K lepší kvalitě sběru dat vede profesionální a etický přístup k respondentům.¹⁷⁶ Důležitá je při sběru dat nejvyšší možná kvalita získaných dat. Data musí mít reliabilitu neboli stabilitu odpovědi, dále validitu, která udává, zda data reprezentují to, co si myslíme, že mají udávat a v neposlední řadě návratnost, která by dle Punche měla dosáhnout alespoň 60 %.¹⁷⁷

Pokud je respondent v pozitivní a spolupracující náladě při práci s dotazníkem, tak dosáhneme větší reliability, validity i návratnosti.¹⁷⁸ Z těchto důvodů je v souvislosti s cílem výzkumu zvoleno shromažďování dat u dlouhodobých žadatelů o dávky hmotné nouze po výkonu sociálního šetření. Každý respondent měl možnost dobrovolně se rozhodnout, zda chce vyplnit dotazník, který samozřejmě nijak neovlivní jeho další pobírání dávek. Metoda sběru dat se ukázala jako vhodná, protože bylo dosaženo překvapivě 100 % návratnosti.

¹⁷² PUNCH, Keith F. *Základy kvantitativního šetření*. Přeložil Jan HENDL. Praha: Portál, 2008, s. 122.

¹⁷³ PUNCH, Keith F. *Základy kvantitativního šetření*. Přeložil Jan HENDL. Praha: Portál, 2008, s. 122.

¹⁷⁴ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2002, s. 127.

¹⁷⁵ PUNCH, Keith F. *Základy kvantitativního šetření*. Přeložil Jan HENDL. Praha: Portál, 2008, s. 57.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 57 – 58.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 58 – 59.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 61.

Výsledky dotazníku jsou ověřeny tzv. Chí-kvadrát testem nebo-li testem dobré shody, která ověří zjištěné výsledky.¹⁷⁹ Testy dobré schody jsou velmi rozsáhlou skupinou testů ve statistice, pro které se používá označení neparametrické testy.¹⁸⁰ Metoda spočívá v pozorování pozorovaných a očekávaných četností, zda je mezi nimi vztah. Pro provedení Chí-kvadrát testu je nutné obě četnosti zavést do tzv. kontingenční tabulky, kde pozorované četnosti tvoří data získaná od respondentů a očekávaná četnost se získá pomocí vzorce:¹⁸¹

$$\chi^2 = \sum \frac{(\text{pozorovaná}_{\text{četnost}} - \text{očekávaná}_{\text{četnost}})^2}{\text{očekávaná}_{\text{četnost}}}$$

Jaká je velikost rozdílů pozorovaných a očekávaných četností posuzujeme pomocí testové statistiky χ^2 . Pravděpodobnost výskytu dané hodnoty se vypočítá na základě pravděpodobnostního rozložení Chí-kvadrát. Pravděpodobnost je nazývána dosaženou hladinou významnosti statistického testu (p-hodnota). Zda je menší, než 0,05 tak nulovou hypotézu zamítáme z toho důvodu, že pravděpodobnost, že by pozorované rozdíly nebo závislosti vznikly jen náhodou, je menší než 5 %.¹⁸² Při výpočtu testu dobré schody je vycházeno z předpokladu, že platí nulová hypotéza.¹⁸³

Dále je důležité zmínit, že data získaná z dotazníkového šetření byla vyhodnocena pomocí Microsoft Office Excel, kde byla využita statistická funkce CHITEST.

4.5 Výsledky průzkumu

Sebraná kvantitativní data analyzujeme pomocí statistiky prostřednictvím dobře zaběhnutých a zdokumentovaných technik.¹⁸⁴ Pro ověření četností odpovědí respondentů byla zvolena statistická metoda Chí kvadrát test, která byla popsána v předchozí kapitole. Tato kapitola výsledků průzkumu se věnuje konkrétní analýze zjištěných dat získaných dotazníkovým šetřením. Data jsou vyhodnocena dle četností

¹⁷⁹ TEREK, Milan. *Interpretácia štatistiky a dát*. 4. dopl. vyd. [Košice]: Equilibria, 2016, s. 211.

¹⁸⁰ CYHELSKÝ, Lubomír, KAHOUNOVÁ, Jana a HINDLS, Richard. *Elementární statistická analýza*. 2. vyd. Praha: Management Press, 1999, s. 278.

¹⁸¹ TEREK, Milan. *Interpretácia štatistiky a dát*. 4. dopl. vyd. [Košice]: Equilibria, 2016, s. 211.

¹⁸² Tamtéž, s. 210 – 211.

¹⁸³ CYHELSKÝ, Lubomír, KAHOUNOVÁ, Jana a HINDLS, Richard. *Elementární statistická analýza*. 2. vyd. Praha: Management Press, 1999, s. 279.

¹⁸⁴ PUNCH, Keith F. *Úspěšný návrh výzkumu*. Přeložil Jan Hendl. Praha: Portál, 2008, s. 84.

odpovědi respondentů a procentuálně vyjádřena, pro ověření četností byla použita, jak bylo výše uvedeno metoda Chí kvadrát test.

Celý dotazník je přílohou diplomové práce. V této kapitole jsou odpovědi uvedeny chronologicky vždy s následnou interpretací získaných dat. S ohledem na cíl výzkumné části byl dotazník rozdělen na dvě části. První část tj. do 16 otázky byla zaměřena na všechny žadatele pobírající dlouhodoběji dávky hmotné nouze, kde byla získána demografická data, poté data mapující dluhovou situaci dlouhodobých žadatelů o dávky. V případě, že žádné dluhy oslovený respondent coby klient hmotné nouze neměl, končil s vyplňováním dotazníku právě otázkou číslo 16. Ve vyplňování dotazníku pokračovali pouze respondenti mající dluhy, což celkem činilo 8 otázek konkrétněji zaměřených na dluhovou problematiku, které kvantitativně mapovali názory zacílené s ohledem na cíl průzkumu. Celkem bylo osloveno 85 respondentů, z toho 64 respondentů bylo zadlužených a pokračovalo ve vyplňování dotazníku. Výsledky jsou pro přehlednost zpracovány tabulkově i v grafu, vždy s komentářem interpretací výsledku.

Otázka č. 6 - Dlužíte někomu peníze?

Dluhy jsou velkým sociálním problémem a mohou zapříčinit pasivní setrvávání osob v dávkovém systému. Ukázalo se, že z oslovených 85 respondentů přiznává výskyt dluhů 64 respondentů. Zjištěná data byla ověřena Chí-kvadrát testem, který vychází 0,972, proto můžeme konstatovat, že výsledky jsou ověřené a zamítnout je nelze.

Tabulka 6 - Zadluženost respondentů

DLUŽÍTE NĚKOMU PENÍZE	POČET RESPONDENTŮ
ano	64
ne	21
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Tabulka 7 - Kontingenční tabulka pozorovaných a očekávaných četností zadlužených osob

POZOROVANÁ ČETNOST	ANO	NE	CELKEM
MUŽI	15	5	20
ŽENY	49	16	65
CELKEM	64	21	85
OČEKÁVANÁ ČETNOST	ANO	NE	
MUŽI	15,06	4,94	
ŽENY	48,94	16,06	

Signifikance chí-kvadrát testu:

0,972

Zdroj: Autorka diplomové práce

Otázka č. 7 - Dlužíte peníze rodinným příslušníkům?

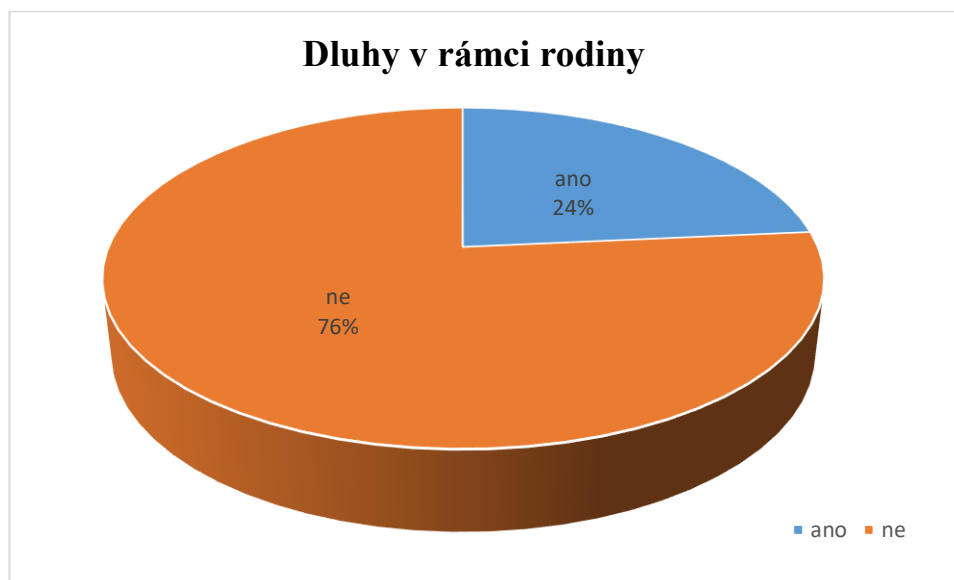
Jak již bylo zmíněno v teoretické části, dluhy s sebou přináší mnoho dalších sociálních problémů. Dluhy v rámci rodiny mohou působit negativně na celý chod domácnosti a soužití s širší rodinu. Z výsledků vyplývá, že 24 % oslovených respondentů má dluhy vůči rodinným příslušníkům.

Tabulka 8 – Dluhy respondentů v rámci rodiny

DLUHY V RODINĚ	POČET RESPONDENTŮ
ano	20
ne	65
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 6 - Dluhy respondentů v rámci rodiny

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Otázka č. 8 - Dlužíte peníze přátelům?

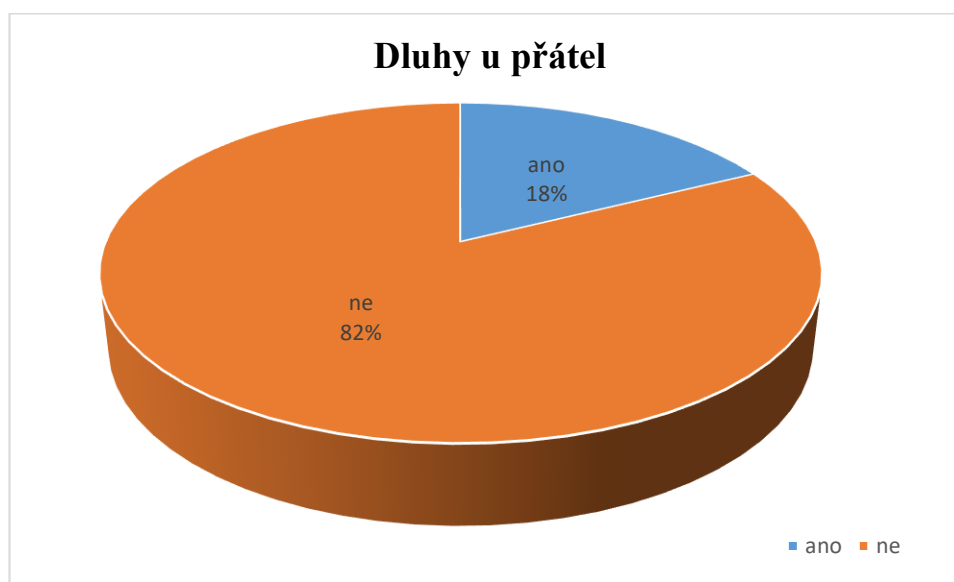
Z výsledků vyplývá, že mezi přáteli je menší procento dluhů než v rámci rodiny. Výskyt dluhů u přátel potvrdilo 18 % oslovených respondentů.

Tabulka 9 - Dluhy respondentů u přátel

DLUHÝ U PŘÁTEL	POČET RESPONDENTŮ
ano	15
ne	70
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 7 - Dluhy respondentů u přátel

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

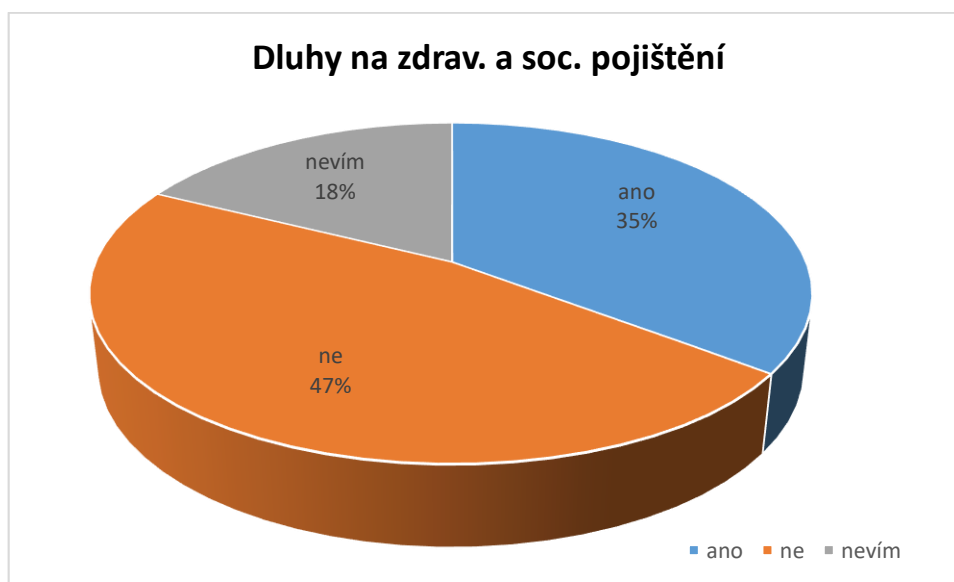
Otázka č. 9 - Dlužíte na zdravotním nebo sociálním pojištění?

Následující otázka byla zaměřena na výskyt dluhů na zdravotním nebo sociálním pojištění. Ukázalo se, že 18 % oslovených respondentů si nebylo zcela jistých, zda dluží na zdravotním nebo sociálním pojištění. Zjištěné výsledky poukazují na jejich možné nezodpovědné chování v minulosti. Zde se potvrzuje, že dlouhodobí žadatelé o dávky o svých dlužích mnohdy neví a poukazuje na problém, který je nutný řešit v širším aspektu. Zbýlých 47 % nemá dluhy v této oblasti a 35 % potvrzuje přítomnost dluhu.

Tabulka 10 - Dluhy na zdravotním a sociálním pojištění

DLUHÝ NA ZDR. A SOC. POJIŠTĚNÍ	POČET RESPONDENTŮ
ano	30
ne	40
nevím	15
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Otázka č. 10 - Dlužíte na výživném?

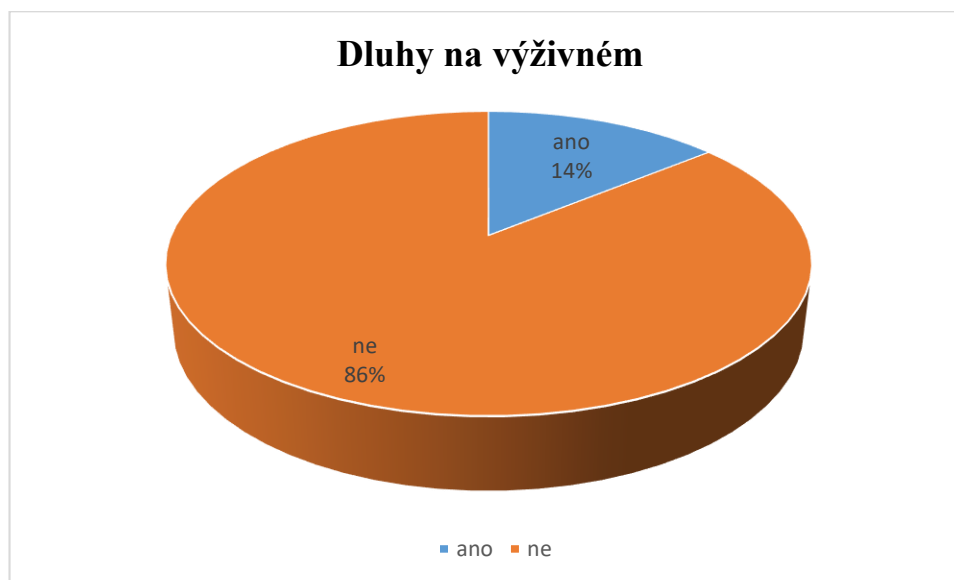
Další otázka byla zaměřena na výskyt dluhů na výživném. Zde potvrzuje 14 % oslovených respondentů přítomnost dluhu a 73 % respondentů nedluží na výživném. Dluhy na výživném jsou stále aktuálním a velkým sociálním problémem, který v praxi dokáže ovlivnit výši dávek hmotné nouze.

Tabulka 11 - Dluhy na výživném

DLUHY NA VÝŽIVNÉM	POČET RESPONDENTŮ
ano	12
ne	73
nevím	0
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 8 - Dluhy na výživném

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Otázka č. 11 - Dlužíte na daních a pokutách?

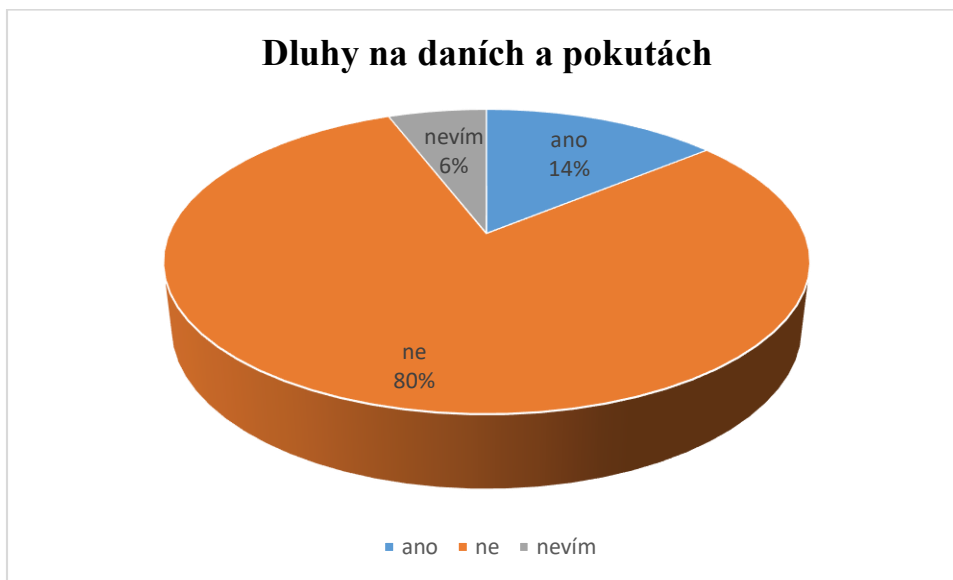
Průzkum dále obsahoval otázku zaměřenou na přítomnost dluhů na daních a pokutách, i přes to, že přítomnost dluhů v této oblasti přiznalo 14 % oslovených respondentů a 6 % nevědělo, zda dluží je důležité s osobami v tomto záchytném sociálním systému zavčas pracovat. Právě dluhy v této oblasti často narůstají za penále z prodlení do větších částek.

Tabulka 12 - Dluhy na daních a pokutách

DLUHY DANĚ A POKUTY	POČET RESPONDENTŮ
ano	12
ne	68
nevím	5
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 9 - Dluhy na daních a pokutách

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Otázka č. 12 - Dlužíte bankám?

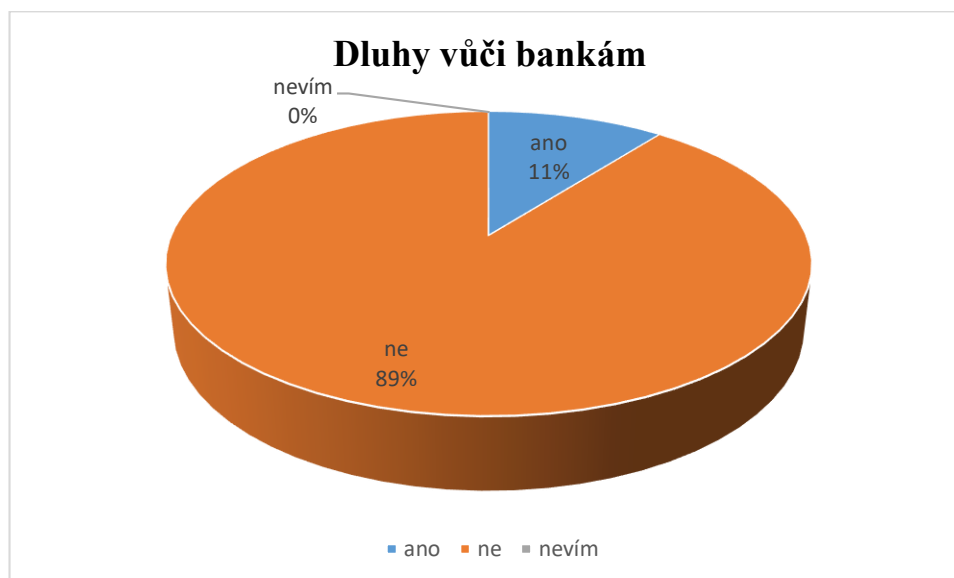
Další otázka mapující zadluženost respondentů z řad dlouhodobých žadatelů o dávky byla zacílena na dluhy vůči bankám. Zde přítomnost dluhů potvrdilo 11 % respondentů, zbývajících 89 % žádné dluhy vůči této instituci nemá.

Tabulka 13 - Dluhy vůči bankám

DLUHY VŮČI BANKÁM	POČET RESPONDENTŮ
ano	9
ne	76
nevím	0
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 10 - Dluhy vůči bankám

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Otázka č. 13 - Dlužíte nebankovním společností?

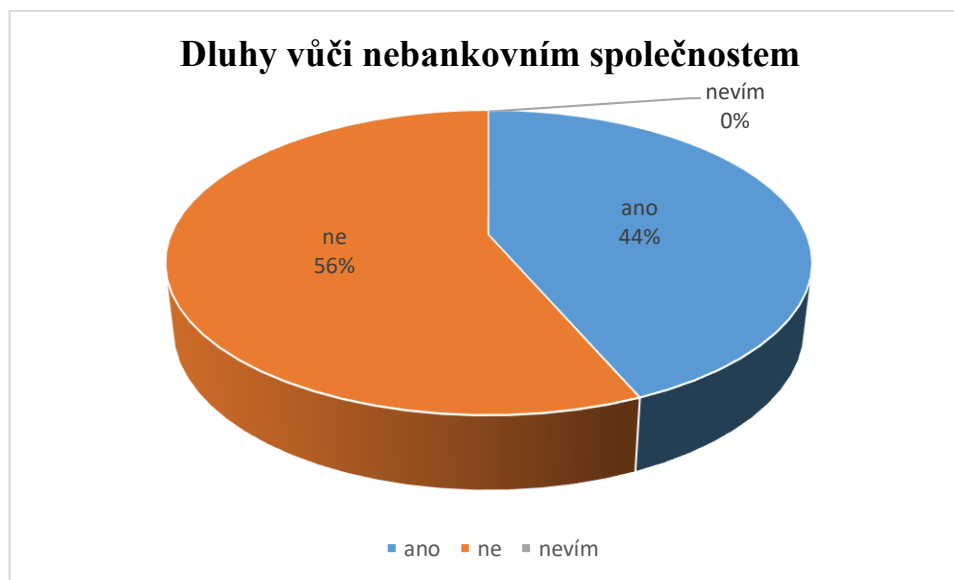
V návaznosti na předešlou otázku byli respondenti dotazováni i na přítomnost dluhů u nebankovních společností. Zde je vidět nárůst zadluženosti, neboť kladně odpovědělo 44 % respondentů a 56 % respondentů zodpovědělo otázku záporně. Vzhledem k tomu, že nemajetným klientům bez příjmů banky nepůjčí, proto se obrací na tyto nebankovní společnosti, které jak bylo zmíněno v úvodu, se mnohdy nezabývají tím, zda je dlužník schopen splácet a z dluhu se stává trvale udržitelný dluh.

Tabulka 14 - Dluhy vůči nebankovním společnostem

DLUHY NEBANKOVNÍ SPOLEČ.	POČET RESPONDENTŮ
ano	37
ne	48
nevím	0
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 11 - Dluhy vůči nebankovním společnostem

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Otázka č. 14 - Dlužíte na poplatkách za užívání současného bytu – např. nájemné, zálohy na elektřinu, vodu, plyn nebo další služby?)

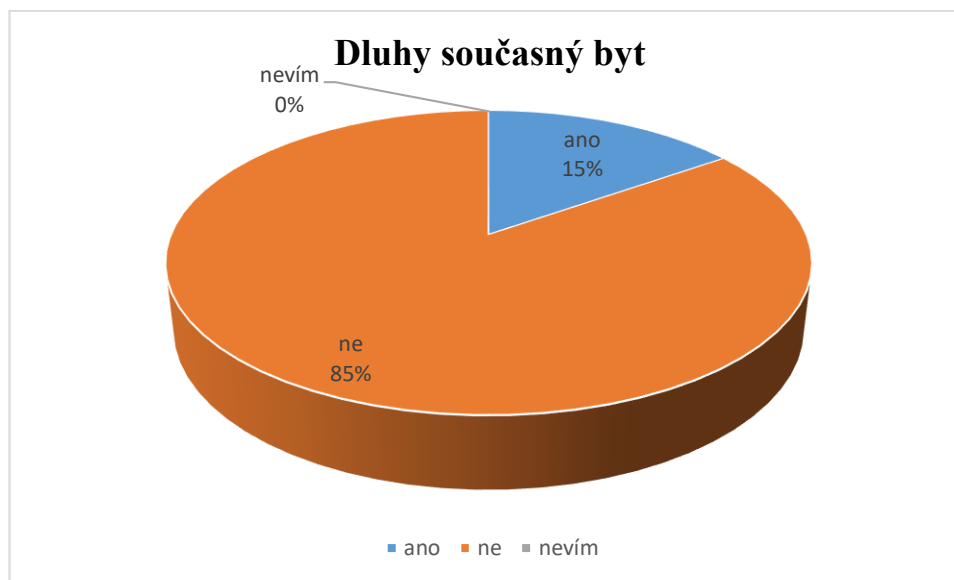
Předposlední otázka mapující zadlužené oblasti dlouhodobých žadatelů o dávky se týkala současné bytové situace. Zde zodpovědělo přítomnost dluhu 15 % respondentů a 85 % neudává žádné dluhy. Kladným zjištěním je skutečnost, že respondenti mají přehled ohledně současného bydlení.

Tabulka 15 - Dluhy současný byt

DLUHÝ SOUČASNÝ BYT	POČET RESPONDENTŮ
ano	13
ne	72
nevím	0
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 12 - Dluhy současný byt

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Otázka č. 15 - Dlužíte na poplatkách za užívání bytu v předchozím bydlišti – např. nájemné, zálohy na elektřinu, vodu, plyn nebo další služby?)

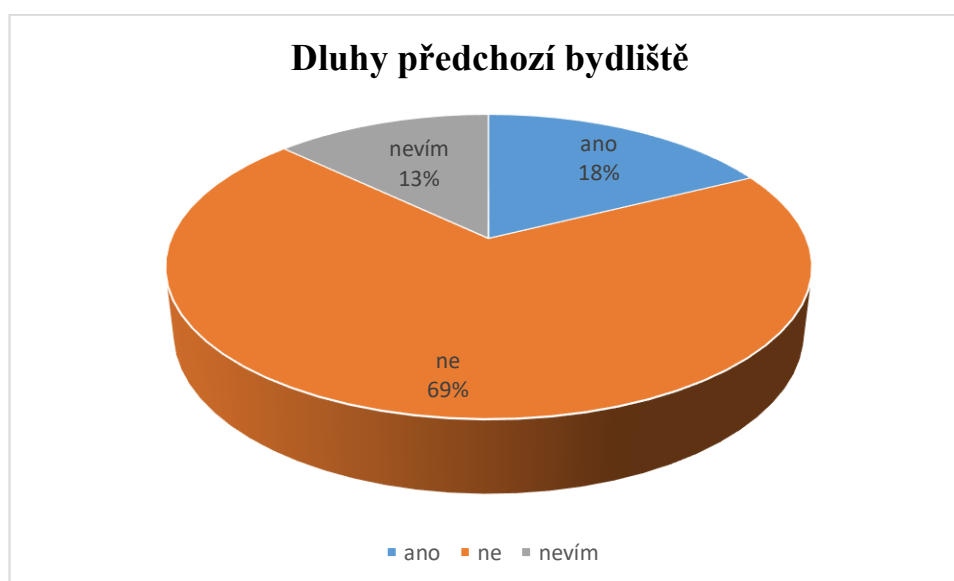
V souvislosti s předchozí otázkou byla poslední otázka mapující zadlužené oblasti zaměřena na přítomnost dluhů v předchozím bydlišti. Výsledek poukázal na větší zadluženost, neboť 18 % oslovených respondentů přiznává dluhy v předešlém bydlišti a 13 % respondentů nevědělo. Opět zjištěné údaje poukazují na důležitost a nutnost při vyplácení dávek hmotné nouze řešit zadluženost. Žadatelé si mohou ztížit svou následnou bytovou situaci.

Tabulka 16 - Dluhy předchozí bydliště

DLUHÝ PŘEDCHOZÍ BYT	POČET RESPONDENTŮ
ano	15
ne	59
nevím	11
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 13 - Dluhy předchozí bydliště

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Otázka č. 16 - Vadí Vám, že máte dluhy?

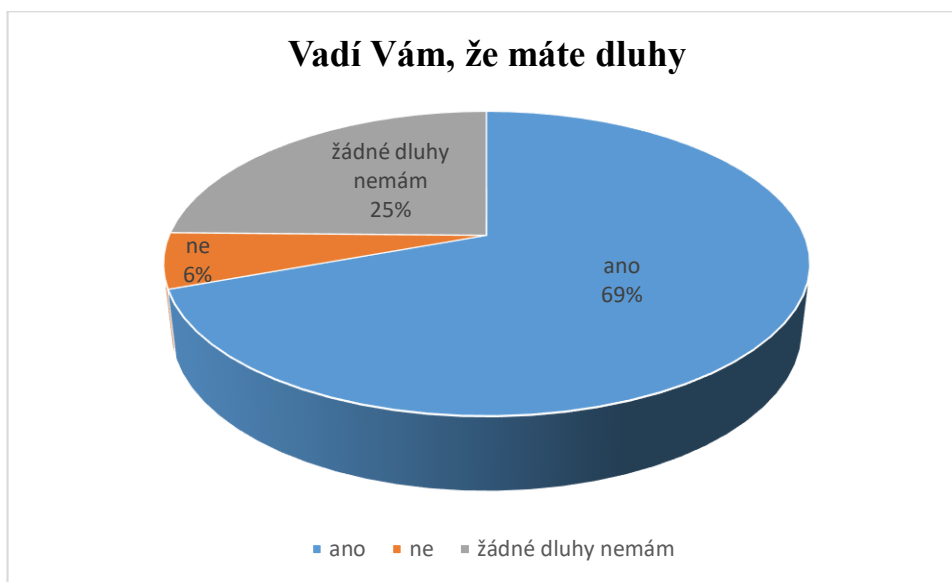
Poslední otázka byla zaměřená na všechny oslovené žadatele o dávky, která kvantitativně mapovala, zda respondentům vadí přítomnost dluhů. Ze zjištěných dat vyplynulo, že 25 % respondentů nepokračovalo ve vyplňování dotazníku. Přítomnost dluhů vadí 69 % respondentům a 6 % nevadí, takže jasně vyplývá, že to jsou 2 skupiny klientů, kteří mají odlišný názor na svou dluhovou situaci.

Tabulka 17- Vadí Vám, že máte dluhy

VADÍ VÁM DLUHY	POČET RESPONDENTŮ
ano	59
ne	5
žádné dluhy nemám	21
CELKEM	85

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 14 - Vadí Vám, že máte dluhy

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Jak již bylo uvedeno výše, zadlužení respondenti pokračovali dále ve vyplňování dotazníku. Celkem pokračovalo 64 respondentů z 85 oslovených.

Otázka č. 17 - Využil/a byste při sociálním šetření více konkrétního dluhového poradenství ohledně své dluhové situace?

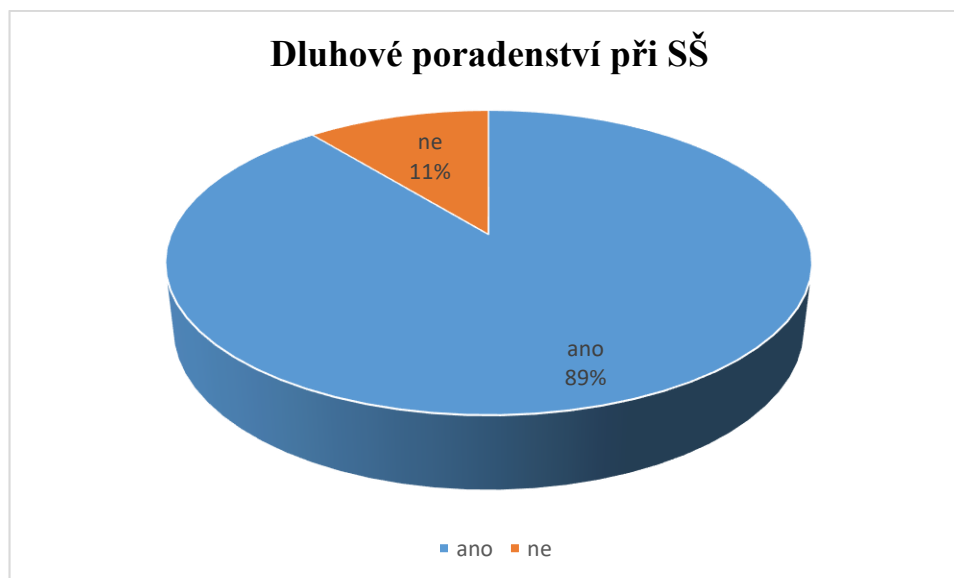
Z výsledku je zřejmé, že zadlužení respondenti by rádi řešili svou dluhovou situaci přímo při sociálním šetření. Tuto možnost označilo 89 % respondentů. Po vyplnění dotazníku a někteří při vyplňování komentovali, že je pro ně výhodnější řešit svůj problém v rámci jedné instituce, kde už znají jejich sociální situaci. Vyslovili obavu řešit své problémy v další instituci. Dále 11 % respondentů tedy 7 osob se vyjádřilo, že nemá zájem konkrétněji řešit svou dluhovou situaci. Lze polemizovat, zda se jedná o lhostejný přístup nebo beznaděj těchto žadatelů a zda se nejedná o osoby, kterým jejich dluhová situace nevadí, jak zodpovědělo 5 osob v předešlé otázce.

Tabulka 18 - Více dluhového poradenství při sociálním šetření

PŘI SŠ DLUHOVÉ PORADENSTVÍ	POČET RESPONDENTŮ
ano	57
ne	7
CELKEM	64

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 14 - Dluhové poradenství při sociálním šetření

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Otázka č. 18 - Jste schopni splácet pravidelně všechny své dluhy?

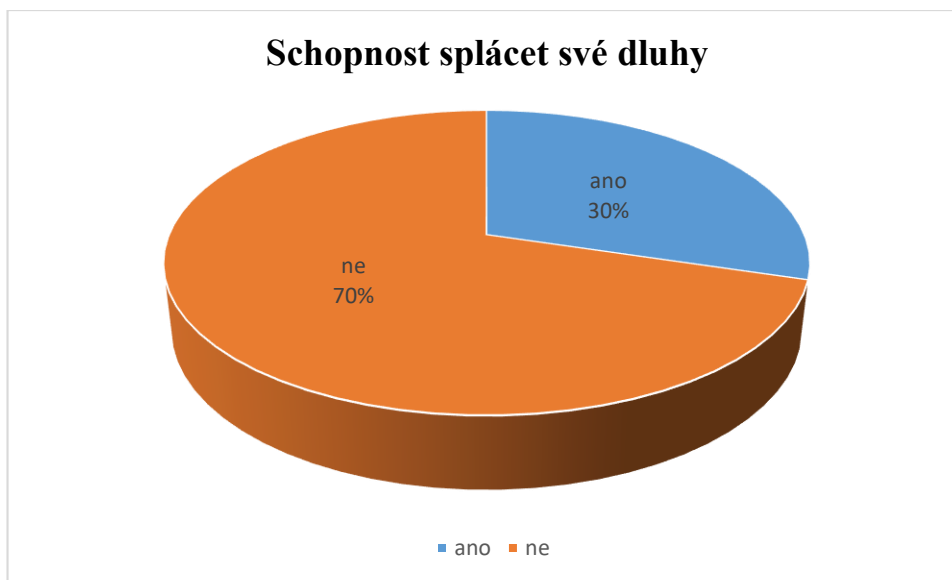
Z průzkumu dále vyplynulo, že 30 % zadlužených respondentů je schopno splácet pravidelně své dluhy a naopak 70 % respondentů nedokáže splácet. Schopnost splácet své dluhy je důležitým nástrojem pro zlepšení jejich situace oproti pasivnímu přístupu neřešit tuto situaci.

Tabulka 19 - Schopnost splácet pravidelně své dluhy

SCHOPNOST SPLÁCET DLUHY	POČET RESPONDENTŮ
ano	19
ne	45
CELKEM	64

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 15 - Schopnost splácet pravidelně své dluhy

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Otázka č. 19 - Víte, podle čeho se určují výše exekučních srážek z platu?

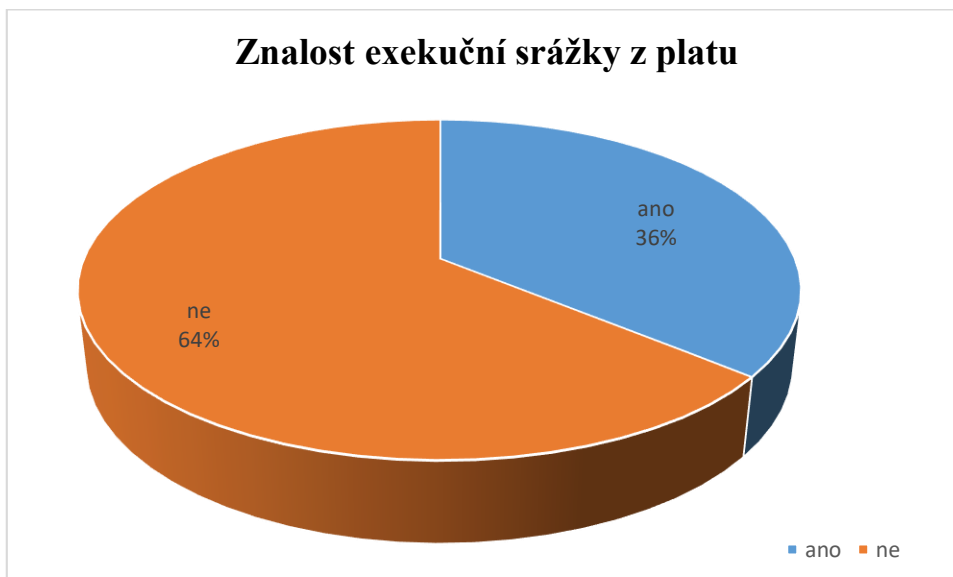
Znalost exekučních srážek z platu a podle čeho se určují, potvrdilo 36 % z oslovených respondentů, naproti tomu 64 % respondentů zodpovědělo záporně. Po vyplnění dotazníku mnoho respondentů osobně sdělilo, že jsou v této oblasti informováni, protože již mají zkušenost s exekučními srážkami, když nastoupili v minulosti do zaměstnání.

Tabulka 20 – Exekuční srážky z platu

VÝŠE EXEKUČNÍCH SRÁŽEK	POČET RESPONDENTŮ
ano	23
ne	41
CELKEM	64

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 16 - Exekuční srážky z platu

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Otázka č. 20 - Myslíte si, že v případě nástupu do zaměstnání Vám exekutor odstaví úplně celý plat?

Výsledek této otázky zaměřené na kompletní odstavení platu exekutorem v případě nástupu do zaměstnání ukazuje, že 34 % oslovených zadlužených respondentů si myslí, že jim bude zabaven celý plat. Výsledek poukazuje na důležitost sociální práce a nastínit výhody řešení své dluhové situace a začlenění na trh práce. Zjištěná data ukazují na důležitost pracovat s motivací těchto osob od začátku vstupu do záchranného systému sociální pomoci. Naproti tomu zjištěná data ukazují na informovanost druhé skupiny zadlužených osob, která tvoří 66 % oslovených respondentů.

Tabulka 21 - Odstavení celého platu exekutorem v případě nástupu do zaměstnání

EXEKUCE A SRÁŽKY Z PLATU	POČET RESPONDENTŮ
ano, myslím si to	22
ne, to si nemyslím	42
CELKEM	64

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 17 - Odstavení platu exekutorem v případě nástupu do zaměstnání

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Otázka č. 21 - Motivuje Vás Vaše dluhová situace k nástupu do zaměstnání?

Z předešlých odpovědí vyplývá práce na motivaci zadlužených osob jako důležitá součást při vyplácení dávek hmotné nouze a při sociálním šetření. Z oslovených zadlužených respondentů přiznává 45 osob skutečnost, že je dluhová situace nemotivuje k nástupu do zaměstnání. Na druhé straně 19 respondentů přiznalo motivaci z důvodu své dluhové situace. Zjištěná data byla podrobena Chí-kvadrát testu, který činí 0,769, takže můžeme konstatovat, že získané výsledky jsou ověřené a nelze je zamítnout.

Tabulka 22 - Motivace zadlužených osob k nástupu do zaměstnání

MOTIVACE ZADLUŽENÝCH OSOB	POČET RESPONDENTŮ
ano	19
ne	45
CELKEM	64

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Tabulka 23 - Kontingenční tabulka pozorovaných a očekávaných četností

Pozorovaná četnost	ANO	NE	CELKEM
MUŽI	4	11	15
ŽENY	15	34	49
CELKEM	19	45	64
Očekávaná četnost	ANO	NE	
MUŽI	4,45	10,55	
ŽENY	14,55	34,45	

Signifikance chí-kvadrát testu:

0,769

Zdroj: Autorka diplomové práce

Otázka č. 22 - Víte, kde existují bezplatné dluhové poradny ve Vašem okolí?

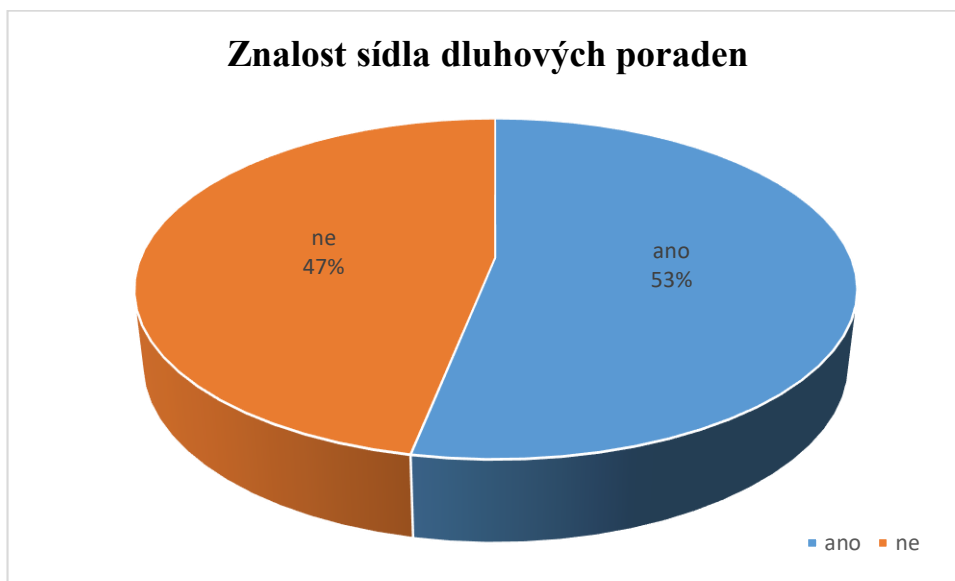
Do otázek pro zadlužené respondenty byla zahrnuta otázka o informovanosti dluhových poraden. Z výsledků vyplynulo, že 53 % respondentů ví, jaké má možnosti řešení ve svém okolí a 47 % respondentů neví, kam se obrátit. Výsledky ukazují na důležitost sociální práce se žadateli o dávky hmotné nouze, protože se často stává, že v případě pobírání dávek se jednotlivé problémy nabalují a při sociálním šetření na základě podání žádosti o dávky hmotné nouze může být problém zadluženosti v prvopočátku.

Tabulka 24 - Znalost sídla bezplatných dluhových poraden v okolí

SÍDLO BEZPLATNÝCH PORADEN	POČET RESPONDENTŮ
ano	34
ne	30
CELKEM	64

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 18 - Znalost sídla bezplatných dluhových poraden v okolí

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Otázka č. 23 – Víte co je oddlužení a za jakých podmínek o něj můžete žádat?

Z průzkumu vyplývá, že názory zadlužených respondentů na tuto otázku jsou téměř vyrovnané. Znalost podmínek přiznává 48 % respondentů. Je to velmi překvapující výsledek, protože oddlužení jak z teoretické části víme, dává možnost nového začátku ve složité situaci. Lze polemizovat, že nevyužití této možnosti je z důvodu přílišného předlužení a nesplnění podmínek nebo z důvodu pasivního setrvávání v dávkovém systému. Výsledky dále ukazují na důležitost informovanosti zbývajících skupině, protože z oslovených respondentů 52 % nezná oddlužení a jeho podmínky.

Tabulka 25 - Znalost podmínek oddlužení

ZNALOST PODMÍNEK ODDLUŽENÍ	POČET RESPONDENTŮ
ano	31
ne	33
CELKEM	64

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Graf 19 - Znalost podmínek oddlužení

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Otázka č. 24 – Cítíte jako nutnost v případě pobírání dávek hmotné nouze řešit své dluhy?

Poslední otázka výzkumného šetření byla zacílena na názor zadlužených dlouhodobých žadatelů na pocit nutnosti v případě pobírání dávek řešit své dluhy. Výsledky jsou překvapující, neboť 52 oslovených zadlužených respondentů necítí nutnost a zájem řešit své dluhy. Zjištěná data ukazují na podcenění nutnosti klientů splácet a řešit svou dluhovou situaci, stejně jako ukazuje teoretická část. Lhostejné chování dále prohlubuje tíživost jejich sociální situace. Ze zjištěných dat vyplynulo, že nutnost řešit dluhy v případě pobírání dávek považuje 12 respondentů z celkového počtu 64 zadlužených osob. Výsledky byly nadále podrobeny Chí-kvadrát testu, jehož výsledek činí 0,369 a nelze je tak zamítnout.

Tabulka 26 - Pocit nutnosti řešit své dluhy v případě pobírání dávek hmotné nouze

NUTNOST ŘEŠIT DLUHY	POČET RESPONDENTŮ
ano	12
ne	52
CELKEM	64

Zdroj: Vlastní šetření autorky diplomové práce, 2017

Tabulka 27 - Kontingenční tabulka pozorovaných a očekávaných četností

Pozorovaná četnost	ANO	NE	CELKEM
MUŽI	4	11	15
ŽENY	8	41	49
CELKEM	12	52	64
Očekávaná četnost	ANO	NE	
MUŽI	2,81	12,19	
ŽENY	9,19	39,81	

Signifikance chí-kvadrát testu:

0,369

Zdroj: Autorka diplomové práce

4. 6 Diskuze a doporučení pro praxi

Jak bylo uvedeno v teoretické části diplomové práce, je důležité, aby se při vyplácení dávek hmotné nouze dostalo klientům takové pomoci, aby se neprohlubovala jejich závislost na sociálních dávkách a snažili se zlepšovat svou příjmovou situaci vlastním přičiněním. Teoretická východiska a problémová oblast týkající se dluhové problematiky byla zmapována výzkumným šetřením. Cílem výzkumné části bylo poukázat na důležitost odborného sociálního poradenství se zaměřením na dluhovou problematiku při vyplácení dávek hmotné nouze. V začátku výzkumu jsme stanovili 3 hypotézy, které jsou v této kapitole vyhodnocené s komentářem.

Hypotéza 1: Více než polovina oslovených klientů v hmotné nouzi je zadlužených.

Dluhy jsou velkým sociálním problémem a mohou zapříčinit pasivní setrvávání osob v dávkovém systému. Ukázalo se, že z oslovených 85 respondentů přiznává výskyt dluhů 64 respondentů. Zjištěná data byla ověřena Chí-kvadrát testem, který vychází 0,972, proto můžeme konstatovat, že výsledky jsou ověřené a zamítnout je nelze. Vyhodnocení hypotézy potvrdilo výskyt dluhů u žadatelů o dávky hmotné nouze a ukazuje, že je vhodné se v případě poskytování dávek tímto tématem zabývat v širší souvislosti.

Hypotéza č. 1 se potvrdila.

Hypotéza 2: Zadlužení klienti nejsou motivovaní k nástupu do zaměstnání.

Další hypotéza byla cílena na motivaci zadlužených osob pobírající dávky hmotné nouze. Teoretická část zmapovala možné problémové okruhy v souvislosti s motivací. Z oslovených zadlužených respondentů přiznává 45 osob skutečnost, že je dluhová situace nemotivuje k nástupu do zaměstnání. Na druhé straně 19 respondentů přiznalo motivaci z důvodu své dluhové situace. Zjištěná data byla podrobena Chí-kvadrát testu, který činí 0,769, takže můžeme konstatovat, že získané výsledky jsou ověřené a nelze je zamítnout.

Hypotéza č. 2 se potvrdila.

Hypotéza 3: Více než polovina zadlužených klientů nemá zájem řešit své dluhy.

V souvislosti s podstatou výzkumné části diplomové práce byla stanovena poslední třetí hypotéza. Hypotézu ověřovala poslední otázka dotazníkového šetření mapující názor zadlužených dlouhodobých žadatelů na pocit nutnosti v případě pobírání dávek řešit své dluhy. Výsledky jsou překvapující, neboť 52 oslovených zadlužených respondentů necítí nutnost a zájem řešit své dluhy. Zjištěná data ukazují na podcenění nutnosti splácet a řešit svou dluhovou situaci, stejně jako ukazuje teoretická část. Takové lhostejné chování dále prohlubuje tíživost jejich sociální situaci. Ze zjištěných dat vyplynulo, že nutnost řešit dluhy v případě pobírání dávek považuje 12 respondentů z celkového počtu 64 zadlužených osob. Výsledky byly nadále podrobeny Chí-kvadrát testu, jehož výsledek činí 0,369 a nelze je tak zamítnout.

Hypotéza č. 3 se potvrdila.

Doporučení pro praxi:

Výzkumná část diplomové práce poukázala na důležitost poskytování odborného sociálního poradenství při vyplácení dávek hmotné nouze. Výzkumné šetření poukazuje na vhodnost dalšího vzdělávání sociálních pracovníků právě v dluhové problematice, tak aby mohli efektivně poskytovat odborné sociální poradenství, které je vhodné v mnoha případech právě cílit na dluhovou problematiku a finanční gramotnost žadatelů o dávky hmotné nouze, aby se nadále neprohlubovala tíživost jejich situace.

Jisté opatření ohledně sociální práce pro klienty, kteří se dostanou do tohoto záchytného systému sociální pomoci, skýtá jisté doporučení, aby většinu požadovaných plateb nastavili k pozdějšímu datu v měsíci, aby s ohledem na termíny výplaty dávek neprohlubovali tíživost své situace následnými pozdějšími platbami a rizikem nárůstu penále za pozdější platbu.

Důležité s ohledem na zjištěné skutečnosti z výzkumného šetření také upozornit na rizika stěhování, které přináší, jak teoretická část ukázala, následnou chybějící informovanost v oblasti dluhové situace, což může naznačovat i podíl klientů, kteří ve výzkumné části na otázky konkrétní dluhové oblasti zodpověděli, že neví o přítomnosti dluhu.

Zarážejícím faktem z výzkumného šetření je skutečnost, že i vzhledem k tomu, že respondenti byli vybíráni statisticky dle terénových lokalit se výzkumného šetření účastnilo více žen. Lze polemizovat o důležitosti boje proti nelegálnímu zaměstnávání osob.

Výzkumné šetření ukázalo, že je vhodné v rámci sociální práce poskytované na Úřadech práce ČR, aby se sociálním pracovníkům i dalším pracovníkům hmotné nouze dostávalo postupného pravidelného vzdělávání v dluhové problematice, aby informace, které následně poskytnou klientům, byli cílené pro zlepšení sociální situace klientů. I přes to, že výzkumné šetření bylo cílené na dlouhodobé žadatele o dávky je evidentní nutnost efektivní sociální práce s žadateli od prvopočátku jejich vstupu do záchytného systému sociální pomoci.

Závěr

Již v úvodu bylo uvedeno, že dluhy se stávají velkým sociálním problémem žadatelů o dávky hmotné nouze a na základě zjištěných výsledků z výzkumného šetření se ukazuje velká výzva pro sociální práci poskytovanou na půdě Úřadů práce ČR.

Teoretickým ukotvením byl zasazen dávkový systém hmotné nouze do sociální politiky a poskytovaného sociálního zabezpečení v rámci České republiky. V teoretické části bylo ukázáno na důležitost sociálního šetření, které slouží na jedné straně k možnosti cílené sociální práce s klienty a na straně druhé k úspoře státního rozpočtu a tím selekci na osoby, které poskytnutou pomoc skutečně potřebují. Poslední kapitola v teoretické části se týkala konkrétní sociální práce se zadluženými osobami ukazující na problémové oblasti. Velkou důležitost je přikládána včasnému podchycení problému, který v opačném případě vyústí v pasivitu žadatelů a setrvávání v dávkovém systému, jak následně ukázala metodologická část.

Dluhy se stávají pro žadatele o dávky hmotné nouze demotivační a jsou skrytou příčinou nezaměstnanosti. Předluženost může být cesta do sociálního vyloučení, z které je velmi obtížná cesta zpět. Sociální pracovník by se měl nadále vzdělávat i v této oblasti, aby naplňoval svoji roli sociálního pracovníka v návaznosti na zákon pomoci v hmotné nouzi. Sociální práce je, jak teoretická část ukázala, důležitým nástrojem sociální politiky proto by měl sociální pracovník pomáhat osobám vymanit se co nejdříve ze systému záchranné sociální sítě. Práce na motivaci žadatelů o dávky vrátit se do pracovního procesu se ukázala průzkumným šetřením jako potřebná, protože začlenění zpět do chodu společnosti je velmi potřebné a efektivní pro celou společnost v mnoha dalších ohledech.

V poslední části diplomové práce, která je věnována diskuzi k tématu s doporučeními vhodné pro praxi jsou popsány jednotlivé hypotézy a zároveň zmíněna doporučení vhodná pro praxi. Při vyplácení dávek hmotné nouze považují za důležité nadále provádět sociální šetření a tak postupně naplňovat základní cíl sociální politiky. Jednotlivá kontaktní pracoviště Úřadů práce mohou diplomovou práci využít jako podnět ke zlepšení své činnosti.

Seznam literatury

ARNOLDOVÁ, Anna. *Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení*. I. část. 3. přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1393-2.

BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi. Zákon o životním a existenčním minimu*. Praktický komentář. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-977-9.

BECK, Petr, NIEDERLE, Petr, HACAPERKOVÁ, Dana a KRÁLOVÁ, Jaroslava. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením*. Praha: Anag, 2012. ISBN 978-80-7263-744-7.

CYHELSKÝ, Lubomír, KAHOUNOVÁ, Jana a HINDLS, Richard. *Elementární statistická analýza*. 2. vyd. Praha: Management Press, 1999. ISBN 80-7261-003-1.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0139-7.

DUKOVÁ, Ivana, DUKA, Martin a KOHOUTOVÁ Ivanka. *Sociální politika*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-3880-2.

DVOŘÁKOVÁ, Zuzana a kol. *Finanční gramotnost jako prevence předlužení občana* [disk]. Vysoká škola ekonomická v Praze, Oeconomica, 2010. ISBN 978-80-245-1633-2.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 4. rozš. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského, 2008. ISBN 978-80-223-2391-8

GRAEBER, David. *Debts: The first 5,000 years*. Brooklyn: Melville House, 2011. ISBN 978-1-61219-098-3.

HENDL, Jan. *Přehled statistických metod: Analýza a metaanalýza dat*. 4. rozš. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0200-4.

KOCIÁNOVÁ, Helena. *Finanční gramotnost v kostce*. Ostrava: Anag, 2012. ISBN 978-80-7263-767-6.

KOUDELKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-435-4.

KRÁLOVÁ, Lenka a kol. *Krotitelé dluhů: Průvodce vaším rodinným rozpočtem*. Praha: Plot, 2009. ISBN 978-80-7428-017-7.

KREBS, Vojtech a kol. *Sociální politika*. 6. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-921-2.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 3. aktual. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.

MATOUŠEK, Zdeněk a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. *Slovník sociálního zabezpečení 2015*. Praha: 2015. ISBN 978-80-7421-114.

MUSIL, Libor, HUBÍKOVÁ, Olga, HAVLÍKOVÁ, Jana a KUBALČÍKOVÁ, Kateřina. *Metodika integrace sociální práce a poskytování dávek pomoci v hmotné nouzi*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2013. ISBN neuvedeno.

POTŮČEK, Martin. *Sociální politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. ISBN 80-85850-01-X.

PUNCH, Keith F. *Úspěšný návrh výzkumu*. Přeložil Jan HENDL. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-468-7.

PUNCH, Keith F. *Základy kvantitativního šetření*. Přeložil Jan HENDL. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-381-9.

SMITH, Roger. *Social Work with Young People*. Cambridge: Polity Press, 2008. ISBN 13:978-0-7456-3912-3.

TEREK, Milan. *Interpretácia štatistiky a dát*. 4. dopl. vyd. [Košice]: Equilibria, 2016. ISBN 978-80-8143-178-4.

TOMEŠ, Igor. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. přeprac. vyd. Praha: Socioklub, 2001. ISBN 80-86484-00-9.

TOMEŠ, Igor a kol. *Sociální právo České republiky*. Praha: Linde, 2014. ISBN 978-80-7201-938-0.

VYBÍHAL, Václav a kol. *Slabikář finanční gramotnosti. Učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktual. vyd. Praha: Cofet, 2011. ISBN 978-80-9043-96-1-0.

WOOD, Oliver G. a BARKSDALE, William. *Jak si půjčovat peníze*. Přeložil Pavel Prudký. Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 80-85605-13-9.

RICHTROVÁ, Michaela. *Občanské poradenství*. Sešity pro sociální politiku. Praha: Sociopress, 2002. ISBN 80-86484-02-5.

Citace zákona

ČESKO. Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 14. 3. 2006. ISSN 1211-1244.

ČESKO. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 14. 3. 2006. ISSN 1211-1244.

ČESKO. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 22. 3. 2012. ISSN 1211-1244.

ČESKO. Zákon č. 40/2009 Sb., občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 9. 2. 2009. ISSN 1211-1244.

Internetové zdroje

Integrovaný portál MPSV. *Životní a existenční minimum*. [online]. © 2009 [cit. 11. 4. 2017]. Dostupné z: https://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/zivotni_min

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Pomoc v hmotné nouzi*. [online]. [cit. 13. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5>

INTEGROVANÝ PORTÁL MPSV. *Životní a existenční minimum*. [online]. ©2016, poslední revize 30. 11. 2016 [cit. 11. 4. 2017]. Dostupné z: https://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/zivotni_min

PARLAMENT ČESKÉ REPUBLIKY. *Poslanecká sněmovna*. [online], [cit. 28. 02. 2016]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Pomoc v hmotné nouzi* [online]. [cit. 30. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5>

ASOCIACE OBČANSKÝCH PORADEN. *O nás*. [online]. ©2010, [cit. 10. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.obcanskeporadny.cz/o-nas/>

INTEGROVANÝ PORTÁL MPSV. *Životní a existenční minimum*. [online]. ©2016, poslední revize 30. 11. 2016 [cit. 11. 4. 2017]. Dostupné z: https://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/zivotni_min

Další zdroje

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. Normativní *instrukce 3/2013: Postup v řízení o doplatek na bydlení podle zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů*. Praha: MPSV.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Instrukce 19/2016: Minimální standard rozsahu sociální práce na Úřadu práce České republiky v kontextu zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi*. Praha: MPSV, 2016. ISBN nevedeno.

CERMANOVÁ, Renata, GRUNEROVÁ, Ivana, JANEBOVÁ, Radka, LUKEŠOVÁ, Miloslava, aj. *Sociální pracovníci Úřadu práce ČR: Sociální práce na ÚP – podklady*, [s. 1.]. ISBN nevedeno.

ÚŘAD PRÁCE ČR. *Noviny Ministerstva práce a sociálních věcí ČR*. 2017, ročník 14, číslo 3, s. 3. ISSN 0049-092.

KOPECKÁ, Lucie. *Úvod do dluhového poradenství*. Studijní a pracovní listy. Akreditace MPSV-2014/0785-SP. Ostrava. ISBN nevedeno.

Seznam tabulek a grafů

Tabulka 1 - Rozdělení respondentů podle pohlaví	63
Tabulka 2 - Rozdělení respondentů podle věku	64
Tabulka 3 - Rozdělení respondentů podle nejvyššího dosaženého vzdělání.....	65
Tabulka 4 - Rozdělení respondentů podle národnosti.....	66
Tabulka 5 - Rozdělení respondentů dle délky pobírání dávek hmotné nouze	67
Tabulka 6 - Zadluženost respondentů	71
Tabulka 7 - Kontingenční tabulka pozorovaných a očekávaných četností zadlužených osob.....	71
Tabulka 8 – Dluhy respondentů v rámci rodiny	72
Tabulka 9 - Dluhy respondentů u přátel	73
Tabulka 10 - Dluhy na zdravotním a sociálním pojištění	74
Tabulka 11 - Dluhy na výživném.....	75
Tabulka 12 - Dluhy na daních a pokutách	76
Tabulka 13 - Dluhy vůči bankám	77
Tabulka 14 - Dluhy vůči nebankovním společnostem	78
Tabulka 15 - Dluhy současný byt	79
Tabulka 16 - Dluhy předchozí bydliště	80
Tabulka 17- Vadí Vám, že máte dluhy	81
Tabulka 18 - Více dluhového poradenství při sociálním šetření	82
Tabulka 19 - Schopnost splácet pravidelně své dluhy	83
Tabulka 20 - Exekuční srážky z platu.....	84
Tabulka 21 - Odstavení celého platu exekutorem v případě nástupu do zaměstnání	85
Tabulka 22 - Motivace zadlužených osob k nástupu do zaměstnání	86

Tabulka 23 - Kontingenční tabulka pozorovaných a očekávaných četností	86
Tabulka 24 - Znalost sídla bezplatných dluhových poraden v okolí.....	87
Tabulka 25 - Znalost podmínek oddlužení	88
Tabulka 26 - Pocit nutnosti řešit své dluhy v případě pobírání dávek hmotné nouze	89
Tabulka 27 - Kontingenční tabulka pozorovaných a očekávaných četností	89

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Dotazník

Příloha č. 2 – Schválení použití vnitřních řídicích aktů a realizace dotazníků

Příloha č. 3 – Schválení použití dalšího materiálu

Příloha č. 4 – Důležité odkazy pro sociální práci s klienty

Příloha č. 1 - Dotazník

Dobrý den,

ráda bych Vás požádala o vyplnění dotazníku, jehož výsledky budou sloužit jako podklady k vypracování výzkumné části diplomové práce. Dotazník je anonymní a vyplnění zabere méně než 15 minut. Vyberte prosím vždy jednu odpověď a tu označte křížkem. Předem děkuji za spolupráci a Váš čas.

Bc. Hana Lapáčková, DiS., studentka 5. roč. oboru Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii, PVŠPS.

1. Pohlaví: žena muž

2. Věk: do 25 let 26 – 50 let 51 a více let

3. Nejvyšší dosažené vzdělání:

základní vyučen s maturitou vyšší odborné vysokoškolské

4. Národnost:

česká slovenská romská jiná _____

5. Jak dlouho pobíráte dávky hmotné nouze?

- 5 měsíců až 1 rok
 1 rok – 5 let
 5 a více let

6. Dlužíte někomu peníze? ano ne

7. Dlužíte peníze rodinným příslušníkům? ano ne

8. Dlužíte peníze přátelům? ano ne

9. Dlužíte na zdravotním nebo sociálním pojištění? ano ne nevím

10. Dlužíte na výživném? ano ne nevím

11. Dlužíte na daních a pokutách? ano ne nevím

12. Dlužíte bankám? ano ne nevím

13. Dlužíte nebankovním společností? ano ne nevím

14. Dlužíte na poplatcích za užívání současného bytu – např. nájemné, zálohy na elektřinu, vodu, plyn nebo další služby?) ano ne nevím

15. Dlužíte na poplatcích za užívání bytu v předchozím bydlišti – např. nájemné, zálohy na elektřinu, vodu, plyn nebo další služby?) ano ne nevím

16. Vadí Vám, že máte dluhy?

ano, vadí ne, nevadí žádné dluhy nemám

V případě, že žádné dluhy nemáte, dotazník dále nevyplňujte.

Děkuji za vyplnění a Váš čas.

17. Využil/a byste při sociálním šetření více konkrétního dluhové poradenství ohledně své dluhové situace? ano ne

18. Jste schopni splácet pravidelně všechny své dluhy? ano ne

19. Víte, podle čeho se určují výše exekučních srážek z platu? ano ne

20. Myslíte si, že v případě nástupu do zaměstnání Vám exekutor odstaví úplně celý plat?

ano, myslím si to ne, to si nemyslím

21. Motivuje Vás Vaše dluhová situace k nástupu do zaměstnání? ano ne

22. Víte, kde existují bezplatné dluhové poradny ve Vašem okolí? ano ne

23. Víte co je oddlužení a za jakých podmínek o něj můžete žádat? ano ne

24. Cítíte jako nutnost v případě pobírání dávek hmotné nouze řešit své dluhy?

ano ne

Děkuji za vyplnění a Váš čas.

Příloha č. 2 – Schválení použití vnitřních řídicích aktů a realizace dotazníku

Bc. Hana Lapáčková, DiS.
Sociální pracovnice kontaktního pracoviště Louny
Úřad práce ČR – krajská pobočka v
Ústí nad Labem

Ing. Vratislav Pražák
Ředitel odboru kontaktního pracoviště Louny
Úřad práce ČR – krajská pobočka v
Ústí nad Labem

V Lounech, 22. 3. 2017

Žádost o schválení použití vnitřních řídicích aktů a realizace dotazníku u klientů v hmotné nouzi pro účely diplomové práce

Pracuji od r. 2013 jako sociální pracovnice oddělení hmotné nouze na Kontaktním pracovišti v Lounech. Z důvodu své pracovní pozice a touhy se dále vzdělávat v této oblasti jsem se rozhodla ve svém volném čase studovat magisterský program oboru Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii na Pražské vysoké škole psychosociálních studií v Praze. Studium vysoké školy mi bylo velkým přínosem při výkonu mého povolání, neboť mi pomohlo rozšířit nové obzory a uchopit další nástroje pro zefektivnění sociální práce s touto klientelou. K řádnému dokončení studia a získání magisterského titulu mi zbývá obhájit diplomovou práci, ve které se zabývám tématem dluhů jako sociálního problému žadatelů o dávky hmotné nouze.

Tímto prosím o schválení možnosti použití vnitřních řídicích aktů s uvedením v poznámce pod čarou ve své diplomové práci.

Dále prosím o schválení oslovení klientů v hmotné nouzi k vyplnění dotazníku. Vyplněné dotazníky následně poslouží jako podklady k vypracování výzkumné části diplomové práce. Dotazník pro klienty je anonymní a zabere méně než 15 minut.

Vaše vyjádření bude sloužit jako příloha diplomové práce.

Děkuji za Vaši vstřícnost, pochopení a kladné vyřízení.

Bc. Hana Lapáčková, DiS.

Schvaluji

Příloha č. 3 – Schválení použití dalšího materiálu

Děkuji paní Mgr. Lucii Kopecké za možnost použití materiálu Úvod do dluhového poradenství, Akreditace MPSV – 2014/0785-SP pro účely diplomové práce. Materiál ke kurzu byl poskytnut dne 22. 11. 2016 na akreditovaném školení v Praze pořádané pro sociální pracovníky Úřadu práce ČR. Forma uvedení schválení v příloze diplomové práce byla domluvena při osobním setkání dne pořádaného školení.

Příloha č. 4 – Důležité odkazy pro sociální práci s klienty

Výpočet nezabavitelné části mzdy: www.vyplata.cz

Zjištění přítomnosti dluhů z bankovního i nebankovního registru: www.kdedluzim.cz

Nebankovní registr: www.solus.cz

Exekutorská komora: www.ekcr.cz

Exekuční rejstřík: www.ceecr.cz

Insolvenční rejstřík: www.justice.cz

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autora:	Hana Lapáčková
Studijní program:	Sociální politika a sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii
Název práce:	Dluhy jako sociální problém žadatelů o dávky hmotné nouze
Počet stran (bez příloh):	99
Celkový počet stran příloh:	5
Počet titulů české literatury a pramenů:	35
Počet titulů zahraniční literatury a pramenů:	2
Počet internetových odkazů:	7
Vedoucí práce:	doc. PaedDr. Slavomír Laca, Ph.D.
Rok dokončení práce:	2017

Evidenční list knihovny

Souhlasím s tím, aby má bakalářská/diplomová práce byla využívána ke studijním účelům.

V Praze, dne:.....

.....

Uživatel/ka potvrzuji svým podpisem, že pokud tuto bakalářskou/diplomovou práci využiji ve své práci, uvedou ji v seznamu literatury a budou ji řádně citovat jako jakýkoliv jiný pramen:

Jméno, příjmení	Adresa	Datum	Podpis

**Posudek vedoucího/oponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: Bc. Hana LAPÁČKOVÁ

Obor studia: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Název práce: Dluhy jako sociální problém žadatelů o dávky hmotné nouze

Vedoucí/oponent práce: doc. PaedDr. Slavomír LACA, PhD.

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 99

Počet stránek příloh: 5

Počet titulů v seznamu literatury: 44

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	X			
--	---	--	--	--

Oborová příslušnost tématu

	X			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	X			
--	---	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

		X		
--	--	---	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	X			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, původní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

		X		
--	--	---	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	X			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	X			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

	X			
--	---	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

	X			
--	---	--	--	--

Naplnění cílů práce

	X			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	X			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	X			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použiteľnosť výsledku v praxi

	X			
--	---	--	--	--

Vhodnosť prezentácie záverů práce (publikácie, referáty, apod.)

		X		
--	--	---	--	--

Otázky a námety k diskusi při obhajobě:

Nemám otázky do diskusie, všetky boli vydiskutované v rámci konzultácií.

Celkové hodnotení práce (klady, nedostatky):

Diplomantka Hanka LAPÁČKOVÁ sa zaoberá vo svojej práci aktuálnou a sociálnou problematikou v súčasnej spoločnosti, ktorou sú dlhy ako sociálny problém nezamestnaných teda žiadateľov o dávky v hmotnej núdzi. Štruktúra práce je dobrá a je vyvážená v jednotlivých kapitolách a podkapitolách. V abstrakte autorka charakterizuje celú problematiku, ktorú rozoberá v jednotlivých kapitolách, taktiež si vytýčila cieľ svojej teoretickej a empirickej časti ktorou sa zaoberá v posledných kapitolách svojej práci. Autorka pri písaní použila adekvátnu literatúru, ktorú rozdelila na monografie a internetové zdroje, a uvádza ju v zozname bibliografických odkazov (autorka použila nielen ČR literatúru ale aj zahraničné publikácie, k tejto problematike, za čo jej patrí pochvala). Záver práce je ukončený prílohou, v ktorej sa nachádza dotazník.

Predkladaná diplomová práca sa člení na teoretickú a empirickú časť. V rámci teoretickej časti práce diplomantka opisuje pohľad na zvolenú problematiku (sociálnu politiku, sociálne zabezpečenie v ČR, profesiu sociálneho pracovníka, sociálnu prácu so zadlženými klientmi, iné). Praktickú časť tvorí posledná kapitola. Autorka použila metódu štruktúrovaného dotazníka a zvolila si hypotézy, kde na overovanie svojich výsledkov použila štatistickú metódu „Chi-kvadrát test“. Moje výhrady sú k počtu respondentom žien a mužov, ktoré nie sú v rovnakom počte ale to neznižuje na odbornosť a spracovanie výskumného šetrenia. Musím pochváliť diplomatku, a jej praktické skúsenosti z danou problematikou s ktorou sa stretáva vo svojej práci, taktiež chválim jej prístup k písaniu práce a spoluprácu, to hodnotím veľmi kladne. Na základe stanoveného cieľa sa autorke podarilo splniť cieľ práce a došla k zaujímavým výsledkom, ktoré zhrnula do záverečnej kapitoly. Domnievame sa, že predložená práca je zaujímavo spracovaná a spĺňa požiadavky kladené na diplomovú prácu.

Doporučení k obhajobě: doporučuji/~~nedoporučuji~~*

- práca spĺňa požiadavky kladené na diplomovú prácu, preto ju doporučujem k obhajobe.

Navrhovaná klasifikace:

- klasifikujem ju stupňom – 1 (výborne).

Datum, podpis: 05.05.2017

* nehodící se, škrtněte

**Posudek oponenta diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studentky: LAPÁČKOVÁ Hana

Obor studia: sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Název práce: Dluhy jako sociální problém žadatelů o dávky hmotné nouze

Oponentka práce: PhDr. Kateřina Šámalová, Ph.D.

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 99

Počet stránek příloh: 5

Počet titulů v seznamu literatury: 44

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

		2		
--	--	---	--	--

Oborová přiléhavost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

			3	
--	--	--	---	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	1			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

		2		
--	--	---	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

		2		
--	--	---	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

				4
--	--	--	--	---

Využití výzkumných empirických metod

				4
--	--	--	--	---

Využití praktických zkušeností

			3	
--	--	--	---	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešení problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

0				
---	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

				4
--	--	--	--	---

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

		2		
--	--	---	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

		2		
--	--	---	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – nespěš/a

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

			3	
--	--	--	---	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

			4	
--	--	--	---	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Vyzývám tímto diplomantku, aby se vyjádřila k nedostatkům práce, které jsou zmíněny v textu níže a dále odpověděla na kladené dotazy.

1. Jaký je rozdíl mezi sociálním šetřením a šetřením v místě pro účely přiznání nároku na dávky hmotné nouze?
2. Jaký vztah spolupráce existuje mezi sociálními pracovníky úřadů práce a sociálními pracovníky obecních úřadů?
3. Jak by měly znít správně formulované hypotézy? Jaká pravidla je nutné při jejich formulaci dodržet?
4. Jaký je vztah mezi cíli výzkumu a stanovenými hypotézami?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Stěžejním tématem předložené diplomové práce je problematika klientů – příjemců dávek v hmotné nouzi, kteří jsou současně zatíženi dluhy. Kladně hodnotím skutečnost, že autorka práce si vybrala téma, které je velice aktuální a přiléhavé studovanému oboru.

Diplomová práce je dle očekávání dělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části diplomantka seznamuje čtenáře s širším kontextem zvoleného tématu. Větší pozornost měla být dle mého názoru věnována vlastní sociální práci s příjemci dávek v hmotné nouzi, kteří jsou dlužníky. Čtenář by měl mít možnost získat vhled do charakteru jednotlivých činností sociální práce s uvedenou cílovou skupinou, do uplatňovaných metod sociální práce, fází vzájemné spolupráce a jejich cílů, sítě spolupracujících subjektů apod. Autorka využívá dostatečnou citační základnu, minimálně ovšem pracuje se zahraničními zdroji (pouze dva) a dokonce jeden z nich vůbec v textu práce necituje. Text práce je relativně jednoduchý, přesto čtivý. Velmi často se ovšem objevují chyby v interpunkci.

Výzkumná část práce, kterou autorka práce nezvykle nazývá jako Metodologie, je vystavěna na kvantitativním empirickém šetření. Již na samém začátku a ve vztahu k definovaným hypotézám je zřejmé, že není možné jeho realizaci naplnit cíl, který si pro něj autorka předsevzala. Cíl totiž nijak s těmito hypotézami nesouvisí. Navíc hypotézy nejsou formulovány správně. To je bohužel zásadní chyba, která ovlivnila kvalitu celého výzkumného šetření. O výzkumné nezdatnosti autorky dále svědčí také užití chí-kvadrát testu pro účely ověření statistických hypotéz. Autorka šetření bohužel tento vztah neověřuje (defakto to ani není možné, neboť hypotézy jsou chybné), opakovaně jím testuje rozložení pozorovaného znaku dle pohlaví, což nebylo ani v jednom případě předmětem hypotéz. Jsem přitom přesvědčena, že výzkumnice měla prostor formulovat smysluplné hypotézy, neboť data k nim měla k dispozici, resp. tyto proměnné dotazováním zjišťovala (např. identifikační znaky, typy dluhů apod.). Závěr šetření diplomantka uzavírá diskuzí, která bohužel nemá charakter takto nazvané části práce, přináší jen stručné shrnutí dosažených výsledků práce. Celkově proto provedení zpracovaného šetření musím hodnotit jako velice slabé.

Přestože cílem diplomové práce není zásadním způsobem rozšířit teoretické vědění ve zvolené oblasti, očekává se v tomto směru jistý přínos, byť významu aplikačního - praxeologického, a to zejména od autorky, která má s tématem v praxi dlouhodobé zkušenosti. Tento rozměr předložená práce bohužel nevykazuje.

Práci přes uvedené nedostatky doporučuji k obhajobě.

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: dobře

Datum, podpis: V Praze 6. května 2017

